

GERGELY Pál

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁRA HAGYOTT
VIGYÁZÓ-VAGYON SORSA

BUDAPEST, 1971

GERGELY Pál

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁRA HAGYOTT
VIGYÁZÓ-VAGYON SORSA

BUDAPEST, 1971

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

mb. igazgató:
dr. Rejtő István

lektorálta:

dr. R. VÁRKONYI ÁGNES
a történettudományok kandidátusa

GERGELY PÁL

A Magyar Tudományos Akadémiára hagyott Vigyázó-vagyon sorsa.

Bp. 1971. 97 p. 8 t. 24 cm.

[A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai. - Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae. 63.]

Német kivonat.

ETO 061.12(439).03:92(439) Vigyázó

Alak B/5 — Terjedelem 9,8 (A/5) iv

Megjelenés 1971 — Példányszám 800

Felelős kiadó: az MTA Könyvtárának igazgatója

Bp.V., Roosevelt tér 9.

Készült az MTA Könyvtára házi sokszorosító részlegében.

BEVEZETÉS

A Vigyázó-vagyonnak a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonába kerülése olyan nagy jelentőségű volt, hogy az Akadémia 150 éves fennállásának évfordulójára kiadandó történelmi monográfia elkészítéséhez – úgy gondoltam – nélkülözhetetlen forrásanyagot tartalmazna e vagyon sorsának ismertetése. Ezért vállalkoztam jelen tanulmányom megírására.

A Vigyázó-család már 1895-ben tett egy 20 000 aranykoronás alapítványt (vö. Akadémiai Almanach, 1917. évi kötet, 131. l.) a nagyobbik Vigyázó-flú, Sándor elhunytakor, hogy "pályakérdést" tüzzön ki ezen összeg kamataiból az Akadémia a magyar művelődéstörténet vagy jogtudomány köréből. Ezt a jutalomdíjat csak 10 alkalommal adták ki, minthogy időközben nem mindig voltak jutalomra méltó pályaművek, de néhány kitűnő munka szerzőjét mégis méltónak találták (pl. Manninger Vilmos-t Semmelweis-életrajzáért, továbbá Czobor Alfrédot, Biró Vencelt és Lukinich Imrét benyújtott történettudományi pályamunkájukért és Gombocz Endrét a később megjelent botanikatörténeti munkájáért).

A Vigyázó-család részéről a Magyar Tudományos Akadémiának nyújtott ezen első anyagi támogatás, mint tudományos célokra felhasználható pénzvagyon, az I. világháború alatt teljes összegében megsemmisült, ugyanis az Akadémia vezetősége egyéb pénztőkéjével együtt ezt a pénzvagyont is 1916–1918 között hadikölcsönbe fektette. Ez a közel 4 millió arany koronányi összeg az 1920-as infláció idején teljesen elveszett. Így az Akadémiának a korábbi tudományos vezető szerepe anyagi bázis híján megrendült. A különböző szaktudományi egyesületek, amelyeknek az anyagi bázisa egyébként akkoriban szintén megrendült, hiszen tagdíjak

Is alig folytak be, semmiképpen sem tudták volna az Akadémia szerep-
körét átvenni és a magyar tudomány zavartalan továbbfejlődését biztosi-
tani. Ezért a magyar kormány 1925-ben (az Akadémia fennállásának
100-ik évében) megszavaztatta az országgyűléssel az állandó államse-
gélyt: évi 120 000 P összegben. Ám ez az összeg sem fedezhette hi-
ánytalanul, az Akadémia székházának dologi kiadásain, valamint az intéz-
mény alkalmazottainak fizetésén túlmenően a különböző tudományos célok-
ra kötelességszerűen folyósítandó kiadásokat. Ebben a szűkös anyagi
helyzetében érte az Akadémiát az a hír, hogy gróf Vigyázó Ferenc a
szüleitől örökölt egész vagyonát az Akadémiára hagyta. Előbb édesatyja,
Vigyázó Sándor már 1919-ben úgy végrendelkezett, hogy az esetben, ha
egyetlen fia meg nem nősül, egész vagyonát az Akadémiára hagyja. Ap-
ja végakaratainak szellemében Ferenc sem tagadta meg ezt a nemes ö-
rökhagyói szándékot, és először apjának halála évében, 1921-ben, majd
édesanyjának, br. Podmaniczky Zsuzsannának elhunytakor, 1923 októ-
berében közjegyző előtt a fent jelzett szellemben végrendelkezett.

E sorok írója 1928 nyarán fogalmazóként kerülve az Akadémia
főtitkári hivatalába, nemcsak közelről látta e vagyon átvételének és keze-
lésének különböző eseményeit, hanem maga is részt vett az Elnökség ál-
tal irányított vagyonleltározási, birtokbejárási munkákban, valamint azo-
kon a sokszor végnélkülinek tűnő tárgyalásokon, amelyek a nagy kiter-
jedésű vagyon átvételével, kezelésével, személyzeti kérdéseivel és a va-
gyont érintő különféle örökségi perekkel természetszerűen együtt jártak.
A jelen dolgozat tehát részben közvetlen élményekre épül, de mivel e
sorok írója 1950-től kezdve az Akadémia Könyvtárának kéziratárában
dolgozott, ahová megőrzésre az addigi főtitkári hivatali levelezések és
jegyzőkönyvek átkerültek, módjában állt számára az egykori vagyoni jogi
események írott emlékeit is rendszerezni és feldolgozni. Tekintettel arra,
hogy a szóban forgó Vigyázó-vagyon (javarészt föld- és erdőbirtok) gaz-
dasági iratai a II. világháború alatt részben megsemmisültek, e sorok írója
személyes emlékeit jól felhasználhatta az írott forrásokkal immár nem do-
kumentálható vagyonkezelési gondok és események rekonstrukciójára. A
fenti körülmény magyarázza tehát az itt következő fejezeteknek néhol
szubjektív előadásmódját, valamint visszaemlékezésszerű stílusát.

I. ELŐZMÉNYEK

Balogh Jenő főtitkár az 1929-i májusi nagygyűlésen méltatta a gróf Vigyázó-család érdemeit [AÉ. XL. 223-238.l.], melynek tagjai egész vagyonukat az Akadémiára hagyták. Vigyázó Ferenc halála után azonnal megnyílt a nagy örökség az Akadémia részére, amely nyomban birtokba is vette; jogrendszerünk szerint ugyanis nem lehet "nyugvó örökség" (hereditas iacens). - Nemcsak a pesti újságok, de a külföldiek is "mérhetetlenül gazdag" örökségről irtak; pl. a Pesti Hírlap kerek százmillió pengős vagyonról tesz említést; a Magyar Hírlap pedig aug. 1-i számában Zsolt Béla tollából a kutatómunka föllendüléséről és a tudományos könyvek bőségéről álmodozik.

A Magyarország¹ a "világ leggazdagabb akadémájának" nevezi oldalnyi cikkében a Magyar Tudományos Akadémiát; s a bank-safekben őrzött ezüst s arany disztárgyak, ékszerek tömegét és roppant birtokok létezését kürtöli világgá, holott ekkor már az örökhagyó gróf ügyvédek arról is tájékoztatták az Akadémia elnökségét, hogy mekkora pörlavinának nézhet elébe, főleg az oldalági rokonság részéről várható örökségi keresetek formájában. Ezt a szerteágazó pereskedést egyébként külön fejezetben fogjuk majd ismertetni.

Az Est-ben² hangulatos cikk méltatja, hogy az örökségátvétellel kapcsolatos sziszifuszi munkát vállaló jogtudós: Balogh Jenő főtitkár nem fogad el semmi tiszteletdíjat, sőt már évek óta csak az évi egy pengőt állítja be a költségvetésekbe fizetéseként.... Követendő példának tartja önzetlenségét, - azt, hogy beéri miniszteri nyugdíjával és hogy másféle pénzt nem fogad el semmiféle címen.

Vigyázó Ferenc temetéséről a Pesti Napló 1929. évi aug. 1-i számában olvasható cikk, amely méltatja a királygyűlés jogász szorgalmát és könyveinek, birtokainak szentelt életét. Pedig - jegyzi meg a cikkíró - politikai térre csábíthatta volna már az is, hogy a régi főrendiháznak legifjabb tagjaként annak már jegyzője is volt, de bibliofil volta mellett szerteágazó birtokügyel is visszatartották a közélettől, sőt szülei halála után szinte szerzetesi életet élt, amit az is bizonyít pl. hogy inasával a Károly körúti [ma Tanács körút] egyemeletes házába a szomszédos kilőzdéből hozatott kosztot; mindössze irodája és hálószobája volt külön életének menedékhelye, szülei szobáit lezárva tartotta. Ismerőseinek és bizalmas ügyvédjének többször mondogatta: "a birtokot nem én szereztem, csak kaptam s így ez a nemzeté lesz, magam csak kezelője vagyok." Ezért zaklatta föl idegzetét, midőn rokonai 1925-ben rácsaptak pöreikkel: Bolza grófék és Harkányi János, valamint Harkányi Frigyes; az előbbiek nővére Jussán, az utóbbiak pedig édesanyja első házasságából származván, mint féltestvérek. Ez a pör s a földreform éppen csak betetőzte gondjait, melyekkel a birtokkezelés, és -irányítás járt, s ezek örlötték fel idegét annyira, hogy egy bécsi szanatóriumba került, ahol kizuhant az I. emeletről, s pár óra múlva elhunyt.

Temetésén, Rákoskeresztúron augusztus 7-én, az Akadémiát többen képviselték, a gyászbeszédet Vargha Gyula másodelnök tartotta, majd az érckoporsót a kastély parkjában álló családi kriptába helyezték, szülei és testvérei mellé. A Vigyázó-cimer most már lefelé fordítva került koporsójára, hiszen vele kihalt a grófi család.

A vagyoni ügyekben szereplő legmagasabb akadémiai fórumot, az Igazgató Tanácsot a kánikula ellenére már aug. 18-ára össze-hívták, s Berzeviczy elnöklete alatt a nagy számban megjelent tagok ki-mondták, hogy Vigyázó Ferenc alakilag is hiteles végrendeletei alapján "gr. Vigyázó Sándor és Ferenc, valamint Vigyázó Sándorné, Podmaniczky Zsuzsanna örök alapítványt" létesítenek és ezt minden más akadémiai va-gyontól elkülönítve kezelik. Mindjárt legsürgősebben intézkedtek az évek óta nem fizetett adók s egyéb sürgős tartozások, valamint a vég-rendeletben kikötött pénzhagyományok kifizetésére: nyolc jóbarát és tá-voli rokon részére (Ig.jkv. 61.l.) - A családnak 3 bankban, a Pesti

Magyar Kereskedelmi Bankban, a Pesti Hazai Takarékpénztárnál s a FHI-nél lévő folyószámláiról vették igénybe a pénzt, mely elég tekintélyes összegre rúgott, de még bőven maradt a három említett bankban lévő egymillió pengőnyi összegből. Az ugyancsak e bankokban őrzött értékpapírok árfolyama 1928 őszén közel másfélmillió pengőt tett ki.

A pénzkezelés és könyvelés irányítója a Nemzeti Bank elnöke: Popovics Sándor, igazgató tanácsi tag volt, aki Várady György főrevizort bízta meg a Vigyázó-vagyon könyvelésével s az Akadémia ún. patkósszobájában dolgozott 1935-ig, amikor is az Akadémia e termet Bartók Bélának és munkatársainak adta át. Várady főkönyvelő éppoly önzetlenül dolgozott, mint a nagy vagyontömeg gazdatisztjeit, házkezelőit ellenőrző akadémikusok s a már említett főtitkár és másodelnök.

Az Igazgató tanácsi ülésen megjelent Klebelsberg Kunó vallás és közoktatási-miniszter is, aki mint történettudós egyébként is akadémikus volt, s kijelentette, hogy a "Vigyázó-vagyon kezelésébe nem enged beleszólást semmiféle állami hatóság részéről", így az ún. Közalapítványi Igazgatóságtól sem. Ezt nemsokára miniszteri átiratban is közölte szept. 20-án, 67,714/IV.ü.o. szám alatt. Azt is közölte az Akadémiával, hogy e vagyonnal együtt részakadt pörök teljes lezajlásáig nem fogja csökkenteni az évi 120 000 pengős államsegélyt sem. Az aug. 18-i nagyjelentőségű igazgató tanácsi ülés jegyzőkönyvének egyik hitelesítője is Klebelsberg miniszter volt, az akadémiai önkormányzat védelmezője. Egyúttal a vagyonkezelés irányítására két állandó bizottságot szerveztek: a gazdasági, valamint a jogi bizottságot. Előbbit Vargha Gyula másodelnök, a másikat Staud Lajos kúriai bíró elnöklétével, s több akadémikus bevonásával. Így pl. a birtokbejárásokban Jankovich Béla és Vargha Gyula mellett Kaán Károly erdőszakértő is gyakran részt vett s a főtitkári beszámolókból éveken át olvasható az ő nevük, később az abonyi szomszéd birtokos: Navrátil Ákos rendes tag neve is.

Az Igazgató Tanács sürgetésére dr. Péteri Ferenc, a gróf ügyvédje, akit az Akadémia is tovább alkalmazott, hozzávetőleges birtok-összesítést adott: az apai ágról összesen 22 982 kat.hold szállott volna 12 község határában az Akadémiára, tehát nem 38 000 hold, mint azt egyes pesti lapok³ kacsahirei hirdették, továbbá az anyai va-

gyonból 4 község határában összesen 5160 hold. Ezekből azonban az 1925-28-as évek földreform-leadásai folytán ténylegesen 1928 nyarán már "csak" 19 400, illetve az anyai ágról 4329 hold lett! Ezeken kívül a Vigyázó-vagyon tartozékát képezte egy, a trianoni békekötés után Románia tulajdonába került birtokrész, a kolozsmegyei Almásszentmihály körüli 2590 hold erdőség.

Két nagy pesti bérház (Károly-körút 1. és Nádor u. 22.) is a hagyatékhoz tartozott, sőt emellett 4 vidéki kastély: Abony, Nagyberki, Rákoskeresztúr és Vácrátót legszebb terein, továbbá ezüstdícsák és serlegek, egy több ládában tárolt gazdag óragyűjtemény, amelyekből az 1944 őszén megmentetteket az Akadémia átadta az Iparművészeti Múzeumnak. Mindezeknél is többet ért a 17 000 kötetes, diszkötetes, ritkaságokkal, incunabulumokkal teli Vigyázó-könyvtár.

Az Igazgató Tanács okt. 2-i ülésén ezeket az adatokat már közölte a főtitkár és felolvasta a végrendeletében említett Zichy Gyula kalocsai érsek levelét, hogy "elfogadja" az ún. végrendeleti végrehajtói tisztséget az elhunyt gróftól kiszabott 10 %-os jövedelemrészesedés ellenében.⁴ Voltak azonban az érseknek is különféle kikötései az Akadémiával szemben, így pl. az, hogy utódaira is ki akarja terjeszteni e tisztséget: a helyébe lépő "mindenkori" érsekre. Erre azonban alapos jogtudósi érveléssel feleltek neki, mint az Ig.jkv.73. lapján is olvasható: "az a helyes értelmezése a végrendelet szövegének, hogy csupán a gróf Vigyázó Ferenc halála után mindenkori érseket illeti e jog, amíg átadja a tiszta-vagyont az Akadémiának, tehát e végrendeleti végrehajtói tisztség nem örökidőre szól!" - E körül még évekig folyt a vita, mint majd részletesebben is látni fogjuk, mert az örökös Akadémia rovására valójában az érseki ügyvédek akartak meggazdagodni, s agg pártfogoltjukat félrevezetni.

Az Igazgató Tanács soha ilyen gyakran nem ült össze az MTA 110 éve alatt, mint e nagy vagyon ügyei miatt; az akkori 8-10 oldalas jegyzőkönyvek nagyobbik felét a Vigyázó-ügyek teszik ki. Személyes kapcsolatomra hivatkozva a központi (főtitkári) ügyintézés tekintetében, megjegyzem, hogy - miként az írásos források igénybe vételére röviden már a bevezetőben is utaltam - pontosabban a következő írásbeli

források felhasználásával készítettem e rövid hagyaték-történetet: Balogh főtitkár sok gyorsírással fogalmazványt s az iratsomókon glosz-szált megjegyzéseit szerencsémre ugyanabban a Gabelsberger-Markovits-féle rendszerben írta, mint amit magam is tanultam, s így közvetlenül az ő szavából, bizalmas gondolataiból is tudok idézni 1935. októberéig, tisztéről történt lemondása idejéig. Az évtizedeken át tárgyalt főbb ügyekre, a bizottságokban megjelent személyekre is élénken emlékszem, de mindezeknél fontosabb, hogy a központi igazgatásnak szinte teljes levelezése megmaradt a régi Főtitkári Hivatalban (ma az Akadémiai Könyvtár kéziratára őrzi, RAL-jelzettel), s ennek folytatódólagos iktatószámaira hivatkozom a fontosabb hagyatéktörténeti eseményekkel kapcsolatban. Esetenként hivatkozom továbbá az ugyancsak kéziratári gondozásban lévő alapítványok c. iratsomókra is, amelynek II. csoportjában "Vig y á z ó - a l a p í t v á n y o k" jelzettel több birtokrajz, térkép és ügyvédi stb. jegyzőkönyv található; ezeket az 1950-ben felosztott ügyészi és gazdasági irodák anyagából mentették meg. Végül legtöbbször a főtitkári beszámolóknak az ALÉ.-ben kinyomtatott adatait és a főbb dolgokban végső szót kimondó Igazgató Tanács ülési jegyzőkönyveinek lap-számait idézem.

Az 1928. dec. 12-i igazgató tanácsi ülésen közli a főtitkár, hogy egyetlen épület, kastély sem volt tűz k á r r a b i z t o s í t v a, ezért azonnal intézkedett a szerződések megkötése iránt. Igaz, hogy az sok-ezer pengős költséget jelentett, de halaszthatatlan tennivaló volt. A vagyonról és jövedelmeiről központi nyilvántartás nem volt (legalábbis az ügyvédek állítása szerint), mert Vigyázó mindent maga intézett s mindössze egyetlen könyvelőt tartott maga mellett. Ezt pótlandó birtokkezelőinek jelentéselt, pénztári naplót féltékenyen őrizte, de pl. nagyterjedelmű erdői gondozására szakszerű erdőkezelője nem volt, ezért már a dec. 12-i igazgató tanácsi ülés kinevezte (Ig.jkv. 80.I.) Tóth József erdőmérnököt, a külön minősítésű soproni főisk. tanársegédet, magas fizetéssel. Még jobban fizették azonban a Vigyázótól "ö r ö k ö l t" következő személyzetet: miniszteri fizetés jutott a gróf legbizalmasabb ügyvédének, Péteri Ferencnek havonta 1500 pengő, továbbá dr. Vályi Lajosnak 1000 (+200 pengő irodaátalány), Gerényi Jakab ny.min. osztálytanácsos, földművelési

szakértőnek 800; Garzó József kultúrmérnöknek 660; Tóth József erdőmérnöknek 550; végül Dudás Kálmán akadémiai építésznek, a rendes akadémiai fizetésén kívül, havi 200 pengő fizetéspótlék. Az elhanyagolt erdőmérésekkel Tóth mérnöknek rengeteg gondja volt, úgy, hogy pár év múlva az ő illetménye is emelkedett, minthogy Pest megyében Vácrátót, Szalk, Abony, Prónayfalva, Tószeg, Ujkécske, Bátya, Uszód, Vecsés és Rákoskeresztúr; Somogyban Nagy- ill. Kisberki és Mosdós; Jász-Nagykúni megyében Tiszaöldvár körül kellett erdőket kitermelnie, újakat telepítenie stb.

Az egyre sűrűbb igazgató tanácsi ülésekre s összes-ülésekre is bejáró és jórészt magaskorú akadémikusok kívánságára liftet építtetnek; így már 1929-ben megépítik - az épület történetében először - a székház mal liftjeinek elődjét. (E személyfelvonó a nagy keresztfolyosók mellett, a mai Tudós Klub mosdójának helyén működött, de 1944 decemberében bombatalálat érte.) - Ugyancsak e dec. 12-i igazgató tanácsi ülés mondta ki, hogy még a bíróság várt hagyatékátadó végzés előtt sietve össze kell szedni a háromfelé levő Vigyázó-könyvtárat. Így Rákoskeresztúrról, Vácrátótról és a Károly körüli házból több teherautónyi anyagot hoztak be, több ládányi családi levéltári anyaggal együtt s az Akadémia épületében helyezték el, dr. Török Pál vezetésével, a földszinti nagy sarokszobában, az Akadémia Könyvtár keleti osztályának belső termében (a Károly körüli palotából behozott hatalmas díófa szekrényekben), teljesen elkülönítve a könyvtár régi, kb. 660 000 kötetes állományától. A Vigyázó-könyvtár leltári értékelése során az Akadémia érdekeinek szigorú szemmel tartásával járt el a két felkért szakértő: dr. Jakubovich Emil akadémikus és dr. Fitz József egyet. könyvtáros. - Az egész vagyonleltározás még 1929-ben is folyt, hatósági személyek, közjegyzők s a pörlekedő rokonok ellenőrző szakértőinek jelenlétében. A leltározás és értékelés során, a pia fraud szemléletét követve jártak el a felkért szakértők, ti. az egyes ritkaságokat, incunabulumokat s régi hungaricákat a nemzetközínél alacsonyabb hazai becsértékkel vették fel. A nemzetközi értékelés bizony tönkretette volna az Akadémiát, amelynek nemsokára az összvagyon negyedét kellett leadnia a kapzsi örökösök számára.

Ha az összevissza kuszált ügyek aktacsomóiban körül akarunk tekinteni, hatalmas írat- és jegyzőkönyvi anyagunkat bizonyos főbb problémakörök szerint a következőkben kell csoportosítanunk:

1.) Az Akadémiának legelőször is meg kellett szabadulnia az 1928 végén fennállott 33 pörtől, köztük persze a sok ún. "csirkepörtől", mely utóbbiakat szerencsére el tudta intézni.

2.) Ott volt azonban 'két nagy örökjogi pör: Bolzáék és Harkányiék részéről, amelyek már 1925 óta folytak Vigyázó Ferenc ellen, s hogy ezek mily sok megbeszéléssel jártak, azt a jogi bizottság üléseinek jegyzőkönyvei tanúsítják. Staud Lajos és Nagy János kúriai bírók hozták létre azt az egyezséget, amely félmillió perköltségtől szabadította meg az Akadémiát, ez utóbbinak ugyanis, mint általános örökösnek, előbb-utóbb ki kellett elégítenie a családtagokat.

3.) Gr. Zichy Gyula érsek végrendeleti végrehajtói jogkörének problémája, szintén sokévi fejlődés okozója.

4.) Az akadémiai tudományos célszemmeltartása (tehát minél bővebb tudományos célú anyagi erőforrás biztosítása a kétféle alapítványtisztajövedelméből), immár a birtokbavételtől kezdve.

5.) A Vigyázó-Podmaniczky Családtörténeti Múzeum (a továbbiakban Vigyázó-múzeum) berendezése és a nem muzeális, háztartási és ruházati cikkek stb. árverésre bocsátása 1930-ban.

6.) Parcellázási tervek: egyes kishozamú és szétszórtn fekvő földek eladása, 1935 után egyre nagyobb birtokrészeknek házi kezelésbe vétele; ezek negyedévenkénti számadásainak ellenőrzése, igazgató tanácsi jóváhagyása.

7.) A családjogi perek miatt, továbbá a Vigyázó Ferencre kivetett és ki nem fizetett öröklési örökségi illeték kifizetése miatt, nagyszögű bankkölcsön felvétele.

8.) A Károly körüli egyemeletes régi ház helyett egy új ház építése. (Tervei és kivitelezési számlái az "Alapítványok" fellelhető szekrényben, az Akadémiai Könyvtár kéziratárában még mindig megtalálhatók.)

9.) Újabb ház hely-akciók és több birtokrész eladása: Hartamkta, Penc stb.

10.) A földosztás utáni helyzet: néhány ideiglenes jelleggel kezelt erdő kezelése 1945-49-ben. - Ennek irattára nagyrészt megsemmisült, mert 1950-ben a házgondnokság az egész ügyész- és gazdasági irodai anyagot kiselejteztette.

A főtitkár minden gazdasági illetve jogi bizottsági ülés jegyzőkönyvét bemutatta az Igazgató Tanácsnak s évi összesítő jelentések formájában is beszámolt az akadémiai plénumnak a Vigyázó-vagyon állásáról, sőt a vagyon- és jövedelem-kimutatásokat főbb közéleti személyiségeknek is elküldette, valamint kinyomatta azt az AÉ.-ben⁵, - így tehát végül, az AÉ. minden egyes akkori kötetében pontos vagyon- és jövedelem-kimutatót olvashatunk, utoljára az 1943. évi kötetben, ekkor Voinovich főtitkártól; de kéziratban még van ezutáni hitelesített kimutatás is, az igazgató tanácsi tagok ellenjegyzésével.

Mindkét főtitkárnak, aki Vigyázó-vagyoni ügyekkel bajlódott, legfőbb gondja volt a Gazdasági Iroda, tehát az irányító vagyonkezelőség s a széleskörű házhelyparcellázások ellenőrzése. Különösen Balogh Jenő hivatali lakásának ablakai voltak világosak még késő éjszakai órákban is. Rendkívül volt munkabírása és a bonyolult ügyekben való tájékozottsága, amint az Akadémia érdekeit, s a tudományos célra mentől többet juttatni akarás gondját képviselte. A kétféle (A/ vagyoni és B/ vagyoni) végrendelet kikötései sok különmunkát adtak. Az illetékeseknek ugyanis az- zúl kellett törődniük, hogy - már az aug. 2-i és 4-i napilapokban is közölt Vigyázó-végrendeletek értelmében - a kastélyokat a "lakók teljes kizárásával" és múzeumszerű állapotban tartsák, hogy időnként az elhunyt családtagokért gyászmiséket tartassanak, hogy - további feladatként - a vácrátóti parkot gondoztassák és hogy a rokont és barátot készpénzben kielégítsék stb. Volt aztán egy különleges záradéka is a Podmaniczky-féle (anyai ági) vagyonrésszel kapcsolatos végrendeletnek: e vagyon 20 %-át tőkésíteni kellett, 8 %-át 3 község (Keresztúr, Vecsés és Tiszaföldvár) érdemes szegényeinek kellett juttatni, 32 %-ból Vigyázó Ferenc édesanyja emlékét megőrkítő monográfiákra, családtörténeti forráskiadványokra kellett megfelelő összeget fordítani, végül 40 %-át "az Akadémia mindenkori bölcs belá-

tása szerint" nemzeti célra kellett felhasználni. Ez a sok kikötés állandó figyelmet, könyvelési munkát jelentett csakúgy Várady György főellenőrnek, mint az őt ellenőrző és az utalványokat aláíró főtitkárnak, továbbá az egész akadémiai adminisztrációnak, Mindezek felhasználásáról a hivatkozott főtitkári beszámolók adnak tájékoztatót.

Hogy a főtitkár mennyire szívén viselte a tudományra fordítható jövedelmek ügyét, azt az is igazolja, hogy az Igazgató Tanács által már 1929-ben két új szakbizottságot létesített, a néprajzi és folklorisztikai, valamint a jogtudományi, és 1932-ben pedig a képzőművészeti bizottságot. Ezek hamarosan nagyjelentőségű kiadványok szerkesztését kezdték meg, hogy pl. csak a Bartók Béla és Kodály Zoltán által 1935-36 telén elkezdett munkákról szóljunk.

Nemcsak a már vázolt sokféle irányító munka foglalta le minden idejét a főtitkárnak, hanem a megújuló álláskeresői ostrom elhárítása is. Hogy csak az 1928 őszén jelentkezőket említsük, a magas jövedelmű állást remélők (a zárgondnoki, az ügyészi tisztre stb. pályázók) névsorában találjuk Bessenyei Zéno, Szabó Zoltán és Bunyitay Vince országgyűlési képviselőket, egy gépészmérnöknek, Farkas K. Államtitkár öccsének a nevét, de nem átalult pályázni "akármilyen jobb állásra" Ocskay Rudolf, Kovács Endre, Mihályfi Ernő és Daróczy Aladár nagybirtokos sem, az ajánlók közt miniszterek stb. neveivel találkozunk (1013/V.928. sz. iratcsomónkban, valamint 1201.sz. alatt). A pesti sajtó időnként felújta a birtoknagyság és a növekvő kezelési gondok dolgát, ezért pusztán ügyvédi állásra tizen pályáztak; a főtitkárnak körlevelet kellett küldenie a hírlapokhoz,⁶ melybenközölte, hogy a pöröket a régi két ügyvéd látja el, és hogy nincs szükség újabb ügyintézőkre. Főntebb említett (1928. dec. 12-i) első beszámolójában tájékoztatta a főtitkár az eddig (igazgató tanácsi határozattal) kifizetett nagy összegekről az akadémikusokat; a két ügyvédnek többévi munkájáért és az akadémiai érdekeknek bátor képviseletéért 150 ezer pengőt, nyolc személynek összesen 87 ezret fizettek ki. Az utóbbiak: Radvánszky Albert, Róth Lóránt, Osztorluczky Miklós, gr. Benyovszky Móric, dr. Halász József /Vigyázó Ferenc régi ügyvédje/, Steidl Jenő /könyvelő/, Gödölle Géza erdész és Horváth Károly ispán voltak. Vigyázó Ferenc két ismerősének: édesanyja

volt barátnőinek 33 600 pengőt folyósítottak, majd Lónyay Flóra elhunytával csak a másiknak: Argay Máriának havi 2000 pengőt, miként Vigyázó Ferenc élőszóval meghagyta halálos ágyán Péteri ügyvéd előtt. Jelen-tős összeget kaptak ezen kívül a vagyonkezelők, vidéki ispánok és cse-lédek, házmesterek stb. is: mindannyian összesen évi 120 ezret. E sok kifizetés ellenére már 1928-ban közel 120 000 pengőt fordíthatott tudomá-nyos célra, ún. "kutatási segélyekre" az Akadémia.

Tanulságos e főtitkári jelentés melléklete: a Vigyázó Ferenc által kiadott kishaszonbérletekről és á két nagyobbról készített összesítő táb-lázat; az utóbbiakról, a szalkszentmártoni (Csanak-bérlet), és a nagyber-ki (Biró István) bérletekről búzaholdanként kimutatás készült. Meglepő hogy milyen elképesztően olcsón adta ki Vigyázó Ferenc a földet a kis-bérlőknek, pl. Ujkécskén, Keresztúron (holdanként 17-18 kg. búzáért). Ezeknek aztán hamarosan felmondott az Akadémia és vagy önként men-tek bele az emelésbe, vagy a kisleldek eladásával az Akadémia mente-sülhetett a ráfizetési birtokrészekről. Nézzük meg most számszerűen is, hogy mily sok alkalmazottal kellett az Akadémiának új szerződést kötnie. Az alábbi táblázatban és - mint látni fogjuk - a következőkben is egy-mástól élesen elkülönítve szerepel a Vigyázó Sándor és Ferenc-féle va-gyon (A vagyon, az apai ágról), illetve a Podmaniczky Zsuzsanna-féle vagyon (B-vagyon, az anyai ágról). [Ez a megkülönböztetés a végrende-letekben, a közjegyzői leltárakban és ezek alapján minden áttételes for-rásban (pl. az AÉ. költségvetési és zárszámadási rovataiban stb.) nyo-mon követhető; erre azért volt szükség, mivel ez a rokonság-ági öröklé-si rendszer évszázadok óta eleven gyakorlatként élt magánjogunkban.] De nézzük az ígért táblázatot a következő oldalon.

A VIGYÁZÓ-BIRTOKOK SZEMÉLYI ÁLLOMÁNYA 1929-ben.

Az A/vagyonban	I. Vácrátót	22 alkalmazott
	II. Nagyberki	4 "
	III. Csabony	8 "
	IV. Kötönypuszta	2 "
	V. Bátya	12 "
	VI. Abony	5 "
	VII. Ujkécske ¹	1 "
	VIII. A pesti bér- házakban (V. ker. Nádor u. 20., és VII. ker. Károly krt. 1.)	2 "
A B/vagyonban		1 ispán
		2 csősz

Az A és B/vagyonban összesen: 59 alkalmazott

Balogh Jenő főtitkár 1932-ben, az Arany János halála 50. évfordulója alkalmával rendezett akadémiai ünnepi ülésen áttekintő képet ad az Akadémia ezelőtti 12 évéről. Ebben az áttekintésben természetesen ilyen visszatekintő jelleggel a könyvtárról is szó esik. Itt említi meg, hogy az Akadémiai Könyvtár állományát jelentékenyen gazdagító Vigyázó-könyvtár beszállítása 1929 folyamán befejeződött és hogy e nagy értékű és sok kötetet számláló gyűjtemény elhelyezése /a Stein Aurél féle könyvadoomány és a Kégl-hagyaték elhelyezése mellett/ anyagilag is jelentős terhet képviselt. A Vigyázó-könyvtár átvételével kapcsolatos intézkedések során egyébként kiderült, hogy a gróf elég sok könyvet adott kölcsön, - tudniillik a beszállításkor Török Pál akadémiai könyvtárnok, aki az átvétel oroszlanrészét végezte, néhány kölcsönvételi ellsmervényt is talált.⁷

A gazdasági és jogi bizottság 1929-ben 2-3 hetenként ült össze, ott mutatták be először Vargha Gyula másodelnök, valamint Jankovich Béla és Navratil Ákos akadémikusok jelentéseit a birtokszemlékről⁸, és így referálhatott aztán, ezek alapján, a főtitkár az örökség vagyoni helye-

téről az Igazgató Tanács üléseln. Staud Lajos állásfoglalása volt az alapvető, aki jogtudósi érvekkel támasztotta alá beadványait (1222.V.929), melyben örökjogi alapon kimutatja, hogy igenis lehetséges a végrendelet szellemének tiszteletben tartása mellett egyes birtokrészek, házak eladása, illetve átadása a két nagy családi pör egyezségi lezárása céljából, ami nélkül "gazdasági lehetetlenülés" állna be és az Akadémiát teljes csőd fenyegetné; hiszen ez az ingatlan - mobilizálások nélkül - képtelen lenne a sokféle végrendeleti kikötést teljesíteni, majd pedig - a remélt meg egyezés alapján - a sokmillióra menő kötelezettséget (Bolzáék s Harkányiék irányában) teljesíteni.

Fontos akta még a szalacska / Nagyberkinél / dombokon talált római és hallstattkori régiségek átadásának jegyzőkönyve is: a M.N. Múzeum nevében Márton Lajos igazgató és Fettich Nándor régész vett át 38 db. régészeti emléket: bronzezüstökből és sarukból, ékszerekből álló értékes leletet.

A Vigyázó-birtokokról készített első közjegyzői kimutatás még a gróf életében készült. Ez Joannovics dr.-nál volt, s a későbbi összesítéssel együtt az "Alapítványok" feliratú szekrénybe került, a 140-142. sorszám alá. Egyes birtokrajzok és térképek pedig uo. a 156-196. számnál ill. a 202, 215, 234-237, 254-276. sz.-nál, s a később eladott házhelyek, kisbérletek jegyzékei pedig 221.sz. alatt voltak megtalálhatók. A 71 rákoskeresztúri kisbérelő nevetségesen csekély bérkimutatása szintén fennmaradt.⁹

Az 1929. jan. 8-án kelt főtitkári irat szerint félév alatt (tehát amióta az Akadémia birtokba vette a kétféle vagyont), a 33 pör egy részének egyezségi lezárása után kifizetett az Akadémia régi ügyvédi perkölttség, szanatórium, gyógyszer, temetés stb. címén 24 036 pengőt; az említett két ügyvédnek (Péter Ferenc és Vályi Lajos) 1922-től 1928-ig végzett munkáiért 150 ezret; a felsorolt hagyományosoknak közel 86 ezret. Ezen felül - különböző időpontokban - fizettek Gál Károly kocsisnak, aki nyomorékká vált s már a grófot is perelte, tízezer pengőt; dr. Nyáry Béla volt grófi ügyvédnek 7200 pengőt, s másoknak is kisebb-nagyobb összegeket. Ezt csak a 3 bankban és Vályi ügyvédnél lévő, s 1928 végén 922 000 pengőt kitevő pénzkészletből lehetett fizetni,

csakúgy mint az egész személyzeti és év végi tudományos célú összegeket. Amellett az elhanyagolt vácrátóti üvegházak és istállóépületek megmentése "potom" 15 480 pengőbe került az Akadémiának 1928 őszén.

Mindezeket az adatokat legnagyobb részben a RAL. jelzetű iratcsomókból, továbbá az igazgató tanácsi jegyzőkönyvek idevágó szövegrészeiből merítettük. A birtokösszesítések, vagyonkimutatások az AÉ.-ben kivétel nélkül nyomtatásban is megtalálhatók, mindazonáltal meg kell említeni, hogy a RAL. iratcsomóiban található kimutatások és ezek nyomtatásban közzétett változatai néhol apróbb, csekély jelentőségű eltérést mutatnak, ti. a főtitkári jelentések elhangzása után a pontos vagyon- és jövedelemkimutatás általában később jelent meg és az időközti kamatok, váratlanul befolyt jövedelmek kisebb-nagyobb eltéréseket okoztak a főtitkári jelentés adataival szemben.

Megjegyezzük, hogy a fenti forrásokon kívül néhány irat az újjászervezett Akadémia könyvelőjének, Virágh Istvánnak egyéb akadémiai számadásaival együtt az 1960-as évek elején megszervezett Akadémiai Levéltár állományába került. Itt - a Gazdasági Hivatal iratcsomói közt - 12 dossziét kitevő Vigyázó-féle birtokkezelési / főleg pénztári/ irat található az 1940-1945-i évekből 1/007 fondszám alatt. - De térjünk vissza a vagyon átvétele utáni idők birtokjövedelmi viszonyainak közelebbi részletezésére.

A birtokok jövedelmezősége sajnos - az alábbiakból különösen - nem engedett meg nagyobb arányú beruházást, sem pedig a tudományos célú kifizetéseket illető vakmerő tervezgetést, miként ezt 1928 őszén egyes akadémikusok kívánták volna (pl. Gelei József egymagában 50 ezer pengőt óhajtott biológiai célokra). Ime az első előirányzat az Igazgató Tanács jóváhagyásával (melyhez hasonlókat azután félévenként az AÉ.-ben is közöltek, január-június, ill. július-december havi tagolásban) a birtokok 1929 jan. 1 és jún. 30 közöttre várható félévi jövedelméről (Vö.: AÉ.XXXIX.köt. függelék):

A VIGYÁZÓ SÁNDOR ÉS FERENC-FÉLE VAGYONNÁL:

(A/VAGYON)

BEVÉTEL:

HASZONBÉRBEN	Nagyberki-Mosdós	14 890	pengő
	Vácrátót	5 660	"
	Szalkszentmárton	59 130	"
	Hartabojár és Hartamlkla	14 390	"
	Abony, Abony-kisbérletek	7 950	"
	Tószeg-Paládica (+Alsórét)	13 460	"
	Ujkécske	2 080	"
	Uzód	3 030	"
	Bátya	2 000	"
A HÁZILAG KE-	Fakitermelésből	11 000	"
ZELT BIRTOKOK	Csabonyi gazdaság	9 500	"
JÖVEDELMÉBŐL	Bátyai ún. "Zátony"	1 370	"
A KÉT PESTI			
HÁZ BÉRÉBŐL	Lakbérékből	90 920	"
TŐKEJÖVEDELEM	Értékpapírok	54 740	"
	Folyószámla-kamat	8 000	"
VEGYES BEVÉTELEK	Kisbérletek, malombér stb.	560	"
Összesen:		298 680	pengő

EZZEL SZEMBEN	Birtokkezelésre	5 250	"
A FÉLÉVI KIA-	Ügyvédek, mérnökök stb.	61 760	"
DÁSOK:	Épületjav., bankköltség	48 250	"
	Két bérház adója stb.	41 640	"

Az A/vagyon kiadásai eddig tehát együtt: 156 900 pengőt tesznek ki, ami azonban még kiegészül a következő tételekkel:

Végrendeleti meghagyásokra	12 000	pengő
Kegydijakra	600	"
Vigyázó Ferenc szobrára	3 600	"
Zichy Gyula érsek 10 %-a	20 000	"
Akadémiai tudományos cél- ra (lélévi). Ezt az 1928. dec. 12-i igazgató tanácsi ülés fogadta el.	60 000	"

Az összes kiadás tehát az

A/ vagyonnál, együttesen: 253 100 pengő

A jövedelemfelesleg eszerint kb. 45 000 pengő. Ennek további felhasználására a váratlan: elemi csapások, épületromlások esetében kell és szabad gondolnia az Igazgató Tanácsnak!

A VIGYÁZÓ SÁNDORNÉ-FÉLE BIRTOKNÁL

(B/VAGYON).

BEVÉTEL:	Rákoskeresztúri haszonbérletek:	41 080	pengő
	(71 bérlő)		
	Vecsés-Ferihegy	10 740	"
	Tiszaföldvár (Martfü)	28 070	"
	Malombérek, vadászati stb. bérek	4 125	"
	Értékpapírjövedelmek kb.	7 000	"
	Folyószámla-kamatok	3 000	"

A tervszerinti összes bevétel: 94 015 pengő

UGYANITT	Rákoskeresztúri személyi és		
KIADÁSOK:	dologi fizetnivalók	5 350	pengő
	Karbantartás, közterhek stb.	10 000	"
	A gróf végrendelete szerinti 8, 32 és 40 %-okra fordítandó kb.	40 000	"
	Összesen mintegy:	55 350	pengő

Igy mindjárt legelsőnek az előbbi táblázat utolsó sorában szereplő "nemzeti" célú 40 %-os kiadáskeretbe vették fel - az Igazgató Tanács dec. 12-i határozatával - a Gombocz Zoltán és Melich János által régóta megkezdett, de pénz hiányában félbemaradt Magyar Etymológiai Szótár kiadását és így a grófnéféle vagyon jövedelméből kötetenként 8000 pengőt szavaztak meg a szerkesztés és nyomtatás költségeire.

A tudományos kutatási bizottságot, a három osztály küldötteiből már 1929. febr. 1-ével megszervezték¹⁰ és a III.osztály (matem. és term. tud. oszt.) éberségére jellemző, hogy elsőnek ez adta be az Elnökségnek magyarányú munkatervét. (Ld. osztályülési jkv.1929).

A Vigyázó-könyvtár leltározása után ennek szakok szerinti feldolgozásához is hamarosan hozzáláttak 1929-től kezdődően, mint a munka befejeztével kiadott részletes főkönyvtárnoki kimutatások is bizonyítják 1937-ben. Ezeket a továbbiakban adatszerűen is bemutatjuk (lásd a 44-45. lapon).

Hasonlóképpen részletes áttekintést adunk a legnagyobb akadémiai kiadványokról, kutatási segélyhez jutottakról is, amely tudományos segélyezés, könyvkiadás-támogatás lehetetlen lett volna anélkül a Vigyázó-féle vagyonjövedelem nélkül, amelynek ez időre eső közel 20 év alatti összege meghaladta a kétmilliót!

De menjünk sorjában, kezdjük visszapillantásunkat a legnyomasztóbb két "egyezkedésnek" a kötelesrész-örökségi pöröknek és az érsek követelésének hosszadalmasan nyúló ügyeivel, amelyek nemcsak a főtítkárnak, de az egész akadémiai Elnökségnek s plénumnak rengeteg izgalmat okoztak, s végül is a magyar tudományos életet rövidítették meg sok-sok milliós összeggel. Itt következő két fejezetünk e témaköröket fogja tárgyalni.

II. A KÖTELESRÉSZI ÖRÖKSÉGEK PÖREI

E nagy perek megértéséhez röviden ismertetjük a Vigyázó- és Podmaniczky-családok leszármazását Vargha Zoltán kézirata (RAL.670.V.sz.) és Daróczy Zoltán "Nemesi Évkönyve" (1925) alapján.

Ősök: Bochter (Bachter-Wachter) Gergely 1671-ben kapott királyi ármálst; habár eredeti nemeslevelük elveszett, a pecsétéről megállapították, hogy címerük várfalon lévő két óratorony közt álló s jobblábával zászlót tartó darumadarat ábrázol. A daru az éberség, baktárság jelképe, amit a név takar. Bochternek vaskereskedése volt Pápa piacterén, de amikor a gazdag Trost posztókereskedő lányát elvette, posztóval is kereskedett. Fia 1730-ban főszolgabírósáig vitte és ennek neje: Ujváry Krisztina - hozománya révén - jelentős földbirtokkal gyarapította a család vagyonát. Mátyás fiuk még feljebb lépett: Acsády veszprémi alispán lányát vette nőül, hozományba kapva a nemességet adó Bojárpusztát. Mátyás fiai: Pál és Mihály újabb birtokokat szereztek szorgos munkájukkal és Pápán emeletes lakóházat építettek, serfőzdével.

Bochter Mátyás kitűnő üzletember volt (fiaival együtt) és olykor, kölcsönöket adott nagyuraknak, jelzálogul lekötve birtokaikat. Így pl. Nádasdy Kristóf Tamás koronaőrnek is nagyobb összeget adott kölcsön, amiért végülis három birtok került a Bochter család tulajdonába: Nána, Dudar és Kiskovácsi. Vagyonát fiai közt egyenlően osztotta fel; ifjabbikról nem sokat tudunk, nem volt jó gazda, de Pál (1716-1803) annál inkább gyarapodott; rokonaitól megvette Miklapusztát (Bojár mellett) és táblalabiról kinevezésekor, 1775-ben a pápai Kristóf-utcai nagy házat.

A VIGYÁZÓ-ra való névmagyarosítással egyidőben feleségül vette a gazdag Klaus-lányt s vele is kapott birtokot. Fiuk: Vigyázó József már kir. udvarnok lett, sokszor volt Bécsben. Felesége révén (vattai Battha Jozefával) kapta az abonyi, tószegi, újkécskei és paládcsi nagybirtokokat; 1813-ban megvették Inkei báró emeletes házát a pesti Cukor-utcában, hogy így belvárosi polgárokká válhassanak; később ugyanettől a bárótól vették meg az Orczy-kert tőszomszédságában, a Réce-utcai tizholdas kertet. Gyermekük: Vigyázó Antal pesti táblalabíró lett s szintén gyarapította a családi vagyont felesége,

Csák Borbála hozományával. Az ő fiuk, az Akadémia nemeslelkű donátora: Vigyázó Sándor 1885-ben királyi kamarási, 1895-ben pedig grófi rangot kapott a királytól. Tőle és nejétől: szül. báró Podmaniczky Zsuzsannától (aki előbb báró Harkányi-Koppely neje volt) született Sándor fiuk. Ez ifjan halt meg 1895-ben s emlékére szülei nagyösszegű alapítványt tettek az Akadémia javára.

Leányuk: Vigyázó Jozefa Antónia a család tilalma ellenére a pazarló, bohém Bolza grófhhoz ment nőül és bár kisebb birtokot s egy I. ker. Disz tér 15. alatti házat kapott "végkielégítés fejében", végülis a szülők egyéb jussból kltagadták. Testvéröccse volt Vigyázó Ferenc gróf (1874-1928), akit szüleinek halála után nemcsak a Bolza-család pörölt, hanem a két báró Harkányi féltestvér is. Az 1925 óta húzódó "köteles-rész" - pernek még az ügyvédi költségeit is az Akadémia nyakába varrták 1928, vagyis Ferenc gróf halála után.

Szólnunk kell röviden a másik ág, a B/vagyon donátorainak, a Podmaniczky-családnak történetéről is. Vargha Zoltán kötetel (Podmaniczky Zsuzsanna és Podmaniczky János életrajza) nyomán és a Jambriška Lajos-féle (e sorok írójának tollba mondott) elbeszélések alapján (RAL.413.V.sz.).

Báró Podmaniczky János (1780-1883) a bolgár-román határon, Kamenicben született, apja dragonyos tiszt volt; ott csak görögkeleti pap lévén, a család ősi hitére, a luteránusra nem tudták keresztelni s így csak felnőtt korában lett görögkeleti hitűből luteránussá egyik szepességi birtokon. Felesége, Hódossy Mária országszerte híres volt szépségéről, de ifjan elhunyt (1841) s férje ezután mindentől visszavonultan élt keresztúri kastélyában, két kislányával: Máriával és Zsuzsával. Házuknak nem volt más barátja, csak Radvánszky Albert báró, a későbbi evangélikus egyházi főfelügyelő s Podmaniczky Máriának nemsokára férje; valamint Koppely Frigyes a család ügyvédje, aki viszont - mint említettük - Podmaniczky Zsuzsanna férje lett, nevét Harkányira magyarosította és Podmaniczky a milléneumkor báróságot eszközölt ki számára a királytól.

Podmaniczky birtokai, kb. 5300 kat. hold terjedelemben, nyolc falu határában voltak. Mindkét leányát bőséges hozománnyal látta el, kivált a jobban kedvelt Zsuzsannát, de akire nemsokára megnehezített, mildőn

Harkányitól elvált s különösen azért, mert új kérője nem volt mágnás (még a grófi cím elnyerése előtt vagyunk), csak "holmi Vigyázó". Később a grófsággal kiengesztelték az öreg Podmaniczkyt, s ezután gyakran hívta meg Zsuzsát és férjét a rákoskeresztúri kastélyba.

A zárkózott, mogorva öregurat félve tisztelték a községben, s a mint, fején taplósapkával, végighajtott könnyű homokfutóján a községi utakon, kalaplevéve köszöntötték. Két szürkéjét még 90 éves korában is maga hajtotta, mert diszhintójába felesége halála óta nem ült bele többé.

Különös természetét Zsuzsanna lánya, Vigyázóné örökölte, kivált kicsinyességét és búskomorságra hajló kerlelyállapotát. Nagyobbik fiának Sándornak halála után senkit sem fogadott pesti, Károly körút 1. sz. alatti emeletes palotájában; legbelsőbb szobájába zárkózva élt, ahonnan sokszor heteken át ki sem jött. Férje halála után meg éppen üldözési mániába esett, ételeit több napra maga főzte és félt a régi cselédségtől is. Birtokai kezelését Ferenc fiára bízta és valósággal élőhalottként élt a sokszobás pesti palotában.

A családtörténeti tudnivalók ismertetése után lássuk most már a fejezetünk címében ígért tematikát közelebbről is, nevezetesen azokat a hagyatéki pöröket, amelyeket az Akadémiának a családtagokkal és oldalági rokonokkal kellett folytatnia.

Hosszú tárgyalások és Bolza gróf ügyvédével, dr. Stecz Lászlóval folytatott viták után az Akadémia az alábbiakban próbált megegyezni a családtagokkal, elfogadtatván a hatósági becslések szerinti 10-20 milliós vagyoni értékelést. Így az 1/4 rész, az ún. kötelesrész kb. öt és fél-milliós lett, amiből a grófnő (Vigyázó Jozefa) előre átvett kb. 1 730 000 értékű vagyont, tehát a különbözettel és ennek időközi kamataival tartoznék az Akadémia Bolza Mariettának 3 millió 700 000 körül összeggel, feltéve, hogy a grófnő átveszi a vácrátóti birtokot és kastélyt 1 200 000 értékben. Még ezek után is (a régi kamatokkal) maradna akadémiai tartozás, ezért kellene felajánlani a Nádor u. 20. sz. alatti bérházat kb. egymillió P értékben. A gróf pedig sürgős követelése miatt, (hogy doláradósságaitól szabaduljon) azonnal kívánt másfél milliót. - Az Akadémiának tehát szorult helyzetében szinte el kellett pocsékolnia a legjobb

részvénypakettet: a 7100 db. P.M. Kereskedelmi Bank-részvényt (2 110 P), majd a Nemzeti Banktól kölcsönt kellett felvennie, nagy kamattal. Fölmerült a hartamikalai büntetőintézeti birtok eladása is, kb. másfél millióra remélt összegben¹¹. Mindezekkel az ügyekkel a gazdasági bizottság és a jogi bizottság szakértőin kívül foglalkozott az Igazgató Tanács is, melynek 1929 tavaszától 1929 novemberéig tartott ülései jegyzőkönyveiben gyakran előfordulnak eme egyességi tárgyalások, miután a pörlekedést szigorúan elutasították a kúriai bírókból s egyetemi professzorokból álló bizottságok, lévén az Akadémia pervesztése teljesen biztos. Ekkor pedig horribilis perköltség is terhelné! Az egyességi tervezetet az Igazgató Tanács elfogadta, és a kiskorú grófnő javára a somogy-megyei árvaszék is jóváhagyta, sőt még Zichy érsek ügyvédje sem kötött bele a birtok- és ház eladásokba s egyebekbe, így a folyószámlákról azonnal kiutalt a főtitkár, szept. 7-én 405 200 pengőt (az első rész felét), valamint a nagyanyja ékszereiből általa kiválasztott darabokat átadatta, közjegyzőileg¹². A jegyzetben hivatkozott iratokon túl ld. még az Ig.jkv. 124. lapját, valamint a novemberi jogerős egyesség alapján kifizetett összegekről az Ig.jkv. 132. lapját. - Eszerint a Bolzáék ügyvédjével végső összegként 4 211 800 örökrészben állapodtak meg, mint a 19 738 000 pengőre becsült vagyon után járó összegben, beleértve a két ingatlant is: Vácrátótot 1 808 000 pengős és a Nádor utcai bérházat ke- rek egymillió pengős értékben.

Érdekes, hogy az adósságoktól való szabadulás sugalmazta először, már 1929 júniusában az Igazgató Tanács üléseinek tagjai közt, hogy a kisjövedelmű keresztúri földekből házhelyeket parcelláz- z a n a k (Ig.jkv. 122), s más birtokrészek eladásával is foglalkoztak, a jogi bizottság véleménye alapján. Az időközben beállt értékpapír-csökke- nés miatt eltekintettek a Pesti Kereskedelmi Bank-részvények eladásá- tól, csupán azon nagyértékű ékszerek eladását mondták ki, amelyeknek nincs muzeális becsük, s ezzel a legjobb pesti és bécsi cégeket bízták meg. A nem-muzeális bútorok, ruházati cikkek eladására az Akadémia részéről a Központi Árverési Csarnokot kérték fel, amely nyomtatott kikiállítási árjegyzéket is kiadott a Vigyázó-féle darabokról. Mint- hogy egy bizonyos briliánsokkal diszitett kard és egy fekete magyar

diszruha Vigyázó Ferenc személyi tulajdona volt, ezeket a jogi bizottság a múzeum számára meghagyandónak tartotta, viszont a többi ékszer eladásával (a Bolzáék által kiválogatott néhány ékszer kivételével) – megbízták az Ullmann és a Lehrfeld cégeket. Külföldi aukciókon sikerült is ezeknek a gyöngysorért 410 000 P-t elérniük, a többiért pedig 301 000-et. Ezzel is törleszteni lehetett az örökjogi tartozásból, s ezenfelül az Akadémia megszabadult a további safe-gondoktól, a holt vagyontárgyaktól.¹³ Az 1929. nov. 12-i ülésen tudomásul vették az igazgató tanácsi tagok, hogy három hónap alatt Bolzáéknak ki kell fizetni félmillió P-t, majd további hasonló összegeket félévenként, de 7 % kamattal. Az árvaszék által is jóváhagyott megegyezésben a volt pörlekedő családok elismerik az Akadémia általános öröklési jogosultságát az egész vagyonon, amelynek összértékét hosszas szakértői becslések után, közjegyzőileg már jóváhagyva: 19 738 900 P-re tették az illetékesek; viszont az egyességben az Akadémia elismeri a kiskonú grófnő igényjogosságát, s a már fentebb említett egynegyed részként 4 211 875 P-ben állapodtak meg, majd készpénz-fizetésben is megegyeztek, átengedve az Akadémiának a vácrátóti és a Nádor utca 20. sz. alatti ingatlanokat, ámde leszögezést nyert az is, hogy a grófnőnek vissza kell térítenie az Akadémia által végzett épület-állagvédelmi munkákra kiadott 75 000 P összeget. Ez alapon tehát az Akadémia fizetett kb. másfélmilliót s fennmaradt 1929-én 1 614 283 pengőnyi tőke és kamattartozás, melynek további féléves törlesztését az Igazgató Tanács jóváhagyta; de még közbejöhet a jogerős régi örökségi illeték, melynek egynegyede terhelni fogja az egyezés végösszegét, valamint a földbirtokrendezés során fenyegető váltság-hásonbért.¹⁴

A két Harkányi báró: János és György örökségi perében is megegyezés jött létre 1929. jún. 28-án (RAL.1600/V.iratok): összes követelésüket az anyai vagyon utáni 1/4 értékben 1 959 002 pengőben határozták meg és vették tudomásul, de megállapították, hogy az Akadémiát mindössze 1 027 000 pengő terheli, bizonyos értékpapírijövedelmekkel együtt 1 032 000 P tőkében. Az első fizetés júl. 9-én 405 000 P kifizetése formájában történt, s a hátralék a kamatokkal együtt 864 000 P. Minthogy Harkányi Jánosnak 555 000 pengős banktartozása volt, s ezt az

Akadémia vállalta, így most sürgősen csak 150 ezer körül pénzre lesz szükségük. Az akadémiai kamat és a magasabb bankkamat különbséggel szinte fillérre kiszámítva láthatók ezen egyezség fennmaradt aktáiban, majd továbblagosan Várady főellenőr akadémiai számviteleiben is. Még a gyöngy- és más ékszereladás többletéből is kaptak arányosan 13 022 pengőt. Végül is az 1930 márciusában összesített számadás szerint az Akadémia tartozása 454 222 pengőre apadt, amelytől szintén gyorsan le-
gyekezett megszabadulni.

A főtitkárnak már hónapok óta fölkelte figyelmét az a tény, hogy a legkomplikáltabb ügyekben akadémikusok, kúriai bírák ingyenesen és rengeteget dolgoztak, a kisebb pörök már elapadóban voltak, de az ügyviteli fizetések nemhogy apadnának, hanem - különböző ürügyekkel - folyton emelkednek. Így pl. Péteri Ferenc már havi 3200 pengőnél tartott, Vályi dr. ennek felénél, vagyis aktív miniszteri, illetve államtitkári szintet elérő honoráriumoknál. Betetőzte ezt még a Péteri által benyújtott kívánság is, hogy a "szokott" díjazást az ellenérdeklő felektől is elfogadhas-
sák. Ezt az Igazgató Tanács kerekén megtagadta, sőt Balogh főtitkár szelid formában ugyan, de kifejezetten kérte Péteri ügyésznek állása alóli
felfüggesztését.¹⁵

III. ZICHY ÉRSEK ÜGYE. VITÁK A VÉGRENDELET-VÉGREHAJTÓI JOGKÖR ÉRTELMEZÉSE KÖRÜL

A másik, sokszori levélváltásra és igazgató tanácsi, valamint bizottsági tárgyalásra okot adó probléma a Vigyázó által kikötött ún. "végrendeleti végrehajtói" jogkör és időtartam tisztázása volt. Minthogy ez a díszes cím egyúttal komoly tiszteletdíjat is jelentett (a tiszta jövedelemnek 10 %-át), így az Akadémia nem mehetett bele a "sine fine-al-
kuba", amit - mint a továbbiakban látni fogjuk - Zichy Gyula kalocsai érsek ügyvédel mindenképpen el szerettek volna érni. Tanácsukra Zichy érsek már Vigyázó Ferenc temetése után pár nappal írtott értesíteni az Akadémia elnökségét, hogy "kegyesen" elfogadja a végrendelet-végrehajtói tisztelet (RAL.666 és 940/V.928. iratcsomóiban) a következő kiköté-

tésekkel:

1.) A vagyonkezelésre jogi megbízottai és Novák Géza jószágigazgató legyenek jogosultak a hagyaték biról átadásáig, - tehát nem az Akadémia elnöksége, a gróftól átvett személyzettel.

2.) Hogy csak az ún. törvényes-örökös (leszármazott) léphessen be, ipso jure, a hagyaték birtokába, míg a végrendeleti örökös (tehát az Akadémia) csak a hagyaték biról átadásával, midőn a végrendelet alkisága, hatályossága már tisztázódott. Ezért rendelte tehát őt, Zichy Gyula kalocsai érseket s minden kori utódait végrehajtónak az örökhagyó gróf. Ennek ellenére készséggel előlegezi a bizalmat az Akadémiának, mely kijelentette a birtokbavételt.

3.) Kéri valamennyi leltárnak, bank- és folyószámla-kivonatnak a kölcsönadását, illetve az érseki hivatal rendelkezésére bocsátását, hogy mindezekről, továbbá a birtokok és bérházak stb. kezelési módzatairól kellőképpen tájékozódhassék, s így a várható évi jövedelemről is képet alkothasson.

4.) Kéri, hogy az Akadémia a vagyon kezelését illető mindennemű nagyobb, és lényegesebb döntésről tájékoztassa őt; a végrendelet szellemében ugyanis neki kell "ellenőriznie": vajon megtartotta-e az Akadémia a szigorú kikötéseket? Ezért dr. Vályi ügyvédnek az érseki ügyész előtt kifejtett nézetével szemben, fenntartja ama nézetét, hogy őt és érseki székbeli utódait, igenis mindaddig megilleti a Vigyázó-vagyonkezelés felügyeleti joga, amíg az Akadémia fennál"

Hangsúlyozzuk, hogy arra az örökhagyó temetése után pár nappal, 1928 aug. 31-én kelt hízalgó stílusú követelődzésre, amit Zichy érsek irt alá és Nyáry Béla érseki ügyész szövegezett, az Akadémia Igazgató Tanácsa is megpróbált - a maga igazságot kereső módján - válaszolni. Szinte egy éven át levelezgettek, tárgyaltak, s bár közben az érseki iroda a kívánt birtok- és jövedelem-kimutatásokat meg is kapta, - mégsem jutottak dűlőre a felsorolt alapvető, elvi szempontokon.

Az Igazgató Tanács 1929. jún. 4-i ülésén Balogh Jenő főtitkár, mint a Református Egyetemes Konvent elnöke, ez ügyben összeférhetlenségi bejelentést tett maga ellen és kérte, hogy az érsekkel való levelezéstől mentse őt, nehogy az akadémikus-kollégák közül bárki is őt

és az akadémiai ügyészeket, valamint a felkért jogtudósokat felekezeti irigységgel vádolhassa. Az ekkori ülési jegyzőkönyvet is a főtitkárhelyettes, Színnyei József osztálytitkár-főkönyvtárnok vezette, sőt a termet a főtitkár el is hagyta. Az ülésre meghívott jogi bizottsági tag: Nagy János kúriai bíró, híthű katolikus férfi, most szót kért és írásban is beadott jogtudósi szakvéleményét ismertetve (válaszul az érseknek 1928. dec. 12-én kelt s RAL.460/V.számon az MTAK Kézirattárában megtalálható újabb követelődzésére) kifejtette az egyetlen lehetséges és ősi joggyakorlatnak megfelelő megoldást, kérve az érsek úr erről való értesítését egy olyan átirat formájában, amely továbbra is engesztelő hangú ugyan, de amely az akadémiai érdekek szigorú megvédését tartja szem előtt. – Persze ennek sem lett foganatja. Így a későbbiek folyamán Serédy Jusztinián hercegprímás elnökletével kívántak egyeztető bizottságot létrehozni.

A legnagyobb jogásztekintélyek, köztük a szintén katolikus Staud kúriai bíró, Forster Gyula, majd Concha Győző (a politika professzora, s 50 év óta akadémikus), s mások is hasonló szellemű véleményekkel támogatták a Nagy János-féle egyeztető javaslatot, (amelyet végülis, második, lazább engedményű szövegezésben 1930 folyamán, több igazgató tanácsi ülésen vitáltak meg): azt az Akadémia részéről lehetséges megszemenő engedményt, hogy az Akadémia az érsek és közvetlen jogutóda részére a 10 %-ot kifizeti ugyan a tiszta jövedelemből (levonva a tudományos célú összegeket!), de viszont a vagyonkezelésbe nem enged beleszólást. Támogatták az említettek a Nagy János-féle javaslat azon kikötését is, hogy az Akadémia bele kíván tekinteni a 10 %-ok felhasználását tartalmazó érseki kimutatásokba, hiszen ennyit elvárhat annak fejében, hogy félévenként elküldi az érsekségnek betekintésre a jövedelemkimutatásokat, nemcsak az A/vag/onról, melynek jövedelme után a 10 %-ot kapják, hanem a grófné-féle vagyonrésről is.

Sok újabb levélváltás, majd igazgató tanácsi jóváhagyás után a főtitkár bemutatta az egyességi tervet az összes-ülésen is. Kétévi huzavona után – az érseki ügyész a jószágigazgató kötekedései ellenére – megköthették a megegyezést az Akadémia elnöki termében, 1930. szept. 10-én. Berzeviczy elnök és Zichy Gyula érsek írta alá, két tanúval: Színnyei József és Flináczy Ernő akadémiai osztálytitkárokkal együtt.

Az érsek ügyésze, dr. Nyáry Béla még az aláírás előtt is erőltette annak a pontnak felvételét, hogy az érsek úrnak joga van beleszólni az Akadémia egész ügyvitelébe s a Vigyázó-féle jövedelmek fölhasználásába... 16

Az egyezségben az Akadémia elnöksége elismeri, hogy a 10 %-ot - a végrendeletet idézve - "magyar, katolikus és kultúrális célra" minden évben kifizeti a mindenkori érseknek, - az érsek viszont kötelezi magát és jogutódjait, hogy az összeg felhasználásának tervét előzetesen közli az Akadémia elnökségével, s csak akkor költi el, ha az Akadémia három hónapon belül nem tesz észrevételt. - Ha bármely kérdésben nézeteltérés támadna az Akadémia és az érsekség között, akkor - az egyezség szerint - az Akadémia két akadémikust delegál az érsektől küldött megbízottak mellé és az így létrejött bizottság elnöklésére a hercegprimást kéri fel. Az alatt a 16 év alatt, míg az érsek a pénzeket kapta, sosem fordult elő semmiféle véleménykülönbség. A 10 %-okat templom- és iskolaépítésre, papnevelésre fordították, habár néhányszor a 10 % kezelésével kapcsolatos ügyészi és könyvelői díjak kifizetését is próbálták kérni az Akadémiától.

Nagy megkönnyebbülést jelentett megszabadulni ettől a kényes ügytől. A sajtó hónapok óta célozgatott az Akadémia "ellenségeire", a "contra-Széchenyikre", ami alatt - és ezt az olvasók is sejtették - nemcsak a rokon Bolza-grófékat, hanem Zichy érsekéket is érinteni kell, hiszen meg akarták rövidíteni az Akadémiát... Pedig - érvelt tovább a sajtó - az Akadémia még e 10 %-on túl is jócskán támogatta az egyházi iskolákat, felekezetkülönbség nélkül, bel- és külföldön egyaránt. - És ez valóban így is volt, ez az egyháznak juttatott támogatás elsősorban a B/vagyonnál végrendeletileg kikötött "nemzeti célú" 40 % terhére történt, de még ezen felül is gyakran küldött az Akadémia papi segélyeket a Vigyázó és Podmaniczky-család elhunyt tagjaiért bemutatott gyászmisék ellenszolgáltatásaként. A 40 %-ból főleg a Gombocz-Melich-féle "Etimológiai Szótár" segélyezése: a félévenkénti 8-8000 pengő volt az állandó tétel, de sokféle közművelődési célra is meg-megszavazott az Igazgató Tanács 500-tól 2000 P-ig terjedő összegeket, így pl. az "Erdélyi Múzeum", a "Láthatár", az "Erdélyi Iskola", a "Pásztortűz" c. szomszédos

országbeli folyóiratokra, a nagyobb összeget a "Szociográfiai Intézet" (Teleki Pál és Győrfy István tervezete) megalapítására. Ugyancsak ebből a "nemzeti célú" keretből adta ki az Akadémia a filléres áron és nagy példányszámban árusított népszerű füzeteket: Petőfi és Vörösmarty válogatott verselt, Mikos Kelemen leveleit stb. Ez utóbbinak nyomdai dűcalt (a román királyi követség engedélyével) Kolozsvárra is leküldték, a Minerva-nyomdába, ahol ezekről utánnyomás készült, hogy az erdélyi magyarság filléres áron megkaphassa. Ugy tudjuk, hogy mintegy húsz-ezer példány kelt el ezekből, 2-2 lejes árban...

IV. ÚJABB ANYAGI GONDOK - PARCELLÁZÁSI TERVEK

Az akkoriban is lassan működő bírósági gépezet csak 1930 tavaszára tette lehetővé a formális hagyaték-átadási tárgyalások megindítását. A közjegyzői leltári összesítést 30 nagy oldalon, sokszorosítva küldték szét, minthogy több érdekelt személyt is meghívtak az ápr. 10-17-én tartott tárgyalássorozatra, majd a június 3-1 ítélelhozatalra, amikdön dr. Richter Richárd közjegyző hatalmas iratcsomói alapján a pesti Központi Járásbíróság hivatalosan kimondta az MTA általános öröklését. A bírói végzést csak az év őszén kézbesítették Pk.267706.sz. alatt, s egyúttal felszólították az Akadémiát, hogy a két közjegyző munkadíját azonnal fizesse ki: Richter Richárdnak 30 629 pengőt és Farnék László václ közjegyzőnek, a vácrátóti birtok leltározási díja fejében közel 7000 pengőt. A hatalmas iratcsomó jelenleg részben az "alapítványi szekrényben", részben (a közjegyzői számlákkal együtt) a RAL.1900/V.számú anyagában található, az MTAK kéziratárában.

Még az 1930-as év tavaszi napilapjainak hasábjain is nagy zajt verő esemény volt a grófi ingóságok, urasági kocsik hivatalos árverése. A Postatakarék Intézet Központi Árverési Csarnokában, a Kinizsi-utcában május 6-10. napjain lefolyt árverés, az egész I. emeletet betöltő háztartási és ruházati cikkeivel, régi (de korántsem iparművészeti becsű) bútoraival mindennap tömegével vonzotta a pesti közönséget és a leg-

kisebb ingóságig minden elkelt, úgyhogy az Akadémia pénztárába végül is 91 600 P folyt be. Az Árverési Csarnok közel kétezer tételről – mint már említettük – vaskos kis füzetet adott ki, a cikkek kikiáltási árával.¹⁷

Alig ült el az árverés izgalma és alig pihenték ki magukat az illetékes ügyintézők, máris támadások érték az Akadémia vezetését – nemcsak egyes napilapokban, hanem még az ülésekre el nem járó, de mindig kritizáló akadémikusok részéről is – amiatt, hogy "túl gavalléros" volt az örökségi egyezség alapján kifizetett milliókkal; sőt, mi több, még az érsekkel kötött egyességet is támadták. A "Magyarság" okt. 7-i számában, hosszú cikkben oktatja ki az Akadémiát, hogy a csupán "királyi kegyből" törvényesített Vigyázó Jozefa (Bolza grófnő anyja) után nem járt volna ekkora örökrész.

Az Akadémia elnöksége – e támadások hallatára – kénytelen volt helyreigazító cikkeket közölni, hivatkozva a leghivatottabb jogi szakértők, kúriai bírák véleményére, amely alapján történt az ún. kötelesrészi egyezség, mint fennebb II. fejezetünkben immár részleteztük.¹⁸

Ujabb perindítások is fenyegették az Akadémiát: Bolza Gyuláné valami kétszáz év előtti atyafiság alapján, Daróczyné Szakall Jolán és egy távoli rokon: Vigyázó Elemér a dédszüllői darócicsáki leányágon kívánt porlekedni. Az Akadémia vezetősége egyelőre nem állt szóba egyikükkel sem, s mindössze szánalomból és több akadémikus közbenjárására segélyt szavazott meg a tudóbajos, agg Vigyázó Elemérnek, a gróf távoli rokonának. Ez a negyedévenkénti 200 pengős "kegydíj" valóban nem sokat rontott a milliós költségvetéseken.¹⁹

AZ ELSŐ HÁZHELY-AKCIÓK ÉS PARCELLÁZÁSOK LEBONYOLÍTÁSA

Az igazgató tanácsi üléseken szinte az egész 1930-as év folyamán egyik legnagyobb gondot a Bolza-családnak járó hétszázezer pengő kifizetése, továbbá a Harkányiéknek járó negyedmillió előteremtése okozta. Ezért a május 8-i ülés hozzájárult a növekvő értékű Pesti Magyar Kereskedelmi Bank-részvények eladásához, valamint az első (kb. 600 kisjövedelmű holdra kiterjedő) parcellá-

zások előkészítéséhez.

A házhely-parcellázásra ajánlkozók közül érdekes a Köztisztviselők Takarékpénztárának jelentkezése, valamint Ujkécske és Penc községek vállalkozása. Goldmann rákoscsabai nagykereskedő a vasút melletti telkekre tett ajánlatot, Fokányi főorvos pedig Rákoskeresztúrra stb.²⁰

Mindezekkel - a mérnöki és ügyvéd-szakértők véleménye alapján - részletesen foglalkoztak az Igazgató Tanács ülésén és a házilag végzendő parcellázás mellett foglaltak állást, (1930. ápr. 14-én) megbízván Garzó József akadémiai mérnököt ennek lebonyolításával.

Garzó szerint 75 ezer négyzetölt lehetne mindjárt Rákoshegynél felmérni a célra, ölenként 8-10 pengős áron, majd az ottani libalegelőt és kavicsbányát - mint amelyek filléres béreket hoznak - szintén föl lehetne osztani. Egyelőre 320 házhelyet terveztek, "Podmaniczky Zsuzsanna telep" elnevezéssel az ún. Cinkotai dűlőnél. A főtitkár a májusi-júniusi üléseken bemutatta a telep vízmű- és földmunkálatainak részletes költségvetését s már az első vevőkről is nyújtott be adatokat, de a még sokára jövedelmező keresztúri házhely-üzlet mellett okvetlenül meg kellett szabadulni az Akadémiának a kevésbé bő Pencről (288 holdtól), majd pedig Ujkécske kb. 900 holdas birtokától, a helybeli földigénylők kielégítése, de főleg a Bolza-Harkányi fizetések és kamallerhek fedezete érdekében: az 1930 májusában kifizetett 700 ezren felül, egy év múlva végülis a két Harkányinak közel 480 ezer P volt kifizetendő, amire máris kénytelen volt az Igazgató Tanács a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank által felajánlott kölcsönt is igénybe venni, évi 5 %-os kamattal. Fölvetették még az Igazgató Tanács ülésén az Állami Fenyítőintézetnek bérbe adott hatmiklái 1900 holdas terület felajánlását az Igazságügyi Minisztérium számára, kb. 1 100 000 P-ért.

Ugyancsak ezeken az üléseken szavazták meg a végrendelet szerint létesítendő Vigyázó-Podmaniczky Családtörténeti Múzeum berendezési költségét, s több akadémikus javaslatára Lublóváry-Ralsz György nyugalmazott főjegyzőt nevezték ki múzeumőrnek, 3 szobás lakással s havi 100 P fizetéssel. A múzeumtermek melletti levéltári anyag őrének pedig Dankovits Béla nyugalmazott református lel-

készít szemelték ki, Lukinich Imre rendes tag ajánlására, aki a később ténylegesen felállítandó levéltárnak lenne felügyelője szerény tiszteletdíj ellenében és az Akadémia II. osztálya javaslatára a családtörténeti monográfia-sorozat szerkesztője. Mindezek költségeit a B/ vagyon jövedelméből fogják utalványozni, a 32 %-os végrendeleti kikötés szerinti keretben. Mind a rákoskeresztúri kastély és múzeum berendezését, mind pedig a szóban forgó sorozat kinyomatását bőven fogja fedezni a 32 %-os jövedelemrész.

Midőn e szépen kitervezett házhely-parcellázások, bankkölcsönök és ezek révén a legfenyegetőbb családi pöröktől való szabadulás reményeége abban a boldog tudatban engedte nyári szabadságára a főtitkárt és akadémikus-társait, hogy minden a legjobb úton van a kibontakozáshoz, bizony 1930 őszére bombaként ütött be egy újabb anyagi csapás híre: az 1920. évi 30. tc. alapján kivetett és Vigyázó Ferenc által az apja utáni örökrész átvételekor ki nem fizetett hatalmas örökségi illeték (1 660 000 P) kifizetelenségének tudomásulvétele. Ezen összeg mielőbbi befizetéséről kapott tudniillik végzést október elején az Akadémia.

Az Igazgató Tanács nov. 18-i ülésén ismertették e "szomorú hírt" és az akadémikusok valamennyien összefogtak, - legnagyobb összefogottatéseiket mozgósítva - e roppant összeg mérséklése s időhaladék nyérése érdekében. Mert, hogy ezt kivédeni nem lehet teljes egészében, vagyis, hogy az ifjú gróf mulasztását az Akadémiának kell pótolnia, ezt senki sem vitatta, - mint Balogh Jenő kétségbeesett szavaira emlékezve e sorok írója maga is igazolhatja. Emellett tömérdek haszonbér-kiesés is rontotta a vagyoni helyzetet: a búza- és rozsárak csökkenése miatt a nagybirtokok bérlőinél katasztrofális viszonyok uralkodtak, egyes gabonárák, cselédlakások düledéztek, melyek rendbehozására áldozni kellett, néhol árvizkárok jelentkeztek stb. - tehát az Akadémia őszi ülésszaka valóságos pánikhangulattal kezdődött.

A főtitkár (ld. AÉ.XLI.köt.88.és92.l.) az 1930. évi állapotot tükröző birtokállásról az alábbi adatok közlésével tájékoztatta az Igazgató Tanács tagjait:

A/vagyon	A Vigyázó Sándor-féle vagyonrész:	13 613 k. hold
	A Vigyázó Ferenc-féle vagyonrész:	4 402 "
B/vagyon	A Vigyázó Sándorné-féle birtok:	3 164 "

Az Akadémia e birtokok után - folytatta a főtitkár - 1930 júniusában készpénzben kifizetett 3 760 000 pengőt, de a most kivetett örökségi (régi) illetékekkel együtt még tartozik kb. 3 millióval! (RAL.1929/V.sz. ki-mutatások). - Hogy a jövedelemzűségről azért némi megnyugtatóssal szol-gálhasson, kiemelte, hogy a nagyobb birtokok után a következő biztos haszonbérek várhatók évente: Szalkszentmárton bérlőitől (Csanak Jenő és György birtokosoktól) az 5300 hold után: százezer pengő; Nagyberkiből (Biró Istvántól) 34 000; a rákosi Nagyrét bérlőitől 8000; Abonyból 10 000; a budapesti Károly-körút 1.sz. alatti bérház üzlet- stb. béreiből 90 000; a még meglévő értékpapírok után kb. 90 000 P. Persze hangsúlyozta, hogy a roppant adósságoktól mindezek ellenére csak újabb földel-adások és parcellázások által lehet megszabadulnia az A-kadémiának! Ezt a hosszas főtitkári előterjesztést az Igazgató Tanács mindegyik tagja magáévá téve, az újabb eladások mellett döntöttek, tá-mogatva a sűrűn ülésező gazdasági és jogi bizottság tanácsaitól.

Garzó József mérnök és irodája az alábbi összeállítást adta be 1930 decemberében a sürgősen végrehajtható, kis béreket nyújtó birtok-részek parcellázásáról, illetve az egyes egyben eladható földeknek el-adási tervéről:

Rákoskeresztúron (egyelőre)	101 hold 556 n.öl, kat. jövedelme 602 arany K
Abonyban (9 kisbérlő)	16 " 990 " " 246 "
Ujkécskén (kisbérlőtekben)	34 " 700 " " 215,90 "
Bátyán "	4 " 166 " " 55,60 "
Nagyberkiben "	6 " 830 " " 88 "
Mosdóson "	1 " 70 " " 7,10 "

összesen: 162 hold 3312 n.öl = 164 hold 112 n.öl

Mind ezek ellenőrzése többbe került, mint az egész haszon!
Amint látjuk 164 hold 112 n.öl. területen lenne most tehát legsürgő-

sebben elérendő az Akadémia gazdasági igazgatása számára, a kettős terhektől (az adótól és az ellenőrzési költségektől) való megszabadulás. Az eladás mellett szólt az is, hogy a telekárak vonatkozásában ekkoriban gyors emelkedés volt tapasztalható, és hogy ez a körülmény viszonylag előnyös eladásra nyújtott kilátást.

Az Igazgató Tanács 1931. jan. 20-i ülésén ismertették az Igazságügyi Minisztérium válaszát a hartamiki felajánlása dolgában. Ebben az állt, hogy a kincstár nem képes ezeket a kívánt egymilliószázezer P-ért megvenni és hogy csak kilencszázezeret ígér, féléves amortizációs részletekben. – Márciusban újabb felszólítást kapott az Akadémia az illetékszabási Hivataltól: fizessen be sürgősen egymillió pengőt a régi örökségi illetékekre. Emiatt a Nemzeti Banktól kellett az egymillió kölcsönkeretet kérni, mert a bankokban lévő pénzekből a Bolza családnak járó 800 000 pengőt kellett fizetni, – de a Nemzeti Banktól is csak ugyanennyit vesz igénybe az Akadémia, tehát a félévi előzetes kamat és költségek előleges biztosításával együtt 832 000 P-t 7,5 %-os, tehát igen olcsó kamat mellett, ámde jelzálogos biztosítással: a nagyobb birtokok megterhelésével. A szerződést Schober Béla bankalelnök írta alá, az Akadémia elnöksége nevében pedig a főtitkár.

Az 1931. márc. 17-i ülésen mutatta be a főtitkár az Igazgató Tanács tagjainak az ún. Optáns-per aktáit, melynek során pl. a Pázmány Péter Tudományegyetem a volt felvidéki birtokaiért perelte be a cseh államot, az Akadémia pedig Romániát a kolozsmegyei Amászentmihály mellett 2723 kholdas erdőség elkobzása miatt. A per vitelével az Akadémia dr. Császár Károly ügyvédet bízta meg és az ügy a hágal döntőbírárság elé került.²¹ A per kimenetelére egyébként a későbbiekben (a 50. lapon) még visszatérünk.

Végül ugyancsak ezen az ülésen márc. 17-én referáltak az Akadémia kamatos tartozásairól: a Nemzeti Banktól frissen fölvelt 832 ezerről, valamint a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál egyéve fennálló 662 ezer pengőről és közölték, hogy az örökségi illeték miatt további tárgyalások vannak folyamatban, közölték azt is, hogy a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank nem hajlandó egyezséget kötni, tehát, hogy valószínűleg pörre mennek, a Közigazgatási Bíróság előtt.

A jún. 19-i ülésen újabb összesítést mutatott be a főtitkár az örökösöknek eddig kifizetett több, mint négymillió pengőről, és jelezte azt, hogy az egyezség szerint a két családnak a régi elmaradt hasznok fejében még mindig tartozik az Akadémia 115 000 pengővel (ld. a kimutatásokat: AÉ.XLI.köt.107.l.). Jóváhagyják az újkécskei birtokoknak 330 000 P-ért való eladását a Szendrey családnak, valamint a hartamiki földekért időközben befutó és az eddigieknél méltányosabb vételi ajánlatot jelentő Igazságügyi Minisztérium-l szerződést, 950 000 P-ről (Janovich Béla, Teleszky János és Popovics Sándor igazgató tanácsi tagok jártak el ugyanis az igazságügy-miniszternél, hogy előbbi ajánlatát emelje föl).²²

Még egy kínos tartozási ügy szerepelt a napirenden: az Itélőtábla jogerősen megállapította a régi Bolza-féle pör költségeit, amelyek az egyezség folytán az általánost örököst, az Akadémiát terheltek. Ennek alapján perkötség címén 85 000 pengőt; a család 3 leltári szakértőjének pedig 56 000 pengőt kellett sürgősen fizetnie az Akadémiának.

Óvatos főtitkári költségvetéseink alapján elérhető volt, hogy a tavaszi hónapokban (a nagy örökségi összeg kifizetésekor) fennállott másfél millió banktartozás 1931 decemberére már 1 180 000 pengőre apadt, s minthogy a megindult rákoskeresztúri parcellázás is, a házhelyek nagyobb részének eladása következtében, eddig már 380 000 pengőt eredményezett; ennek révén sikerült a magas kamatú banktartozást apasztani a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank hitelszámláján.

Az Akadémia pénzügyi egyensúlyát a hatalmas összegű, Vigyázó Ferencről reászakadt örökségi illeték azonban továbbra is fenyegette. Az igazságügyi kincstár csak most kezd törleszteni, amortizációs alapon fél évenként 33 000 pengővel, a Hartamiki vételárat. Ekkor azonban még nem vették észre az illetékesek, hogy ezzel szemben a Nemzeti Banknál kb. ugyanennyi kamattartozást vezetnek az Akadémia számláján, s hogy ez szinte fölemészti azt, amit az államkincstártól kap majd évek folyamán az Akadémia az 1900-holdas Hartáért... Erre csak később Volnovich Géza főtitkár jött rá.

Az említett Vass Albert-féle újkécskei bérlet 1931 végén lejárván, erre 360 000 pengő körül mozgó vételi ajánlatok érkeztek és ugyancsak

komoly összeg volt remélhető a százezer pengőre becsült, Penc melletti 288 kat.holdas közepes hozamú földekért, amelyek bérlője dr. Szabó Lajos szomszéd-birtokos, anyagi nehézségeire hivatkozván kénytelen volt nagyobb bérnévesséklést kérni, avagy a haszonbérletből kiszabadulni.²³

Biztatónak ígérkezett 1932 elején a rákosi parcellázásból újabban befolyt 215 000 P is, de a biztató jelek ellenére óvatos költségvetéseket készítenek, alapos indoklással látva el ezeket s minden félév végén megküldve a költségvetési tervezetet az akadémikusoknak, hogy azok megfelelően érzékelhessék: miért késnek a vérmes reményekkel kecsegtető, 1928-29. évi tudományos programjukba felvett kutatási segélyek? A vázolt vagyoni helyzetet az 1932. jan. 21-i igazgató tanácsi ülésen is kifejtette a főtitkár, megemlítve, hogy az elmúlt (1931) év tiszta jövedelme mégis - az okszerű birtokkezelés következtében - 153 000 pengős nyereséget mutat az A/vagyonnál; ennek 10 %-át szokta átutalni az Akadémia a kalocsai érseknek, aki minden folyósítás után udvariasan tudomásul vette az összeg megérkezését s egyúttal a felhasználási tervezetet is megküldte az Akadémia elnökségének jóváhagyásra. Ez utóbbiakat is be szokta mutatni az év igazgató tanácsi üléseinek valamelyikén az elnök vagy a főtitkár.

1932 márciusában végre megegyezett az Akadémia a Pénzügyminisztériummal is, (RAL.2005/V.sz.alatt) a régi fizetetlen örökségi illetékek dolgában: 750 000 pengőben állapodva meg, de minél előbbi fizetési kezdettel, s néhány részlet kedvezményével. (Fabinyi Tihamér és Popovics Sándor igazgató tanácsi tag többszöri közbenjárása eredményezte ezt a nagy engedményt.)

Azért is kellett újabb parcellázási tervekkel foglalkozniok az Akadémia illetékeseinek, hogy a végösszezszerűen 1 600 000 pengővel kecsegtető keresztlíri és szentlőrinci házhely-akciókat simán le lehessen bonyolítani. A parcellázások tényleges megkezdése előtt azonban Endre László fősztolabiró kötekedéseit kellett leszerelni, minthogy ez az Akadémia ellen szinte gyűlölettel viseltetett: csak belügyminiszteri "nyomásra" volt hajlandó a maga hatáskörében formálisan szükséges helyhatósági "engedély" kiadására, hogy ennek alapján az Akadémia újabb szerződéseket köthessen a parcellázó vállalatokkal. (lg.jkv.321.l.).

A hosszas megbeszélések és a gazdasági bizottságban bemutatott előtervek alapján, 1931 végén, kétféle nagy házhely-akciót hagyott jóvá az Igazgató Tanács, melynek hatalmas iratcsomói és tervel RAL.2700. és 2800/V.931.sz. alatt mindmáig megtalálhatók. A végelszámolás adatainak ismertetésére csak 10 év múlva került sor, amidőn a legutolsó házhely-vető is befizette hátralékát. Dr. Szabó Lajos bérleménye: a penci birtok időközben eladásra került. Ezen birtokrész eladásának iratcsomói RAL. 3434/V.932.sz. alatt vannak. Itt említjük meg egyébként, hogy az összes haszonbérletkés név- és bérfizetési kimutatása pedig, a befizetések sorrendjében, a 3535/V.1933.sz. alatt található (az MTAK kézirattárában).

Balogh Jenő főtitkár már 1931 végén **összeállító tájékoztatót** adott (az érseken kívül) a Vallás- és Köznevelési Minisztériumnak RAL.1850.sz.), de ezen kívül 1932 elején még egy részletesebb jelentést is bemutatott az Igazgató Tanács tagjainak, az eddig kifizetett összegekről: szinte hihetetlennek tűnő összegeket, 10 471 471 pengőt adott ki az Akadémia e jelentés szerint, részben a két természetbeli ingatlannal együtt, elsősorban a kétféle örökségi egyezség alapján a "nevető örökösök" részére, továbbá régi OFB (földreform) adósságokra (kb. 290 000 P), az elmaradt közadókra, Vigyázó Ferenc és édesanyja kifizetetlen tartozásaira, valamint az ügyvédek jutalmára, gyógykezelési és temetési kiadásokra, továbbá apróbb költségekre: a 8 hagyományos és több régi kegydíjas és nyugdíjba küldött cselédnek, házmesternek stb. végkielégítésére, a hagyaték-, valamint bútor- és műkincs-szakértők bőséges díjazására, a Vigyázó-könyvtár beszállítására, a Vigyázó-múzeum berendezésére, a rendszeres, központi igazgatási fizetésekre: a két ügyvéd, kultúr- és erdőmérnökök, valamint építészek s irodáik illetményeire stb.

A főtitkár ismételten - ebben a minisztériumi felterjesztésében is - aláhúzza azt a tényt, hogy sem ő, sem a Vigyázó-ügyekben eljáró, birtokszemléken résztvevő akadémikusok: Vargha Gyula t. tag, Popovics Sándor, a Nemzeti Bank elnöke, Jankovich Béla és Teleszky volt miniszterek, Kaán Károly akadémikus és a jogi szakértőül felkért két kúriai bíró soha, egyetlen fillérnyi tiszteletdíjat sem volt hajlandó elfogadni, akkor sem, hogyha nem állami szabadjeggyel utazott a távoleső birtokokra. Balogh

főtitkár nem egyszer személyesen is kiment a parcellázandó földekre a kultúrmérnökkel, s a családi múzeum berendezési munkálatait is személyesen tekintette meg, e sorok írójával, továbbá az épületet karbantartó Dudás Kálmán régi akadémiai építésmérnökkel s a múzeumi főfelügyelőséggel megbízott Lukinich Imre rendes taggal együtt.

Az idézett (RAL.1850.sz.) hosszú minisztériumi felterjesztésében kifejtette még a főtitkár azt is, hogy a hatalmasnak látszó birtokok jövedelmezősége miért csekély: először is a gróf még 1924-25-ben adta bérbe a bérelt földek túlnyomó részét és emberbaráti okból oly alacsony búza- és rozsbéreket számított, amelyek mellett - örököse, az Akadémia a terményárak közbejött zuhanása miatt - 1928-1932 között jóformán csak filléreket kapott. Ezért az Akadémiának fokozatosan ésszerűsíteni kellett a bérleti viszonyokat, illetve a nagyobb birtokrészek bérliőivel kötött új magasabb bérű szerződésekkel rekompenzálnia, amit a kisembereknél veszített. Persze a bérleti szerződések lejártával újból kellett tárgyalniok a gazdasági ügyintézőknek, illetve az említett kisebb földekből parcelláztatniok is kellett, ha nem lehetett új szerződéssel rentábilissá tenni a bérleményt.

Pedig a bérlet összegének emelése a kis- és középnagy birtokrészek bérliőinél nem volt könnyű. Hiszen akkoriban, a világgazdasági válság hatása alatt, a nagybérliők is beléroppantak terhelkbe, úgyannyira, hogy pl. Csanakéknál 20 %-os mérséklés vált szükségessé, s a többi nagybérliők elmaradozó kötelezettségel is újabb hosszas vitákat eredményeztek.

Hogy pedig némiképp illusztráljuk, minő szétészórtóságban s mekkora terjedelemben voltak az ellenőrizendő földek a központi igazgatás nyilvántartásában, álljon itt egy hivatalos összeállítás 1931 végéről, a még nem egészen parcellázott s el nem adott birtokrészekkel együtt:

A VIGYÁZÓ SÁNDOR ÉS FERENC-FÉLE VAGYONNÁL:

(A/vagyon)

	k.hold,	bérlője
Nagy- és Kisberki (Somogy m.)	1756	Biró István
Mosdós "	116,5	" "
Szalkszentmárton (Pest m.)	6585	Csanak Jenő és György
Hartabojár "	647	Igazságügyminisztérium
Prónayfalva-Kötöny "	2420	saját kezelésben!
Abony "	798	Epstein és Schweickhardt Béla
Tószeg "	853	" " " "
Bátya "	1486	280 kishaszonbérlet
Uszod "	193	Lakatos István
Rákoscsaba "	124	Achberger István és egy hitel- szövetkezet fele-fele arányban

ö s s z e s e n : 14 978,5 k. hold

Bpest.: Károly-körúti bérház = évi 107 108 P házbérbérvétel

A VIGYÁZÓ SÁNDORNÉ-FÉLE BIRTOKNÁL:

(B/vagyon)

	k.hold	bérll
Rákoskeresztúr (földek, erdők)	1921	Achberger István
Vecsés-Ferihegy "	580	" Ferihegyi Kertgazdasági Sz.
Pesti rétek (Keresztúr mellett)	288	" kisbérletknél
Penc (Nógrád m.)	288	" dr. Szabó Lajos
ö s s z e s e n :	3077	k.hold

A főtitkár abban az 1932 májusában tartott nagyszabású nagygyűlési beszámolójában, melyben kiterjeszkedett a tudományos működésnek, a tagtársak munkásságának és a megjelent kiadványoknak ismertetésére, megismételte eddigi körleveleinek, miniszteriális tájékoztatóinak adattömegét.²⁴

Kiemelten hangsúlyozva, hogy a birtokbalépés 2 és fél éve alatt több mint 300 000 pengőt fordíthattak tudományos kiadványok-

ra és kutatási segélyekre, sőt mindezeken felül a grófné-féle vagyon jövedelmének előírás szerinti 40 %-os keretéből eddig "hazafias, kulturális" célokra több mint 85 000-et fizethetett ki. Viszont sajnálatos ténynek minősítette a kultuszminisztérium szűkmarkúságát, azt, hogy a miniszter ígérete ellenére ezévtől 20 000 pengővel leszállították az 1925-ben megszabott államsegélyt.

Minden évben rövidebb jelentést közölt a főtitkár a vagyonállagról, a pénztőkék fölhasználásáról, az évenkénti 100–120 000 pengős tudományos keretről, valamint a félévekre előírányzott, s az Akadémia egyéb költségvetésétől szigorúan elkülönített Vigyázó-vagyoni kiadási és bevételi tervekről, a haszonbérekről, a házbérekről éppúgy, mint az ügyvédi stb. fizetésekről, a sajátkezelésű birtokrészek sürgős épületjavításairól, új épületek építtetéséről. Ilyen tendenciát mutatón az AÉ. XLIII. (1933) kötetének 70–83. lapján, vagy valamivel részletesebben a XLIV. kötetben a 255–274. lapon, a XLV. kötetben a 115–127. lapon, a XLVI. kötetben a 174–189. lapon olvashatunk táblázatokat és kimutatásokat. Ez utóbbi év adatösszesítésénél azt tapasztaljuk, hogy a közben eladott birtokrészek és házhelyek már jelentékenyen apasztották a birtok összértékét. Ekkor a kimutatás mintegy 12 és fél millióra teszi az A/vagyon, és 2 226 000 pengőre a B/vagyon értékét, persze ez az érték meghatározás mindenkor a Vigyázó-múzeum és a Vigyázó-könyvtár állagának beszámítása nélkül történt, melyekről pusztán műbecsi, nemzetközi árfolyami értelemben lehetett volna értékelést adni. Az 1936. utáni AÉ. kötetekben az alább megadott lapokon találjuk a két Vigyázó-vagyonra vonatkozó kimutatásokat, mindig az igazgató tanácsi felülvizsgálat eredményeinek közlése után: a XLVII. /1937/ kötetben a 125–137. lapon, a XLVIII. kötetben a 97–108. lapon, a XLIX. kötetben a 129–139. lapon, az L. kötetben a 233–241. lapon. Ettől kezdve a kötetekben már nem a Várady-féle kimutatást találjuk, hanem a főkönyvelővé kinevezett Virágh István ny. fővárosi számtanácsos irányításával összeállított, ill. az általa aláírt zárszámadási adatokat.

De térjünk vissza időrendünk folyamatához, tehát az 1933. évhez! Az ezévi áprilisi igazgató tanácsi ülésen újabb pert kellett bejelentenie a főtitkárnak: a gr. Bolza-család egykori ügyvédje, Sziráczy János u-

gyanias nem érte be az elsőfokú bíróságon megítélt összeggel, hanem újabb 450 000 pengőre pereli az Akadémiát. Mint fennebb kiemeltük, mindegyik gondok ellenére is Balogh Jenő főtitkár még vállalta nehéz munkakörét, abban a reményben, hogy egyre többet tud majd a Vigyázó-jövedelmekből tudományos célra (könyvkiadásra és kutatási segélyekre) kihasználni.

V. TUDOMÁNYOS CÉLÚ KIADÁSOK A VIGYÁZÓ-VAGYON ELSŐ ÖTÉVI JÖVEDELMEBŐL

Függelékünkben összesítve közöljük majd a kétféle Vigyázó-vagyon jövedelméből tudományos kutatásra, mégpedig különösen természettudományi kutatási segélyekre kifizetett hatalmas összegeket, és ugyanitt megadjuk a Vigyázó-vagyon jövedelméből megjelentetett főbb (főleg társadalomtudományi) munkák és nagyterjedelmű kötetek címszerű felsorolását. A függelék adataiból, de a most közbevetett ötéves elszámolásból is kiderül, hogy nincs igazuk azoknak a tréfacsinálóknek (közülük gyakran még akadémiai tagoknak is) és egyes vicclap-szerkesztőknek, akik a mintabirtokok haszontalanságával és a sokféle ügyvéd magas honorálásával vádolták a vezetőséget... Hiszen hogyan élt volna a kis államszegélyből az Akadémia ezekben a nehéz időkben és miből adhatott volna - az 1934. évi végi összesítés szerint²⁵ - öt év alatt 671 000 pengőt tudományos célra, vagyis másfélszer annyit, mint amire államszegélye rúgott? Az adott gazdasági helyzetben szükség volt tehát a mintabirtokokra, ezek mintaszerű kezelésére, s a tömérdek pör miatt bizony az ügyvédekre is.

Abban a feudálkapitalista gazdasági rendszerben, mely hazánkban uralkodott ekkoriban, az Akadémia képtelen lett volna évtizedes folyóiratnak megfelelően színvonalas közzétételére és nagyobb kötetek kiadására a Vigyázó-hagyaték nélkül. Hogy csak néhány folyóiratot említsünk, a következők jelentek meg 1929 óta folyamatosan az Akadémia kiadásában,

évente több füzetben: Akadémiai Értesítő, Mathematikai és Természettudományi Értesítő, anémet nyelvű Mathematische und Naturwissenschaftliche Berichte, valamint az idegen nyelvű függelékkel ellátott, nagyalakú képtáblás Archeologiai Értesítő, továbbá az Almanach, az Irodalomtörténeti Közlemények, a Hadtörténeti Közlemények, a Közgazdasági Szemle, s a Nyelvtudományi Közlemények. - Ekkor indult a hamar népszerűsödő nyelvművelő folyóirat: a Magyarosan is; gyorsan elérve 8-9000 előfizetőt, így önmagát tarva fenn, minden további segélyezés nélkül, jóllehet évi előfizetési ára mindössze egy pengő volt.

A szóban forgó években segélyeztek nem kifejezetten akadémiai folyóiratokat is, a Budapesti Szemlét, az Atheneumot, az Ethnographiát, félévi 5-600, sőt olykor ezer pengővel; sőt támogattak néhány vidéki szakfolyóiratot: a Mészöly Gedeon által szerkesztett Szegedi Füzeteket, a Népünk és Nyelvünk című folyóiratot, a Debreceni Szemlét és másokat.

E szűkös években (1928-32-ben), melyekre vonatkozóan a tudományos kiadásokat most az AÉ.-ben közölt jelentések alapján be is mutatjuk, a főtitkárnak - a gazdasági nehézségek ellenére - sikerült kutatásokra s kiadványokra kihasítania az A/vagyon jövedelméből a következő összegeket: 1928-ban 103 000 (?) pengőt, 1929-ben 120 000-et, 1930-ban 120 000-et, 1931-ben 100 000-et, 1932-ben 85 000-et. Ezekben az években tehát átlagosan 106 000 P körül mozgott a tudományos ráfordítás. Csak később, a sokféle pörtől megszabadulván sikerült emelni a tudományos támogatások összegét. A legtöbb nagy kötetre, amit a Vigyázó-vagyomból adtak ki, rányomatták, hogy megjelent: "a két Vigyázó-alapítvány tisztajövedelméből."

Mindezekről függetlenül került kiadásra a családtörténeti monográfiasorozat / "A podmanini és aszódi báró Podmaniczky-család története", amire az anyai (B/vagyon) jövedelmének 32 %-a volt kikötve, a múzeum-fenntartás költségei mellett, Ebből adta ki az Akadémia 1931-1933 között a sorozat első két kötetét s később a továbbiakat, amelyek levéltári anyagukkal ma már forrásértékűek, ugyanis 1945 elején a háborús fronton lévő rákoskeresztúri családi levéltár 90 %-a elpusztult, a rész-

ben kiégett kastélyban. A monográfia-sorozat két ekkoriban megjelent kötete a következő: Vargha Zoltán: Gróf Vigyázó Sándorné báró Podmaniczky Zsuzsanna / 1838–1923/ életrajza (Bp.1931.223. p.); Vargha Zoltán: Báró Podmaniczky János / 1786–1883/ életrajza (Bp.1933.220 p.).

1933 után további életrajzkötetek megjelentetésére s Lukinich Imre levéltári művének kiadására is sor került. Minthogy Lukinichnek e kötetek szakszerű összeállításához felvidéki tanulmányútra volt szüksége s főként mivel a rákoskeresztúri családi levéltár rendeztetése is jelentős összegeket emésztett föl (mintegy 35 000 pengőt) ezért húzódott el ez utóbbi kötetek kiadása 5–6 évig. Mig a Vargha-féle életrajzok előállítása mindössze 9700 pengőbe került, az ivenkénti százpengős írói díjjal együtt, addig a hatkötetes levéltári feldolgozás és nyomdaköltség tetemesen megnyirbálta a B/vagyon (a Podmaniczky-féle vagyonrész) jövedelmeit.²⁶

VI. A VIGYÁZÓ-KÖNYVTÁR LELTÁROZÁSA, KATALOGIZÁLÁSA

Az MTA Könyvtárának dotációja igen csekély (évi 5000 P) volt ezekben az években, de a szokásos könyvtári költségvetéseken túl rendszerint biztosított az Akadémia a könyvtár számára olyan külön összegeket, melyek fedezhették – akármilyen lassú tempóban is – az ún. Vigyázó-könyvtár rendezési és címfelvételi munkáit, tehát ennek a nagyértékű könyvhagyatéknak a feltárását, amelyet három grófi kastélyból szedtek össze. Az előzetes rendezést és a régi leltárakkal való azonosítást (külső könyvszakértők és közjegyzői árbeccslők ellenőrzésével) Török Pál könyvtárnok végezte 1929 őszén.

Török Pálnak sikerült 1930 végéig munkatársak bevonásával 5155 Vigyázó-könyvtári kötetet katalogizálnia, amint Szinnyi József rendes tag, akadémiai főkönyvtárnok jelentésében olvashatjuk az AÉ. 1931. évi XLI. kötetében, de a következő években is – az 1932. évet kivéve – közli (a könyvtárról szóló egyéb beszámolók mellett) azt, hogy miként haladnak a Vigyázó-könyvtárat érintő szakbesorolási és címfelvételi munkák: 1931–

ben 1982 kötetet, 1932-33-ban összesen 3412 kötetet, 1934-ben 3133 kötetet, 1935 folyamán 1674-et, s végül 1936-ban 1516 kötetet dolgoztak fel. /Az adatokat erre vonatkozólag ld. AÉ. XLI. (1931) köt. 30-31.p.; XLIII.köt. 31.p.; XLIV.köt. 11-13.p.; XLV.köt. 310-311.p.; XLVI.köt. 137-138. p. és XLVIII.köt. 200-201. p./

Mintegy tizenhét ezer kötetre ment tehát a Vigyázó-féle könyvtár állománya, amelynek párszáz kötetnyi ún. remota-részlegét elzárták az olvasók elől, erotikus tartalmuk és illusztrációik miatt. E nagyértékű grófi könyvtár, amely szinte kizárólagosan nyomtatott művekre, néhány kódexre, kéziratra és – mint említettük – erotikai vonatkozású rajzgyűjteményre terjedt ki, tehát nem tartalmazott érmeket, plaketteket, térképeket – országos viszonylatban, mint magángyűjtemény, értékét tekintve is az elsők között említhető, Már kötetszámát illetőleg is jelentős, de a számbellségen túlmenően a könyvek és kódexek gondos és díszes kötése is emeli e könyvhagyaték értékét.²⁷

A Vigyázó-gyűjtemény az Akadémiai Könyvtár különféle gyűjteményeibe osztódott szét, legértékesebb darabok: a kódexek és ősnymtatványok a kéziratár és régi könyvek osztályára kerültek. Az előbbieket megoszlása a következő: latin nyelvű kódexből 34, német, olasz és holland nyelvűből pedig 3-3 darab van. (Sajnos, magyar nyelvű kódex az örökölt gyűjteményben nem szerepelt.). Fokozott érdeklődésre tarthat számot a kódexek között egy XII. századbéli latin bibliaföredék, s néhány szépen illusztrált Hóráskönyv. – Az ősnymtatványok közül az Akadémia tulajdonában lévő összes (1163) műnek több mint egyharmada származik a Vigyázó-könyvtárból; számszerint 431 mű, 454 kötetben. Ezek közt találhatunk néhány különösen nagyértékű hungaricumot is: Thuróczy János krónikájának 2 példányát, egy brünnei és egy augsburgi kiadásút (Inc.468. és 843; Hain katal. 15517. és 15518.sz.), továbbá egy Justinus-, valamint egy 1740. évi Eusebius-kiadást (Inc.682. és 482.; Hain: 9647. és 6719.sz.) és egy remekül illusztrált Plutarchos-példányt (Inc.800; Hain: 13125.sz.) stb. e könyvtár pecsétjével ellátva, az Akadémiai Könyvtár ún. "nagyraktárában" van, jónéhány folyóirat – sorozatnyi pedig a folyóiratgyűjtemény raktáraiban. A felsorolt részlegeken túl néhány Vigyázó-féle kötet elkerült még a keleti osztály szekrényébe is.

Az Akadémiai Könyvtár eleddig nem tudott gondot és energiát fordítani arra, hogy az egész, 1928-ban birtokába került gyűjtemény részletes leíró-katalógusát kiadja; mindössze az átvételkor készült Inventárium van meg az MTAK kéziratárában. Rendszeres munkaként folyik jelenleg az egész könyvtár anyagának rekatalogizálása, s a címfelvételeken természetesen a Vigyázó-gyűjteményhez való tartozás tényét is feltüntetik. Tehát az olvasó már a katalóguscédula alapján megállapíthatja, hogy Vigyázó-féle példánnyal lesz-e dolga, vagy sem. Ezek a cédulák bekerülnek az ún. possessor-katalógusba is, a Vigyázó Ferenc név alá: betűrendes katalógus számára készülő cédulákon túlmenően a sokszorosított katalóguscédulák egy-egy példányát ti. a könyvtár kéziratára és régikönyv gyűjteménye kapja meg, ahol ezeket beosztják a készülő possessor-katalógusba.

A Vigyázó-könyvtár maga, valamint az imént említett possessor-katalógus felvetik azt a kérdést: miként viszonyul e volt magánkönyvtár állománya és értéke az Akadémiai Könyvtár egyéb magánkönyvtár-hagyatékaihoz, valamint az egyéb possessoroktól származó gyűjtemény-egységekhez? Azoktól az esetektől eltekintve, amikor egy-egy possessor-tól származó gyűjteményrész a possessor tudta és hagyatéki szándéka nélkül (pl. a Vörösmarty-könyvtár stb.) került könyvtárunkba, a kifejezetten hagyatkozási szándékkal idekerült gyűjtemények sorában a Vigyázó-gyűjtemény igen előkelő helyet foglal el a Teleki József (hagyatékozási év: 1826) és a Ráth György (1905), valamint a Batthány-családi könyvtárak mellett. A Teleki-család gyűjteményéről az AÉ.-ben szétszórta, részletes adatok találhatók, s e könyvtár inventáriuma is pontosabb, mint a Vigyázó-gyűjtemény átvételi leltára; a Ráth-könyvtárra vonatkozóan pedig ismeretes, hogy e gyűjteménynek a Szabó Károly-féle bibliográfia szerint rendszerezett katalógusa nyomtatásban is megjelent. E jobban feltárt hagyatéki könyvtárakhoz hasonlóan a Vigyázó-gyűjtemény is megérdemelné azt, hogy katalógusa igényes, pontos címfelvételeket tartalmazó anyaggal valamikor megjelenjen.

VII. A RÁKOSKERESZTÚRI CSALÁDI MÚZEUM

Messzi földön híresek voltak a Podmaniczky-ősök, még II. Rákóczi Ferenc korából és köréből is sok fejedelmi udvari kapcsolatról emlékeznek a krónikák. A család legféltettebb kincsei közé számították Mátyóki Ádámnak, II. Rákóczi Ferenc fejedelem udvari festőjének azt a nagyméretű olajfestményét, amely két Podmaniczky-gyermekeket ábrázol, s amely ma az MTA tudós-klubjának legbelső, ún. zeneszobáját ékesíti, közelében Rákóczi Ferenc gyermekkori portréjával (ismeretlen mestertől), amely utóbbi azonban nem tartozik a Vigyázó-Podmaniczky örökséghez.

A rákoskeresztúri kastély és hatalmas parkja - a körötte húzódó 12 holdas kerttel - már a hagyaték-átvétel első éveiben is sok gondot okozott; kertészetileg éppúgy, mint az évtizedek óta javítatlan kastély építészeti problémáival. A roskadó tetőszerkezetről, beázásokról és rothadó padlókról az Akadémia építésze: Dudás Kálmán adott részletes jelentést és költségvetést, ami az 1950-ben felosztott gazdasági irodában elveszett s így csak az Igazgató Tanács jegyzőkönyveiből, a főtitkár jelentéséből valamint e sorok írójának személyes tapasztalataiból rekonstruálható. Ez a költségvetés mutatja, hogy a kastélynak restaurálása, majd muzeális célra való berendezése, csak a vízvezeték, a konyha és a múzeumóri lakás kijavitása több mint tízezer pengőbe került. Sok kladást jelentett az 1932-34. években tervezett és elkészített vitrinek, faliszekrények s egyéb bútorok cslnáltatása is, hogy a 15 ládában bank-safekben pihenő ezüstök, aranyozott órák s más műtárgyak ezek révén méltó környezetben lehessenek (a végrendelet kikötésének megfelelően) s a múzeumlátogató közönség előtt is bemutatathatók legyenek.²⁸

Mi volt a célja a nemeslelkű örökhagyónak ezzel a múzeummal? Bizonyára az, hogy az ősei által nagy gonddal összegyűjtött ezüsttálak, faliszőnyegek, roppant értékű gobelinék, aranyórák és kristályvázák olyan rendezésben álljanak az utókor előtt, aminőt értéküknél fogva megérdemltek. A szakszerű tárlat-berendezésben, majd az anyag leltározásában erre felkért iparművészek működtek közre, míg aztán ünnepélyesen felavathatták.

A rendkívül üzletiesen gondolkodó ügyvédek és gazdasági intézők

1931-ben bolgár kertészeknek akarták kiadni a Jászberényi út déli részén lévő kastélykertet, ami jelentős bért hozott volna, de nemcsak a növénytudós Mágócsy-Dietz Sándor akadémikus tiltakozott e terv ellen, midőn az összes-ülésen hallott róla, hanem a jogi bizottság elnöke, Staud Lajos is kifejtette a kert bérbeadásának végrendeletbe ütköző voltát, hiszen Vigyázó Ferenc kifejezetten bérbeadás nélkül, lakók kizárásával hagyta a kastélyt az Akadémiára.²⁹

A derékszög alakban épített 14 szobás kastély a Jászberényi út északi felén húzódik, jelenleg tanácsi kezelésben. A múzeum-megnyitás előtti időben az említett elhanyagolt állapotban volt, s csak 3 évi tartózkodás és újra-berendezés, illetve a Károly körüli és más Vigyázó-házakból összehordott muzeális értékű bútorok felállításával sikerült olyan állapotba hozni az Akadémiának, hogy megnyithatta a múzeumlátogató közönség előtt.³⁰

VIII. AZ AKADÉMIA, MINT PERNYERTES FÉL

Amíg az 1933-35. évek folyamán - alapos előrendezés után - a két donátor-család emlékét megőrkítő múzeum berendezése, műtárgyainak vitrinekben való szakszerű elhelyezése folyt Rákoskeresztúron, addig bent az Akadémia főtitkárságán a régi grófi örökségi perek, illetékek és az ezekből fakadó kiadások zavartalan folyósítása miatt elkerülhetetlen kölcsönfelvételi ügyletek okoztak gondot. - Ezen anyagi gondok hinárjában vesztegelt éveken át a fontosabb, sőt országos érdeklődésű tudományos munkaterveknek egész sora, s ez vonta el a tudományos szakosztályok figyelmét, valamint az Elnökség energiáját, pénzügyi forrásait a legfőbb céltól, vagyis a tudományos kutatások intenzív támogatásától.

Az 1933. október 11-1 igazgató tanácsi ülésen jelenti be a főtitkár, hogy még mindig egymillió százezer pengő körül járnak a banktartalékok, jöllehet az első parcellázásból már 940 telket eladtak és ezek

vételár-részeleteiből már befolyt egymillió. A dec. 7-i ülésen a pencil és úszod-nánapusztai birtokrészek eladását tárgyalják: 1934 elején pedig - mindjárt a jan. 7-i ülésen - kimondják, hogy a jövedelmezőség elve alapján házikezelésbe veendő birtokok közül máris elkezdik az Akadémia saját gazdasági hivatalának irányításával Bátyapuszta és Kötöny házikezelésű megműveltetését, de tudomásul veszik az Igazgató tanácsi tagok egyben azt is, hogy a házikezelés rendkívül befektetési kötelezettséggel jár, mivel a cselédlakások a gazdasági épületek helyreállításával, sőt részben újak építtetésével kell számolni. A nehézségek ellenére az Akadémia - úgy látszik - ekkorra már túljutott az anyagi válságon, a főtitkár örömmel jelenti, hogy ezévre tudományos célra és könyvek kiadására - a tavaly megszavazott összegen felül sikerült pótlólag 22 000 pengőt kihasítani az A/vagyon tiszta jövedelméből.

Az 1934. ápr. 6-i ülésen bejelenti a főtitkár, hogy az Akadémia 3 régebbi pöröt megnyert, a Tábla elutasította ugyanis Róth Lőránd valorizációs pörét, továbbá Daróczy Zoltánné örökségi keresetét és a bátyai "zátonybérlők" pöreit. A lassan kedvezővé váló gazdasági egyensúlyt tehát e pörnyerések is tovább javították. Az Igazgató Tanács ugyanakkor újabb parcellázások tervének kidolgozásával bízta meg a mérnököket. A májusi ülésen tárgyalják a nánapusztai bérlők eddigi legmagasabb ajánlatát: a kat. holdankénti 150 kg-os búzábért, melyhez hasonló magas bérrel az egész Vigyázó-birtokon másutt nem találkozunk.

Az Akadémia 1934 októberében tartott igazgató tanácsi ülésén immár végleges pörnyertességről számolhat be a főtitkár: a Királyi Kúria is elutasította Daróczyékát, valamint Róthékat nagy követeléseikkal, - ezeket elintézve tehát fellélegezhetett az Akadémia vezetősége. De még mindig, az év végén is tartott a Bolza-féle régi ún. "elmaradt birtokhasznok" pöre, kapzsi ügyvédek jóvoltából, s így erre még nagyobb összeget kellett tartalékolni.

A pörnyerések mellett a dec. 15-i Ig.jkv. szerint sikerült az 1934-es évet több mint százezer pengőnyi jövedelem-főlössleggel zárni, leszámítva a tudományos célra igénybe vett összegeket, amelyek előirányzata a fél-év elején szétküldött s az AÉ.-ben is rendszeren közölni szokott költségvetésbe fel volt véve. Látván az anyagilag kedvező képet, pótlólag se-

gélyösszegeket szavaztak meg a régi tiz folyóirat fenntartására, az ásatásokra, sőt az áprilisi ülésen tervbe vett új gazdasági épületesmelésekre (hogy a házikezelésű birtokon minden cselédlakás, magtár és istálló vég-re rendbejöhessen, s remélhetőleg pár éven belül ezek a birtokok is nagyobb arányú hasznót hajthassanak, Gerényi gazdasági intéző irányításával³¹).

Nem sokkal ezután még egy negyedik pernyerés is kiegészítette az imént említetteket: az ún. optáns-perben, az Akadémiának a román állammal szemben a kolozsmegyei Vigyázó-birtokok kártalanításával kapcsolatosan benyújtott keresete tárgyában következett be ugyanis előrelépés. Az Igazgató Tanács a fenti ügyben kapcsolatba lépett ti. a hágai nemzetközi bírósággal, amelynek folyamánként Balogh Jenő 1935 őszén örömmel jelenthette a bekövetkezett pozitív eredményt: a hágai bíróság az említett birtokok után 670 170 aranykoronát szavazott meg kártérítésként, melyből a román állam már át is utalt első részletként 3150 Sfrs.-ot.

IX. A VAGYONKEZELÉS HÉTKÖZNAPJAI 1935-1937 KÖZÖTT

A tengernyi gonddal járó vagyonkezelés ügyei (pl. a házikezelésbe vett birtokok, a parcellázások, a házépítés, a hivatali helyiséggondok stb.) ekkorra már oly sokrétűvé és változatossá váltak, hogy a következőkben sajnos lehetetlen anyagukat tárgykörönkénti fejezetbeosztásban ismertetni; be kell érniünk az Igazgató Tanács döntéseinek időrendi közléseivel. E korszak idevágó eseményei az olvasó számára esetleg egyhangúnak tűnhetnek. A Vigyázó-hagyaték átvételének a Zichy érsekkel folytatott pereskedésnek stb. izgalmaihoz képest ezek az évek valóban kisebb, hétköznapi gondok jegyében zajlottak, de a vagyon történetének teljes feltárásához ezt a szakaszt is jól kell ismerniünk: e hétköznapi "szürke" eseményei készítették ugyanis elő a talajt az újabb látványos eredmények és sikerek, például az ún. Vigyázó-palota építése számára.

1935. márc.-i ülésen mutatták be a pénztárvizsgálatra felkért igazgató tanácsi tagok részletes jelentését. A pénztárvizsgáló tagok Várady Györgynek a példás könyvelésért a legnagyobb köszönetet szavaztatják meg, sőt 2500 pengős jutalmat is kiutaltatnak számára. Az 1934. évi zárlat alapján az A/vagyon tisztajövedelme 162 554 P, a B/vagyoné 63 694 P, s így az utóbbiból a végrendeleti kikötés szerinti kifizetés mindjárt megtörténhet az "érdemes szegények", a gyászmisék, a családtörténeti múzeum fenntartása stb. címekre. Beszámolt a főtitkár a múzeum eddigi kiadásairól (40 044 P) és kíváncsornak tartotta megnyitását a f. év tavaszára előirányozni. Kellő ünnepélyességgel ez meg is történt május 24-én, Berzeviczy elnök s nagyszámú akadémikus és közéleti személyiség jelenlétében.³² A nyári szünetben nem történt említésre méltó esemény, csak az 1935. okt. 4-i ülésen: ekkor mondott le ugyanis Balogh Jenő főtitkári állásáról, 15 év után. Családi körülményeire és fárasztó munkájára hivatkozott lemondó levelében, de - minthogy saját magának a költségvetésben csak jelképes fizetést (évi egy pengőt) szerepeltetett, most leendő utódjának legalább havi 500 pengő fizetést javasol. Ezt a javaslatot el is fogadják és a közeli napokban alapszabályszerűen az "ele-
gyes ülésben" megválasztják főtitkárnak az immár 1910 óta akadémikus Voinovich Géza irodalomtörténészt, aki, földbirtoka révén, gazdasági ügyekben is jártos. Utolsó ténykedésként még Balogh Jenő főtitkár jelenti be, hogy az év folyamán kiutalt nagyobb útisegélyösszeggel minden kutató elszámolt; többen még részletes ismertetést is adtak elért eredményeikről: így többek között Ligeti Lajos afgán tanulmányújáról küldött bővebb jelentést, Baktay Ervin pedig tibeti utazási élményeiről.

Az egyre növekvő gazdasági ügyek kis szobákból már nem voltak irányíthatók, ezért a gondnoki (Zsirái Miklós-féle) földszinti lakásból s a mellette lévő két raktárhelyiségből 1936-ra berendezik a gazdasági hivatalt.

1935 decemberében a 85 éves Berzeviczy Albert elnök is le akart mondani, de egy ideig még marasztalják, hogy az Igazgató Tanács tagjai az utódlás dolgában tájékozódhassanak. A dec. 3-i ülésen már az új főtitkár, Voinovich Géza számolt be a pénztárról; valamint az ügyvédektől s a gazdasági vezetőktől kapott adatokról: az A/vagyon tarto-

zása még mindig 1 120 000 P, ezzel szemben az Igazságügyminisztériumtól a hartai birtokért csak 662 000 P várható. Bejelenti még, hogy készülnek a Podmaniczky-családtörténeti kötetek, és hogy ezek okmánytári anyagához a megbízott szerkesztő, Lukinich Imre gyűjt adatokat a szlovákiai levéltárakban és 5-6 kötetre tervezi a sorozatot, amelyre éppúgy megvan a fedezet a B/vagyonból, mint a múzeum fenntartására, s a Kampis Antal-féle katalógus elkészíttetésére, majd kinyomatására. Megjegyzi még, hogy az Akadémiának a telefont is be kell vezetnie a múzeumba, közvetlenül a rendőrséghez, nehogy a parkban magányosan álló múzeumba betörjenek. (Ami azonban mégis megtörtént - önbetörés formájában. Ld. alább, 54. l.)

1936. február 6-án megszavazza az Igazgató Tanács a gazdasági és ügyészi iroda alkalmazottainak nyugdíj-járandóságát, az állami nyugdíjtörvény gyakorlatát követve,³³ így tehát Vályi Lajos ügyvéd, aki 33 perben végzett nagy munkát, majd a parcellázási és haszonbérleti szerződések körül is, továbbá Gerényi Jakab gazd. tanácsos és Garzó József mérnök (valamennyien 1928 óta akadémiai szolgálatban), Tóth József erdőmérnök (1929-től), s végül Dudás Kálmán régi akadémiai építésmérnök megkapja ezután - persze a gazdaságok munkájához igazodóan - a vezetőknek járó évi 4-heti szabadságot; más, kisebb beosztású alkalmazottak munkaviszonyát is rendezik és így ezek is a nekik járó szabadsághoz jutnak, továbbá ezeknek nyugdíjigényét is elismeri az Igazgató Tanács.

Ezen az ülésen vetődik fel először komoly formában a házépítési terv, amihez a Rákóczi úti szomszédos Georgia R.T. adta kölcsön tervrajzait. Berzeviczy elnök hirtelen halála után, 1936 áprilisában, az "elegyes ülésen" elnökké József főherceget választják, t. tagságára és hadtörténeti munkásságára hivatkozva. Az ápr. 23-i ülésen már ő elnököl. Ekkor jelenti a főtitkár a Légügyi Hivatal szándékát, hogy a ferihegyi birtokot megszeretnék venni repülőtérnek és minthogy a Gomperz család által bérelt Ferihegy amúgyis felszabadul, az Igazgató Tanács hozzájárul e terület eladásához. Ehhez hasonlóan elfogadják a nagyberki kocsmá eladásának tervét is. Ekkor foglalkoznak az igazgató tanácsai tagok először erdősírtési tervek-

kel; Tóth erdómérnök javasolja ugyanis a keresztúri birtokhoz közel-
eső Pallavicini-féle erdő megvételét; 85 000 pengőt ígérhetne szerinte
ezért az Akadémia, mert számítása alapján pár év alatt máris nagyobb
összeget tudna kihozni ebből az erdőből, s 20 év alatt negyedmilliót ér-
ne, tehát nagyszerű tőkebefektetést jelentene. Ugyancsak Tóth mérnök
egy faiskola létesítését javasolja a lejáróban lévő csabonyi 5 holdas
kisbérletek területén, ezért a bérlőkkel nem is újítatja meg az Akadémia
a szerződéseket, csupán az abonyi 9 holdas Kostyán-féle, mert azon
szépen gondozott gyümölcsös van, tehát ez a bérlő valóban megérdemli
a bérleti szerződés megújítását. A tervbe vett Károly körúti (ma Tanács-
körút) ház építésére megjött a Fővárosi Közmunkatanács véleménye: 25
méter magasságot kívánnak és ők is a remélt színházépítéssel összhang-
ba hozandónak tartják az épület megtervezését. Legsürgősebb pénzforrás-
gyanánt egyes értékpapírok eladását tartja célszerűnek az Igazgató Ta-
nács, kb. félmillió P értékben.

A jún. 3-i ülésen közli a főtitkár, hogy az új parcellázást az is
sürgeti, hogy felszólítást küldött a Kereskedelmi Bank az Akadémia fo-
lyószámláján lévő nagy tartozás törlesztésére. A parcellázást reklámozni
kellene, a közútakat gondozni és fásítani, de ezek ellenére is hama-
rosan remélhető az ún. régi házhelyakcióból 600 000, és a rákoshegyiből
kb. 180 000 P, a faluvégi Libalegelőért is vár az Akadémia 60 000-et. Hosz-
szabb vita és a jogi szakértők jóváhagyásának felolvasása után az Igaz-
gató Tanács elfogadja a Füredi mérnökkel kötendő par-
cellázási szerződést, mert a sok apró bérlettől így meg lehet
szabadulni, (többe kerül ugyanis a bérlőkkel való vesződés, mint e te-
rületek parcellázása. - Ig.jkv. 98-99.I.). - Beszámolt a főtitkár a többi
birtok kezeléséről is, többek között a gabonátárolók, a cselédlakások, az
istállók, és más gazdasági épületek újjáépítéséről.

Az előző fejezetben vázolt pernyerések után is még adnak be e-
gyesek kereseteket az Akadémia ellen: Bezák Tibor, a grófék régi ügy-
védje például "csekély" 210 000 pengőt követelt, mondván, hogy nemcsak
az öreg grófnénak volt felolvasója, de a családnak ő javasolta a nemes-
lelkű végrendelkezés ötletét.

Az okt. 22-i ülésen a főtitkár az eladott értékpapírok ügyét ismer-

teti, megelíti, hogy pl. olyan kisebb papirokért, melyek névértéke 83 000 P volt, most 190 000-et ér el az Akadémia, s ezzel is apad az adósság. Az abonyi park eladásának ügyét is tárgyalták az említett ülésen. Erre 70 000 P-ös ajánlat érkezett, de - mint megállapították - a közeli házi-kezelésű termeléshez kapcsolva sokkal nagyobb hasznot érhet el vele az Akadémia, így az Igazgató Tanács leveszi a napirendről az eladás ügyét. A vácrátóti birtokából, melyet kötelesrészként kapott Bolza grófnő, aki közben férjhez ment Zichy Domokoshoz, most, pénzsűkében lévén, 600 holdat felajánl az Akadémiának elővételi joggal, mert mások is alkuszni rá, ám az Akadémia nem reflektál erre, csupán erélyes levélben azt köti ki, hogy a botanikus kert gondozását továbbra is végrendeletszerűen kell vállalnia annak - bárki legyen is az -, aki megveszi a birtokot. (Ig.jkv.106.l.)

Beszámol végül a főtitkár a családi múzeum őrének önbetörési bűntényéről, amiért ez megkapta a bírói büntetést, de ellenőrizhetetlen, mennyi kárt csinált a diszkard briliánsainak kiszedésével s több aranyóra eladásával. A Kampis-féle leltározás ekkor ugyanis még nem volt teljes, s így a kárt lehetetlen volt egyértelműen megállapítani.

December 5-én ismertetik az Igazgató Tanácsban a Fővárosi Közmunkatanács átiratát: 187 négyszögölet kívánnak levágni a Károly körüli telekből, sarok-kiképzésre, s ennek fejében a Pénzügyminisztérium 30 évi adómentességet ígér. Bejelentették, hogy az Akadémia pályázatot írt ki az építésre és hogy az ügyész 1937 őszére fel fog mondani a lebontandó ház lakásbérli'inek. Az építési bizottságot kiegészítik Wälder Gyulával, továbbá - a 3 tudományos osztályból - Császár Elemér, Kornis Gyula és Kaán Károly rendes tagokkal, valamint Dudás Kálmánnal és - a telekrendezés miatt - Garzó kultúrmérnökkel. Garzó egyébként ugyanekkor bemutatta az ún. Pesti Rétek kisbérleteinek rajzát: 51 különböző kis területen van a terméketlen 347 hold, amely terület filléreket hoz s így vagy az eddigi kisbérlőknek örökáron eladandónak véli ezeket, vagy parcelláztatni javasolná ezeket, házhelyeknek.

Ez utóbbi kérdéssel azonban egyelőre nem foglalkoznak, mert sokkal előnyösebbnek tűnt a Magyar Ruggyantagylár részéről felmerült lehetőség elfogadása, ti. a telkek egy tagban való eladása a gyár számára.

X. ÚJABB PARCELLÁZÁSOK ÉS A VIGYÁZÓ-BÉRHÁZ ÉPÍTÉSÉNEK ÜGYE

Az 1937. ápr. 26-i ülésen közli a főtitkár, hogy Füredi Ferenc ügyvéd egy tőkéscsoport nevében megvinné az eddig eladatlan parcellákat, valamint a rákosligeti 67 holdat (à 4000 P-ért), továbbá a Rákoshegy melletti 70 holdat s az ún. Pesti Réteket (à 2000 P-ért); vállalná a megkezdett részek befejezését 12 % jutalék ellenében. Végösszegül (a mérnökök által ellenőrzött tervek szerint) 1941-ig fizetendő évi 290 000 pengőt, azaz csaknem pontosan kerek 1 450 000 pengőt kínál. - Ebből kitelnék a házépítés, ami azért sürgős, mert a Pénzügyminisztérium rendelete szerint csak olyan házak élveznek teljes adómentességet, amelyek 1939 végéig lakhatók lesznek. Kiemeli a főtitkár, hogy az említett rákos terület együttesen évi 20 000 P-t hoznak, viszont az ezek eladásából nyert összeg, bérházba beruházás után, évi százezernél is többet jövedelmezne. - Az Igazgató Tanács tagjai élénken helyeslik a parcellázási tervet, Jankovich Béla jól összeállított felszólalásban pártolja ezt, viszont Teleszky János óvatosságra int. A főváros környékén - hangsúlyozza Teleszky - nagy a parcellázási láz, nagy a konkurrencia, s főszempont legyen a két nagy vállalkozás: a ház-hely-akció és a bérházépítés elkülönítése. Végül is ezen alapelvek előtérbe vételével 'megszavazzák a parcellázásokat - Füredi ajánlatát fogadva el.

Ennek a szokatlanul hosszúra nyúlt igazgató tanács ülésnek második napirendi pontja Abony házikézelésbe vétele volt, Epstein bérlete lejártával. Minthogy a beruházás, épület-renoválás stb. 110 000 P-be kerülne, ezt a M. Ált. Kőszénbánya Berzeviczy-jutalmi tőkéje kölcsönvételével oldják meg, s még egy távoleső ötholdas birtok-rész 8000 P-ért való eladását is megszavazza az Igazgató Tanács.

További "nagy ügy" ekkortájt a lejáróban lévő bojári bérlet, amelynek házikézelésbe vételét is tervezik, hogyha az Igazságügyminisztériummal nem egyeznek meg illő vételárban. Az 1935-i hágai ítélet alapján befizettek első részletként - mint említettük - 3150 Sfrs.-ot, mintegy öt-ezer P-t a kolozsmegyei birtokért, - igen kis összeget ugyan, de ezt

további kártérítésre reményt adó jelnek tekinthette az Akadémia. Sajnos, még ezen összeg negyedrésztét is ki kellett fizetnie az Akadémiának a Bolza-család részére kötelesrészként.

Az 1937. jún. 10-i ülésre a Kultuszminisztérium is kiküldte a megbízottját, az egyik államtitkár személyében, minthogy a városképet is befolyásoló nagy építkezésről esett szó; ez kérte, hogy a szűkebb pályázat kilrásánál figyelmeztetni kellene az építészeket a "tervbe vett" Nemzeti Színház (a Rákóczi útnak az Astoriával szembeni sarkán) stílusára, hogy ezt lehetőleg ne nyomja el a tervezett Vigyázó-ház. A pályázat feltételei szerint a felkérteket egyenként 3000-3000 pengővel jutalmazták, az első díj maga a megbízás lesz, - s október végéig kell benyújtaniuk tervrajzaikat. Wellisch Gyula és Hüttl Dezső műegyetemi tanárokat kérték fel a pályázatban való részvételre. Terveiket a dec.-i ülésen mutatják be.

Okt. 12-én közli a főtitkár, hogy az Akadémia Abonyt házi kezelésbe vette, összesen 16 épületet javíttatott ki s jellemző a gazdasági helyzetre, hogy a meghirdetett gazdatiszti állásra nyolcvanán pályáztak. Ami a Vigyázó-bérház építését illeti, megnyugtatta a tagokat, hogy reménye lehet az Akadémiának arra, miszerint a Füredi-féle parcellázás bevételei önmagukban elegendők a bérház-építés kifizetésére, de ha valami miatt mégis elakadna a nagy házhelyakció, akkor igénybevehető a felajánlott Nemzeti Bank-kölcsön. - Azt is fölemlíti, hogy országosan is nagy az érdeklődés az akadémiai tervek iránt s a Vigyázó-vagyon várható nagyobb jövedelmezősége annyira felcsigázta pl. a Művészeti Tanács figyelmét, hogy ez a folyamatban lévő nagy népzenei kötet kiadási tervét, Bartók és Kodály beadványát (20 000 pengőt kérnek hangfelvevételekre!) is az Akadémiára küldte át a Vigyázó-vagyonból való segélyezésre... A főtitkár foglalkozott is a népzenei kutatási vállalkozással; de közelebbi adatokat kért Bartóktól. Erre Bartók Béla azt válaszolta, hogy eddig 1026 hengert hallgatott le munkatársaival s a közeli években rendezik sajtó alá ezek kottáit; majd összehasonlítják a szomszédnépek dallamkincsével, s így kb. 12 000 dallammal kell számolni, melyek kinyomatása mintegy négyezer oldalnyi szöveget fog eredményezni, hozzávetőlegesen százezer P költséggel. - Az igazgató tanácsi tagok közül Balogh Jenő és Teleszky János melegen pártolják u-

gyan e kiadványt, de megjegyzik, hogy egyelőre ilyen összegre nem gondolhat az Akadémia, csupán az évi 4-5000 pengős szokásos népzene-gyűjtési segélykeret további folyósításáról lehet szó.

December 9-én, majd 1938 januárjának elején a többnapl közszem-lére kitett építési rajzok és költségvetések fölött döntöttek: a szűkebb zsűribbe felkért Petrovics Elek és más szakértők egybehangzóvéleményé-hez az Igazgató Tanács tagjai hozzájárultak és a másfél milliós pályater-vet benyújtó Hüttl műépítész-professzor tervét fogadják el, aki 5 négy-szobás lakást tervez az ötemeletes házba, továbbá 10 háromszobást, és 22 db kétszobást, tehát mindenféle polgári igényhez alkalmazkodik. A beadott 6 pályamunka a legszerényebb: egy és egynegyed milliótól a jutalmazott másfélmillió tervig terjed, de külső képében és belső ta-golásában, valamint üzlethelyiségei elosztásában egyik sem közelíti meg a Hüttl-féle jutalmazott terv praktikusságát. (Ig.jkv.22-28.l.) - Ugyancsak e januári ülésen küldi a főtitkár, hogy ezúttal juttathat az Akadémia elő-ször kétszázezer pengőnél többet a tudományos munkákra, folyóiratkia-dásra, mert 1937 végén az A/ vagyon elérte a félmillió bevételet, s kia-dásai ugyanakkor csak kb. 310 000 P-re emelkednek.

1938 március 11-én számol be a főtitkár az akadémikus-társaival együtt lefolytatott birtokszemléjéről, a házikezelésű föld- és erdőbirtokoknál tapasztalt állapotokról: több istálló és cselédház sürgősen javítandó, új gépek vásárlandók - állapította meg a birtokszemlén látottak alapján. Nagyberkiben is bajok mutatkoznak, mert a régi bérő ki-öregedett, az épületek elhanyagoltak stb. A bátyai házikezelés már 105 000 pengőt hoz tisztán, tehát jó példa a házikezelés újabb birtokré-szeken való bevezetésére. A szalkai birtok bérlete is lejárában, de a nagyterjedelmű birtoknál a házikezelés lehetetlen, így legjobb lenne megújítani a régi bérletet. Ez meg is történt. A főtitkár a jún. 4-i ülésen be is mutatja a Csanakékkal kötött szerződés: a kétfelé osztott bér-let tervét, ami nekik is jobb, adózási szempontból. Sok új épület építését és a rozogák sürgős kijavítását is kikötötte az Akadémia a nevezett két féllel kötött szerződésben. (Ig.jkv.38.l.)³⁴

A bonyólszerelése megtörtént, épületel rendben vannak, de csak-úgy itt, mint Kötönyben a rossz időjárás és az árvíz sok kárt o-

kozott. A parcellázás üteme is lelassult, s nehogy a Vigyázó-bérház építésénél pénzügyi nehézségek jelentkezzenek, ajánlatos - a főtitkár javaslata szerint - fölvenni a Nemzeti Bank-kölcsönt, melynek jelzálogos fedezetéül le is kötik a birtokok nagyobb részét, egyes szétszórta lévő kisebb területek kivételével, hogy azokat az Akadémia eladhassa az egyre sürűbben jelentkező kisembereknek (Ig.jkv. 40.1.).

1938 októberében kezdik a régi Vigyázó-ház bontását, miután valamennyi bérlő kiköltözött. - Október 22-én közli az Igazgató tanácsi ülésen résztvevőkkel a főtitkár, hogy a Honvédelmi Minisztérium Férihegyen - immár katonai célra - 205 holdat kisajátít a Vigyázó-birtokból, ami ellen az árnyékukat már akkor előre vető háborús események miatt lehetetlen volt tiltakoznia az Akadémiának. Ugyanakkor azt is bejelenti, hogy az Akadémia megkötötte Csanakékkal a szalki birtokbérlet új, kettős szerződését, 43 vagon primabúza áráért (Ig.jkv. 48.1.), végül jelenti, hogy a HM felszólítására elkészültek az akadémiái székház személyi és tárgyi légtöltési pincéi, s hogy az Akadémiái Könyvtár jegyzéket készített háborús veszély esetén a székház pincéjében lévő vasbeton hordókba elrejtendő ritkaságokról: értékes könyvekről és kéziratokról.

A december 9-i ülésen átvizsgálják a Vigyázó-bérház építésére vonatkozóan az Akadémiához eljuttatott és az építési bizottság által tüzetesen ellenőrzött részletes árajánlatokat, s legelfogadhatóbbnak Huber Richárd építőmesterét találják, aki az összes kőműves, föld- és magasépítési munkákért 463 000 pengőt kér. A cég tőkeerőssége és szolid híre miatt az Igazgató Tanács az ajánlatot jóváhagyja, továbbá elfogadja Helvey Tivadar szigetelési, Balogh Ferenc kőburkolási költségvetését s más kisebb szerelők stb. árajánlatait is.

December 19-én az Igazgató Tanács jóváhagyja a főtitkár egyéni Akadémia-képviselői jogát bármely üzletkötés, bankkölcsön esetére; így tehát a Nemzeti Banknál az 1 032 000 P bankkölcsön nyugtájának aláírását már egyedül a főtitkár intézi.

A következő év (1939) februárjában több nagy kifizetés történt a Vigyázó-bérházzal kapcsolatos építkezésre, amelynek valamennyi számadását sikerült a már említett 1950. évi gazdasági-irattári pusztulásból kimenteni és a RAL.-gyűjteményben az alapítványi iratsomók "Vi-

gyázó"-alszámként elhelyezni; itt található a Hüttl-féle terv és költségvetés a 305.sz. alatt, a 6 építési terv együtt a 313., a végelszámolás (1636600 P) pedig a 315.sz.-on; az egyes cégek számadásai: az ácsok, kőművesek, kőfaragók, lakatosok, cementezők, asztalosok, redőnyözők, gáz-, víz-, villany- és liftszerelők munkadíj-bizonylatai, a gumiszőnyegborítások, festés és mázolósi, szigetelési, tetőfedési s más kisebb munkák részletes elszámolással, s végül a két szobrász: Berán és Bory aktái 317-365-ig terjedő sz. alatt.

Ugyancsak a december 19-i ülésen jelenti be a főtitkár, hogy Várady betegsége miatt a könyvelési munkákra Balás Géza bankrevizort kérték föl. A gazdasági hivatal jelentése szerint a házikészítési földek és erdők 2620 kholdra terjednek, gazdasági leltáruk értéke közel 400 000 P. Szerepel a jelentésben az a ma már kissé komikusan hangzó adat, hogy az Akadémia tenyészállataival minden tavaszi mezőgazdasági kiállításon rendszeresen I. és II. díjat nyert.

Ujabb kis birtokrészek eladásáról is beszámolt ekkor a főtitkár: Abonyban és Uszód-Nánapusztán 1-2000 öles darabokat értékesített az Akadémia, mert fenntartásuk ráfizetéses volt. Ezen ülés napirendje alapján egyúttal be lehet számolni a villatelek-parcellázások eredményéről is: Füredinek 345 holdat adott át az Akadémia, de a községnek leadott úterületek miatt ezek értéke csökkent, így kb. 430 000 P összesen. E földek — a jelentés szerint — 40 %-ban már eladottak és Füred ezeken a talajvíz levezetését is elkezdte. Megtudjuk azt is, hogy ugyanő a 324 eladott telek után már be is fizetett 326 000 pengőt.

Ezen az igazgató tanácsi ülésen részletesen beszámolt végül a főtitkár a szokásos félévenként folyósított, ún. "nemzeti" segélyekről is (500-500 P a Kisfaludy-, a Petőfi, a Néprajzi, és a Nyelvtudományi Társaságnak; kisebb összegek az Erdélyi Múzeumnak, különféle iskoláknak, a "Pásztortűz" c. lapnak, a délmagyarországi "Ifjúság" és a "Lát-határ" c. folyóiratoknak stb.).

Az 1939. június 3-i ülésen a Ferihegy-körüli minisztériumi vitákra kellett végső szót mondania az Elnökségnek; végül is nem a Hadügy-minisztériummal kellett tárgyalnia, hanem a polgári repülés gazdájával, a Kereskedelmi Minisztériummal. Ugyanakkor bejelentette a főtitkár azt is,

hogy a szalki birtokból mintegy 800 holdat kíván erdősíteni az Akadémia és hogy a két Csanak-flúval erről is tárgyalnia kell. Örömmel jelenti végül azt is, hogy megtartották a Károly körüti Vigyázó-bérház bokréta-ünnepét, az elnök, valamint az Igazgató Tanács több tagjának részvételével, a munkások megvendégelésével, s bemutatták a VI. emeleti kőszobrok mesterét is, Bory Jenőt, aki 3800 P-ért készíti el a szobrokat. Az ülés eseményéhez tartozik még az, hogy a bérház kapubejárati Vigyázó-cimerének és e cimer kettős nőalakjának elkészítésével Pásztor Jánost bízták meg (4300 P költséggel), továbbá, hogy a cimer vörösrézbe öntését is megszavazták (hatezer P-ös keret biztosítása mellett).

1939. október 27-én a telekkönyvi hatóság "hivatali packázásáról" tesz jelentést a főtitkár: nem akarják a tulajdonjogot bekebelezni a házhelyvevőknek, mert a szerződési úrlapon csak a főtitkár aláírása szerepel, hiába van mellette a hivatalos körpecsét. Így most az elnöknek be kellett mennie egy közjegyzőhöz és külön, a maga részéről is meghatalmazást adnia a főtitkár részére. Az ülésen ezután a már csaknem kész Vigyázó-bérházra vonatkozóan hangzott el hosszabb lélekzetű adatközlés: eddigi költségeire több mint 1 300 000 P-t fizetett ki az Akadémia - mondotta a főtitkár, és jelezte, hogy a lakhatási engedély megjött és hogy már valamennyi lakás ki van adva. Még a sajtóban is melegen üdvözik az egy év alatt felépített palotát, amely ráadásul nem is tartozik a legdrágább bérű házak közé: évi 1500-2000 pengő a kétszoba-hallos lakások bére, 2400 a háromszobásoké és 3000 a négyszobásoké. Ekkorra már az üzlethelyiségek kiadása is megtörtént, csak a félemeleti kisebb helyiségek vártak még bérlőjükre. Ha a telekárát félmillióra becsülik, akkor az évi jövedelem kb. 150 000 P tisztán, adómentesen, ami kb. 8%-os kamatnak felel meg. Mindent összevéve tehát igazuk volt azoknak a gazdasági-pénzügyi szakembereknek, akik annak idején, a maguk lényegretörő, fellengősség-nélküli kifejezésével így jellemezték a bérházépítést: "ragyogó üzletet csinált az Akadémia".³⁵

XI. A VIGYÁZÓ-VAGYON SORSA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉVEIBEN

Igaz, hogy még jelentős tartozásai vannak az Akadémiának - kö- zölte a dec. 8-i ülésen a főtitkár (a különféle bankoknál több mint 1 300 000 P, s a kölcsönvett tőkék után 190 000 P) - de ennek ellenére is sikerült - mint mondotta - ez évben mintegy 220 000 P-t tudományos célra fordítani az A/vagyon jövedelméből (Ig.jkv. 83.1.). A ferihegyi földet szerencsés alkudozások után sikerült az államnak holdanként 1100 P-ért eladni, tehát 975 000 P-re számíthat ebből a tudóstársaság.

A kalocsai érsek ellenőrző tevékenysége ugyan rég megszűnt már, de az igazgató tanácsi tagok többsége mégis megszavazza továbbra is a 10 %-ot, mintegy az alapítványoknál megszűnt egyházi adózás pótlá- sára. - Füredi szerint a Pesti Rétek parcellázása jól sikerült: 436 000 P jutott az Akadémiának, pedig közben nem kevés költséggel a Rákos- patak környékét is víztelenítette, sőt utakat is építtetett Füredi.³⁶

1940 április 11-én közli a főtitkár, hogy a c s a b o n y i á r- v i z akkora kárt okozott az akadémiái erdőkben, hogy 35-40 000 P kieséssel kell számolni, s a biztosításból alig térül meg valami. Mindez oda vezet - folytatta bejelentését -, hogy az évi tudományos segélyeket csökkenteni kell. A Füredi-féle pénzből a Községi Takaréknál kerek negyedmillió lévén, ezt a Nemzeti Bank-i adósság apasztására utalták át. - Közben a Jászberényi úti parcellázás szintezési munkái is elkezdődtek és a házhelyeket is hirdetni kezdték. A májusi igazgató tanácsi ülésen jelenti be a főtitkár, hogy Kampis Antal elkészítette a családi múzeum kata- lógusát, de minthogy a kísérszöveg összeállítását is maga és Zádor Anna részére tartotta fenn, így - a kísérszöveg elkészültéig - az Aka- démia csak 2400 P-vel honorálja a munkát. A szerző ígéretet tett arra, hogy nyomban átadja a katalógus két kéziratú példányát, mihelyst nyom- dakész állapotban lesznek ezek, (de az egyik példány a kiégett Vigyá- zó-múzeumban veszett el, a másik - befejezetlen formában - nála maradt).

A Vigyázó-vagyon kezelése során - mint látjuk - egyelőre még nem mutatkoznak tehát nagyobb nehézségek a II. világháború tragédiájá- nak közelgése miatt, hiszen a főtitkár még különböző derülátó pénzügyi

bejelentéseket is tett, sőt a tudományos segélyek folyamatosságának akadályozása miatt aggódó tagtársakat, különösen Szinnyei József és Melich János igazgató tanácsi tagokat, jobb tudomány-támogatási kilátásokkal is kecsegtette. Ez a derűs kép azonban valójában mégsem volt ennyire tetszetős, mert pl. a házikezelésű birtokok alkalmazottai közül egyre többen kaptak katonai behívót és így ezeknek a birtokoknak a jövedelme lassan csökkenni kezdett. Ezért is szükség volt újabb és újabb házhely-parcellázásokra. A légoltalmi pincék építtetése is többfelé felmerült. A könyvtárnak is – mint láttuk – háborús állományvédelmi gondjai vártak elintézésre. 1940 őszén a fenti nehézségek mellett egy súlyos személyi csapás is érte az Akadémia gazdasági irányítását, és közvetve természetesen a Vigyázó-vagyon kezelését is. Az őszi ülés napirendje éppen ez. Az okt. 30-i ülésen közli ul. a főtitkár, hogy Vályi Lajos ügyész autószerencsétlenség áldozata lett, és hogy helyettesítésével Dárday A. Gábor addigi helyettes ügyészt bízták meg.

Ferihegyért végül is 1 140 000 pengőt kapott az Akadémia – jelezte az említett okt.-i ülésen a főtitkár –, az építkezés (a bérház) végső kiadásai viszont – mint mondotta – 1 678 000 P-re mentek. Beszámolt még a főtitkár az ideiglenesen visszakapott erdélyi birtokok nagyságáról Sebes Jenő marosvásárhelyi ügyvéd jelentése alapján: ez mindössze 1920 hold erdő és 700 hold szántóföld (Ig.jkv.108.l.), amiből csupán az erdőségek birtokbavételére és megművelésére lehet kilátása az Akadémiának.

Kitért a főtitkár arra is, hogy a Nemzeti Bank nyugdíjalapjánál lévő volt milliós kölcsönt az év folyamán visszafizette az Akadémia, de hogy még mindig akkora összegek állnak rendelkezésre (tőkében), hogy az igazgató tanácsi tagok ennek biztosítására bérház vagy erdő vásárlását javasolják; nagyobb befektetéssel is számolni kell a nagyberki birtok házikezelésbe vétele miatt. Jelezte, hogy a Jászberényi úti 170 holdas parcellázás is tovább halad, s hogy az Akadémia megkapta az engedélyt a rákoskeresztúri Nagyrét 114 holdnyi területének parcellázására is.

A dec. 10-i ülésen választják meg akadémiai ügyésznek Dárday A. Gábort, havi 600 P fizetéssel, évenkénti 100 P emeléssel s évi 3000 P irodaátalánnyal. A gazdasági hivatal valamennyi alkalmazottjának nyugdíj-

ügyét is rendezik, az állami alkalmazottakéhoz hasonló formában.

1941. febr. 22-én tárgyalják és fogadják el a Magyar Ruggyantagár vételi ajánlatát 68 k. holdnyi területre, 195 000 P-ért, amin felül a cég a közeli Rákospatak szabályozását is vállalja. Szóba került néhány kisebb, szétszórta terület eladása is, de legsürgősebbként a Szöllősy Imre-féle házhelyakciókat vitatják meg. (Ig.jkv. 4-6.l.); ezen és a márciusi igazgató tanácsi ülésen elfogadják a szóban forgó 190 hold parcellázási tervét, 1100 házhellyel, amely tervet előbb a gazdasági bizottság ülésén szakértő mérnökök vizsgáltak felül. Szöllősy vállalja a kb. egymilliószékes közművesítést is, így tehát négyzetötenként 10-12 pengőnél több nem kívánható tőle, s még így is kétfélmilliót kapna 2 év alatt az Akadémia. - Miként a szóban forgó ülés napirendjéből tudjuk, újabb gondot jelentett az Akadémiának a tőkeelhelyezés: bányába, erdőbe, vagy miféle más vállalkozásba investálja a tőkét? - A dubicsányi birtokosok határmenti birtokán kívül egy közelebbi, mátrai 2700 holdas erdősegre is jött eladási ajánlat Jungreiszek részéről, s Tóth erdőmérnök, szemléje alapján, ezen jól kezelt birtok megvételét javasolta.³⁷

A lejáróban lévő nagyberki bérlet állagának házikézelésbe vételét is végleg kimondja az Igazgató Tanács, ami ugyan nagyobb beruházással járt, de ami a tapasztalat szerint az eddigi bevételnél 110 %kal magasabb bevétellel kecsegtetett, a bérbeadáshoz viszonyítva.

A júniusi ülésen már részletesen tárgyalják a volt nagyberki bérlő: Biró István végkielégítését, befektetéseiről -, de az őszi szántást már az Akadémiának kellett vállalnia. - A kolozsmegyei (1941!) birtokon a szakszerűtlen erdőirtás miatt sok volt az olyan legelő, melyet a "faluközösség" birtokba vett, ezért nem volt sok remény ezek kártalanítására, s különben is a II. világháború utáni időben a háború előtti status quo-hoz való visszatérés kapcsán e hosszúra nyúló ügy amúgy is aktualitását veszítette.

Az október-novemberi üléseken beszámolnak a nagyberki beruházásokról, a szántásról, valamint a folyó mezőgazdasági feladatokról, s ugyanakkor emeli ki a főtitkár azt is, hogy Nagyberki már hatodik házikézelési birtokrésze az Akadémiának, Gerényi Jakab volt földművelési min. tanácsos irányításával. Az ülés során - a főtitkár javaslatára - az igaz-

gató Tanács Gerényit jószágigazgatóvá léptette elő, többféle természetbeni ellátmánnyal, minthogy a Vigyázó-birtok mellett ő gondozza azt a somogybabodi 460 holdas birtokot is, amelyet nemrég hagyott az Akadémiára Horváth Mihály.

A várható év végi jövedelem-többletből javasolná a főtitkár egy nagyszabású kiadványsorozatot, pl. Érvényes Jogszabályok, Nemzeti Könyvtár, Hazánk Természetrajza, A Magyar Nyelv Nagyszótára c. kiadványok elkészítését. (Ig.jkv. 25-27.l.) Minthogy a jelenlegi készpénzkészlet másfél millió, a régóta esedékes "vagyonváltság-haszonbér" kifizetését is megszavazzák, ti. időközben a Pénzügyminisztérium méltányos engedményt adott Teleszky és Hegedüs Lóránt igazgató tanácsai tagok közbenjárására: akorábbi 460 000 P helyett a sokéves kamatok elengedése után mindössze 285 000 P azonnali befizetését kívánják. Ezzel a grófi család 15 éves tartozását rendezte az Akadémia. A Földművelési Minisztérium azonban, állami elővételi jogára hivatkozva, nem hagyta jóvá az erdővásárlásokat - Szöllősy mérnök már több mint 700 házhelyet eladott, holott az árakat kétszer is emelnie kellett, s máris egymillió illeti az Akadémiát, ezért újabb bérházépítésre, vagy kész bérház vételére kell gondolnia az Igazgató Tanács tagságának. Az említett ülések során felvetődött a Károlyi Imre-féle 6300 holdas telkibányai erdő megvétele is, 1 600 000 P-ért. A nov.-i ülésen jelen volt Baranyai Lipót igazgató tanácsai tag is, mint a Nemzeti Bank elnöke és közölte, hogy ebbe az erdővételbe feles alapon hajlandó lenne bankja betársulni s így az Akadémia pénzmaradványából még mindig maradna valami, bérházvásárlásra. (Ig.jkv. 20.l.)

Az 1942. febr.-i ülésen jelenti a főtitkár a szalki nagybérletben esett tüzkárt (épület-, és állatkárok stb.), melynek egy részét az EMABIT biztosító társaság kifizette. Az ekkori gazdasági érdekhajhászásra jellemző, hogy Szöllősy mérnök ezidőben a Jászberényi út melletti kis tóra alkuszik, strandfürdő céljára, - az Akadémia olcsón eladja ezt neki, eddigi szép eredményei elismeréseként. - A nagyberki kisvasút és malomépítés költségeit 80 000 P-ben veszi át Birótól az Akadémia, széna- stb.-készletét pedig 30 000-ért. - Ugyanekkor a mosdósi (Somogy m.) templom építéséhez kért segély címén is 2000 P-t utal ki az Igazgató Tanács. Ugyanekkor jelenti a főtitkár, hogy az 1941. év 132 000 P-ös zárszámadási

többséggel zárult, ami az 1942-i kutatási segélyezés kilátásait kedvezővé teszi; emellett Baranyai Lipót (MNB) is 10 000 P-t ígér az "etymológiai szótár"-ra.³⁸

Jún. 10-én az igazgató tanácsi tagok hozzájárulnak egy kiöregedett 13 holdnyi szőlőskert eladásához Abonyban - ezért az akkori árhoz viszonyítva igen sokat, 15 000 P-t kap az Akadémia, mely összeg szintén az alapítványi tőkéhez csatolandó. Gerényi József igazgató számol be ezek után "varázsvesszős" vizkutatási tervéről, az állami szervektől (pl. a HM-től) ilyen szakember kiküldését kérve, s jelenti, hogy a vízben szegény Paládicpusztán két helyen bővizű kútakat fúrtak. A tavaszi vásáron sikerült elérnie az Akadémiának a házikezelésű birtokok istállóiból származó hat szarvasmarha rekordáraként 48 000 pengőt. A főtitkár közli ugyanakkor a Jászberényi úti I. parcellázási akció befejezését, s bejelent egy újabb 140 holdas parcellázási tervet, amelynek hatósági engedélyét Szöllősy szerzi meg, közművesítését, és park valamint utak létesítését is vállalva: ez - ölenként 15-18 pengős ár mellett - végül is 960 000 P-t hozna az Akadémiának.

Dec. 5-én mutatják be az 1943-i költségvetést, a házikezelésű birtokokon átlag 28 pengős búzaárakkal. A 15 % hábonús drágasági-pótlékkal emelkednek az illetmények, az állami alkalmazottaknál is, de a házikezelésű földeken a nyersanyag, a benzin és a gépi beruházás még magasabb arányban drágult, ezért igen óvatosan állítják össze a költségvetési keretet. Ám a drágulások ellenére is - mint mondják - kb. 60 000 P felesleg várható az A/vagyoni jövedelméből és ez majd tudományos célra fordítható! A B/vagyonnál ígérkező 80-90 000 P fölöslegből is nagyarányú segélyezés, családtörténeti vonatkozású könyvek kiadása remélhető. Az év végéig (1942) máris 2 930 000 P-t kapott az Akadémia a kétféle Jászberényi úti parcellázásból, és a vevőktől még 400 000 P várható (lg.jkv. 44.L.), sürgősen el kell hát helyezni a tőkét; ezen dolgozik a gazdasági hivatal, az Akadémia ügyészi irodája s több igazgató tanácsi tag személyesen is. - Sok a panasz a nagy szőlői birtok bérlőire: nekik kellene az épületeket karbantartaniuk, de elhanyagolják ezt; az Akadémia emiatt erélyes tiltakozást küld címükre. A gazdasági hivatalnál is több új alapú illetményt állapítanak meg; elsősorban a termelést kitünően vezető Tóth József fizetését emelik (havi 780 P-re), de az összes birtokintéző, Isván

stb. fizetését is rendezik. (Tóth erdőmérnök az 1942-re tervezett 140 000 P-vel szemben 270 000-et ért el, holott több fiatal telepítést is végzett!)

A házikezelésbe vett nagyberki birtokon ezidén (1942) szüretelt először az Akadémia, ami jelentős esemény a házikezelésű birtokrészek gazdaságtörténetében. Érdekes lesz talán a házikezelésű birtokok nagyságát és hozamát összesítve is megsejlelni. Erre nyújt módot a következő tény: Gerényi jószágigazgató 1942 végén kimutatást adott be az Akadémia házikezelésű földjeiről. Lássuk e kimutatás adatait:

A házikezelésű birtokok területe:

szántók	1853 k.hold
rétok	396 "
legelők	733 "
<hr/>	
összesen:	2982 k.hold

Ezek tiszta jövedelme:

Bátyán	45 600 P
Kötönyben	15 300 "
Paládcson, (ehhez veszi a Vigyázó- pusztát is)	140 100 "
Nagyberkiben	79 000 "
Somogybabodon	9 000 "
<hr/>	
összesen:	289 000 P

1943-ban a februári és márciusi üléseken foglalkoztak a felgyűlt nagyösszegű tőkék elhelyezésével; az erdővételt nem hagyta jóvá a Földművelési Minisztérium, s így vagy a kisebb galvácsi (mátrai) Törley-féle birtok megvásárlására gondolhatt az Akadémia (kb. 1 100 000-ért), vagy bérházak vételére. A pesti, Múzeum körút 10. sz. alatti háromemeletes ház esetében - amelynek megvásárlására az Akadémia lépéseket tett - a társaságot élelmesebb vevők megelőzték, így csak a Lónyay utca 52. számú házra lehetett alkudnia. Az ápr. 9-1 igazgató tanácsai ülés jó-

vá hagyta egy háromemeletes ház megvételét 600 000 P-ért; az Akadémia megbízottja: Dárday ügyész egy másik házra, az Üllői út 90. sz. alattira is alkudott, s a gazdasági szakemberek foglalkoztak egy, a Margitsziget végén, az akkoriban épülőfélben lévő Árpád-híd melletti 12 szobás villa megvásárlásának gondolatával is, amely szállodának lett volna átalakítható. - Ezen az ülésen szavazták meg egyébként a nagyobb összegű hozzájárulást a szalki és bátyai Védgát-Társulat partvédelmi építkezéséhez, minthogy az utóbbi években az árvizek errefelé igen sok kárt okoztak (többek között akadémiai birtokon is).

A folyó év máj. 12-i ülésére Fabinyi Tihamér igazgató tanácsi tag, úgy is mint a Hitelbank elnöke azzal az ajánlattal jött, hogy az erdő- és bérházvételek nem sikerülvén, az Akadémia tőkéinek biztosítására felajánl megvételre az Akadémiának a Hitelbank féltettebb részvény-pakettjél közül 1200 darabot, ti. az Egercsehi Bánya részvényeit, a 1000 P-ért, összesen tehát 1 200 000 P-ért.

A júniusi ülésen Szöllősy harmadik házhelyparcellázási tervével foglalkoznak. (150 holdra terjedne ki ez az akció, az eddigi kikötéseknél is kedvezőbb ajánlattal és úgy, hogy Szöllősy a bruttó-bevételek után 63 %-ot biztosítsa az Akadémiának.) Elfogadják a tervét és az egész ügyet ellenőrzésével Garzó mérnököt és az ügyészi irodát bízzák meg.

A nov.-i ülésen még reménykedő a hangulat a kolozsmegyey erdők kitermelésére vonatkozólag. Ezeknek új feltérképezése éppen akkor volt folyamatban, s a különféle állami hivatalokkal is ment az egyezkedés a közlegelőkké alakított falusi részek kártalanítása ügyében. Ugyanekkor terjeszté az igazgató tanácsi tagok elé a főtitkár Abonyi közsegi tanácsának kérését is: 16 holdat kérnek méltányos áron, házhelyekre; az Igazgató Tanács hozzájárul a kérés teljesítéséhez, s egyúttal a háziközelésű nagybérki birtok tönkrement iskolaépületének helyreállítására is megszavazza a kért 4000 P-t. - Tóth erdőmérnök súlyos tudóbajt kapott, így az ő helyettesítésével is foglalkoznia kellett az Igazgató Tanácsnak: Döhmel Nándor mérnököt bízzák meg. Az előírt drágasági pótléknak megfelelően valamennyi alkalmazott fizetésének emelésére vonatkozólag is döntést hoz az Igazgató Tanács, ami mindig automatikusan kiterjed az Akadémia egyéb (főtitkári hivatali, könyvtári) alkalmazottai illetményére is.

1944 őszén, a szóban forgó novemberi igazgató tanácsi ülésen az Akadémiai Könyvtár is igényt jelentett be a Vigyázó-vagyon jövedelméből való részesülésre. Melich János főkönyvtárnok, igazgató tanácsi tag ugyanis, aki az Akadémiai Könyvtár 100 évvel korábbi nyilvános megnyitását nagyszabású ünnepség megrendezésére, ill. a könyvtár története megírására tartotta kiváló alkalomnak, nagyobb volumenű segílyt kért a célkitűzések anyagi fedezetére a Vigyázó-vagyon jövedelméből. Az ügyben az Igazgató Tanács nem hozott azonnali döntést, de arra vonatkozólag máris intézkedett, hogy a könyvtár tájékozódjék és kérjen fel megfelelő szakembereket a tervezett könyvtártörténeti összefoglalás előmunkálatainak végzésére.

1944. febr. 3-án számol be a főtitkár arról, hogy az A/vagyonnál az óvatosan előirányzott mezőgazdasági 206 000 P tisztajövedelem helyett 1943 végén 354 000 P mutatható ki (pl. Bányán holdanként 58 P, Kötönyben az árvíz miatt csak 50, Abony- és Paládicspusztán 158 P, Nagyberkenyén 170 P); ámde beruházásokra még mindig sokat kell fordítani a társaságnak - folytatta a főtitkár - így a mezőgazdasági jövedelem csak részben vehető igénybe tudományos célra.

A mezőgazdasági eredményekhez hasonlóan szépen jövedelmezett, és termelt az A/vagyon erdőgazdálkodása: 197 000 P volt a tiszta haszon, s ezen felül 20 000 P amit már eleve lekötöttek facsemete-beruházási alapra. Ennek a tisztajövedelemnek is csak mintegy harmadrésze fordítható majd ebben az évben tudományos munkákra - közölte az erdészeti jövedelemrészrel kapcsolatban a százalékos arányt külön is leszögezve a főtitkár.

1944. ápr. 14-én, az Igazgató Tanács ülésén, jelenti be a főtitkár Tóth József erdőmérnök elhunytát, aki egyben a Vigyázó-bérház gondnoka is volt. A házgondnoki ügyek továbbvitelével Tóth özvegyét bízták meg az erdőmérnöki teendők ellátásával, viszont Dohmel Nándor mérnököt.

Ugyanezen az áprilisi ülésen adott tájékoztatást a főtitkár az 1943. évi zárszámadás végeredményéről is. Eszerint tudományos célra 1944-re több mint 300 000 P állt rendelkezésre, de megjegyezte, - és ez ma már az előrelátási képesség erős hibájának tünik -, hogy ha a háború az akadémiai birtokok termelését és gazdaságosságát nem zavarja meg -

akkor 1944-ben annyit könyvelhet el az Akadémia bevételként, hogy ez az 1945. évre több mint félmillió P tudományos alapot fog valószínűleg jelenteni.

Ám a derüs kép hamarosan elkomorult. Ekkoriban ugyanis az ország német megszállása miatt a szövetséges hatalmak sorozatos légitámadásokat kezdtek, s az akadémiail ülések is félbeszakadtak a légiriadók-tól; az Igazgató Tanács tagjai nemegyszer együtt szorongtak a hatalmas, bombabiztos ovóhelyen a tisztviselőkkel és a látogatókkal. Dárday ügyész s a mérnökök felmentést kapván a bevonulás alól, a temelés és a parcel-lázás ellenőrzésén mindazonáltal zavartalanul dolgoztak még ősszel is. Ám ekkor a szovjet csapatok már mind közelebb kerültek a fővároshoz. E sorok írója 1944 augusztusában hosszabb szabadsághoz jutván, egy katonai szekér kölcsönzésével, Liphay Ervinné főtitkári hivatali tisztviselő-nő és Lovász Károly altiszt segítségével behozta a rákoskeresztúri Vigyázó-múzeumból az ott hirtelen összeszedett értékeket: 3 ládába összecsomagolt órákat, serlegeket, s egyéb disztárgyak tömegéből azt, ami éppen kézügybe esett.

A szekérre rakott 3 flamand gobelin mellett a múzeum értékei közé tartozó Mányoki-festmény (Podmaniczky gyerekek) megmentésére is sor került, épp az utolsó pillanatban, mivel szept. elején az arcvonala már Vecsésnél állt, s a kastély egy része is kigyulladt az aknatűzben; értékei szétszóródtak, elvesztek, vagy láng martalékaik lettek... A három nagyértékű gobelin közül kettő jelenleg az Akadémia főtitkárának szobájában, a harmadik, valamint a Mányoki-festmény pedig a Tudós Klubban van; az arany és ezüst tárgyak lepecsételt ládáikban (az Akadémiai Könyvtár ládáival együtt) Ausztriába kerültek, majd onnan az amerikaiak felügyelete alá jutottak, de a viszontagságos utazás ellenére sértetlenek maradtak; 1946-ban Spittel am Pyrrhn-ból az amerikai hatóság visszaküldte őket. - A három ládányi kincset, annak leltárával együtt az Akadémia átadta az Iparművészeti Múzeumnak (134/947.sz. főtitkári irat), ahol egyes kiállítások alkalmával ezek láthatók is.

A Vigyázó-vagyon állapotának utolsó fázisát talán nem lesz érdektelen megtekinteniünk adatszerűen is. 1944 legvégén Garzó és Gerényi tanácsosok által készített legutolsó Vigyázó-birtok sta-

tisztika mutatja ugyanis a következő években aztán felosztott, vagyis az Akadémia tulajdonából elkerült egykori Vigyázó-földek és erdők képét:

PEST MEGYEI BIRTOKOK:

Abony	735	k. hold	szántó	19	k. hold	erdő
Bátya	1333	"	"	112	"	"
Harta	644	"	"	3	"	"
Csabony	65	"	"	1118	"	"
Prónafalva	1240	"	"	1189	"	"
Rákoskeresztúr	1140	"	"	446	"	"
Szalkszentmárton	5180	"	"	194	"	"
Tószeg - Paládics	850	"	"	-		
Uzod - Nánapuszta	193	"	"	-		

SOMOGYI BIRTOKOK:

Mosdós-pusztá	116	k. hold	szántó	-	k. hold	erdő
Nagyberki	1169	"	"	586	"	"

A két megyében együtt: 12 665 k. hold szántó, 3667 k. hold erdő

Ebben természetesen mindkét vagyonrész, tehát az A és B/ vagyon földjei együtt szerepelnek. Ez az immár csak gazdaságtörténeti érdekességű kimutatás az 1928-ban átvett Vigyázó-vagyon akadémiai vagyonkezelése történetének mintegy záró dokumentuma.

XII. 1945-1949 KÖZÖTT

Láttuk az előző fejezetekben, hogy az Akadémia milyen, kapitalista vállalatra emlékeztető képet mutatott kiváltképpen 1928, a Vigyázó-vagyonnak az Akadémia tulajdonába kerülése óta. Mai szemmel nézve a tudomány legfőbb magyar intézményéhez méltatlannak találhatnánk azt a profit-hajszoló gazdálkodást, azt a sok földbérleti szerződést, kasznári tevékenységet és házhelyparcellázást, ami szinte mindegyik igazgató tanácsi ülésen szerepelt több napirendi pontban is. Ennek a vagyonkezelési, egyes helyeken igen bonyolult ügyletsorozatnak feltárása nehezebben áttekinthetővé is tette értekezésünket. Tény azonban az, hogy ha valaki a Magyar Tudományos Akadémia két háború közötti életét meg akarja ismerni, akkor a fenti adatok ismerete nélkül – bármennyire nehéz is áttekinteni ezeket – szinte meg sem mozdulhat, és pusztán a felolvasó ülések szereplőinek névsorával és ezen ülések eseményeivel kellene beérnie, ez utóbbi azonban az akadémiai élet és tudományszervezés mélyebb rétegébe már nem világít bele.

Az Akadémia ekkori életének társadalompolitikai és társadalomtörténeti megvilágítása is csak a fenti – főleg gazdaságtörténeti – adatok felhasználásával oldható meg. A mi rövid terjedelmű összefoglalásunknak ez utóbbi nem volt feladata, de az Akadémia történetének megírásánál ugyanis külön feladatként fog jelentkezni ez, melynek során a Vigyázó-vagyon sorsa az ország nagyobb, átfogóbb gazdaság- és társadalomtörténeti keretébe lesz illeszthető.

Az előbbi fejezetekkel a Vigyázó-vagyon kezelésének történetét gyakorlatilag lezártuk. Most nézzük meg még röviden ezen az Akadémia újjászervezéséig még részben az Akadémia kezelésében maradt vagyonnak utóéletét is.

A felszabadulás utáni első igazgató tanácsi ülést 1945. június 6-án tartották, Kornis Gyula ideiglenes elnök vezetésével, amelyen a régi osztályelnökök és osztálytitkárok, a másodelnök (Vendl Aladár) vettek részt, tehát a régi főuri családok képviselői nem kaptak meghívót. Egyúttal új igazgató tanácsi tagokat is választottak a hosszú főtitkári beszámoló előtt, csupa neves író és tudóst: Szent-Györgyi Albert, Kodály Zoltán

tán, Navratil Ákos, Gerevich Tibor, Eckhart Ferenc, Zsrai Miklós, Zilahy Lajos, Ilyés Gyula akadémiai tagokat. Ezen az első ülésen beszámolt a főtitkár az akadémiai birtokok pusztulásáról, az állatok és gabonakészletek elhurcolásáról, amelyek hozzávetőleges értéke – a beszámoló szerint – másfél millió P volt. A 3 bankban lévő akadémiai folyószámlákon 857 000 P készpénz vészett el, az értékpapírok mintegy másfél milliót érnének, de egyelőre csak az egercsehi bányarészcvények eladására lehet gondolni. A múlt évi összakadémiai zárszámadás adatait is ismertette a főtitkár, eszerint a személyzeti és nyugdíjkiadásra 155 000 P, a dologi költségekre pedig 120 000 P ment el, míg tudományos kiadásokra 320 000 P, eddig a legmagasabb, amit az Akadémiára kifizettek. – Jeleníti még a főtitkár, hogy Gerényi Józsigazgató májusban, e sorok írójával együtt, meglátogatta az akkor még föl nem osztott birtokok: Abony, Bátya, Kötöny és Prónafalva majorjait és hogy valamennyi ispán a helyén maradt, folytatva a gazdasági munkákat. Tervezte a főtitkár a nagyberki birtokok megtekintését is, mihelyt a Dunántúlon befejeződik a háború. Mivel újabb rendeletek sürgették az erdők kitermelését, a főtitkár arra is kitért, hogy az Akadémia tulajdonában egyelőre meghagyott hatalmas kiterjedésű erdők kitermelésével foglalkoznia kell mind a gazdasági hivatalnak, mind az ügyészi irodának. A rákoskeresztúri földeket – mint mondotta – mind igénybe veszi az OFB, s e felett az állami és községi vezetőségek közt most nagy vita van, de annyi máris bizonyos, hogy az akadémiai ház-helyparcellázások befejezése lehetetlen.

A főtitkár a birtokügyek tárgyalása után az Akadémia házait s főleg a székházat ért háborús károokra tért át. A székház egyetlen épületben maradt termében: a Főtitkári Hivatalban tartott Igazgató tanácsi ülésen megemlítette, hogy a székházat sorozatos ágyú- és géppuskarúz, valamint 27 légi aknatalálat érte és hogy az elnöki, a képes, valamint a hetiülés-terem és a ruhatári folyósók kiégtek, továbbá hogy a díszterem is sok belövést kapott, (teteje beszakadt, a Lotz-freskók áznak) és végül, hogy a szomszédos akadémiai bérház 26 lakásából is csak hat maradt lakható állapotban (Ig.jkv.86.1.). A legsürgősebb munkákra – a beszámoló szerint – 350 000 P-t fordított az Akadémia, a Virágh István könyvelő által dec. közepén a P. M. Kereskedelmi Bankból kivett és az

akadémiál székházi szénpincében, tanúk előtt, vaskazettában elrejtett vigyázó-vagyoni jövedelemből. Vázolta a főtitkár a székház újjáépítésének eshetőségeit is: erre majdnem az eredeti építési költséget kitevő összeg kellene, mint Zádor László építész kiszámította. Ezt másként nem lehet előteremteni, csak a Lónyay-utcai ház eladásából. - Klutalt a Közmunkatanács a palotához bizonyos nyersanyagokat (tetőpalát, üveget stb.), de a helyreállításhoz szükséges kétmilliót - mint mondták - nem lehet előteremteni.

Az 1945. jún. 19-i ülésen jelenti a főtitkár, hogy a széthordott rákoskeresztúri bútorok és muzeális tárgyak felkutatása folyamatban van. Minthogy a földosztási törvényrendelet megengedi száz hold meghagyását, ezt lehetőleg Rákoskeresztúron s ha ott nem lehet, akkor a másik jól felszerelt birtokon: Abonyban fogja kérni az Akadémia. - Az erdők gyorsított kitermelésére Földes Mór tett ajánlatot; máris adna előlegül félmillió P-t, hogy a palota megmentéséhez a legszükségesebb anyagot meg lehessen venni. Az 1945. nov. 19-én tartott ülésükön foglalkoznak az igazgató tanácsi tagok a visszautasított Földes-féle ajánlat után jött, sokkal kedvezőbb tervszel: Tenk László és társai erdőkitermelésével,³⁹ s elfogadván ajánlatukat, végeredményben nekik lehet köszönni, hogy még az őszi esőzések beállta előtt hozzájutott az Akadémia 30 m³ ácsgerendához, s más tetőfedési alapanyaghoz, főleg cseréphez és bádoghoz, vagyis, hogy már a nagyobb államsegély előtt elkezdődhetett az állagmegóvás. Persze a tetőjavításon felül égetően sürgős a kibombázott ablakok, ajtók stb. megépítése; erre is adott készpénzt és anyagot a Tenk-cég. Eddig kilencmilliót fizettek ki, de újabb 65 milliót ígérnek dec. végéig, ráadásul négy vagon tüzfát az akadémiál dolgozósobák fűtésére. Jelenti a főtitkár, hogy erős ütemben folyik a székház tetőfedése, de csak a diszterem fölötti üvegtetőt tartó híd szerkezet húszmillió P-be fog kerülni.

A romeltakarításra s a teljes restaurálásra kevésnek látszik a Vigyázó-birtok jövedelem-maradványa; erre csak nagyobb államsegély fog megoldást nyújtani.

1945 végén beköszöntött az infláció, amiről beszélő számokat kapunk Virágh István könyvelőiségi adataiból: az Akadémiánál ideiglenesen meghagyott erdők fiktív értéke 150 milliót tett ki, az A/vagyon kész-

pénze 40 millió P, értékpapírral névértéke 56 millió P. Hasonlóképpen szerepelnek a B/vagyon értékei is; ezután azonban több, év végi vagyonmérleg nem is készült, hiszen a páratlanul gyors pénzromlás miatt 1946 I. felében a következő csillagászati számokat tüntetik fel Virágh István kimutatásai: febr. végéig ún. "sima pengőben" 293 millió volt a bevétel (erdőkből, lakbérékből és államsegélyekből összesítve); márc. 31-ig viszont már közel 680 milliót, ápr. végén hat és fél milliárdot, majd május végén 826 milliárdot mutatott az egyenleg. Júniusban már ún. "millpengővel" számoltak: ebben a bankjegyformában 75 millió millpengő a bevétel jún. végéig; júl. 1-9 között trilliókban: 224 trillió és 19 266 millpengő; július 10-31-ig, tehát a forint megszületéséig, ún. adópengőben számolták a bevételt: 6 700 000-et. Ebből az államsegély viszonylag kis tételt képezett. - A továbbiakban a bevételek számszerű idézésétől el is tekintünk - ti. szinte összeadhatatlan számsorokat adnak a bevételi és kiadási naplók. (Ld. Vigyázó-iratok, alapítványi szekrény, MTA kéziratár.)

1946. febr. 4-én jelenti a főtitkár a rákoskeresztúri családi kriptá feltörését és a sírok kirablását. A helyi r.k. plébános és az ev. lelkész e sorok írója jelenlétében újra visszatétette a mauzóleum mélyére a grófi család tetemeit, s az Igazgató Tanács az ev. egyháznak adta, ravatalozó céljára, a mauzóleumot. - Az erdőkitermelés sem megy simán, - mondotta a főtitkár -, mert a katonaság vadászataival veszélyezteti a favágást. Most a nagybirtokok felosztásával megszűnt Gerényi Jakab és Garzó József állása, nyugdíjazásukat rendelte tehát el az Igazgató Tanács.

Az akadémiai székház helyreállítására sok milliárd kellene; a tervet Lux Kálmán műegyetemi tanár készíti, sőt összeköttetései révén az államsegélyt is szorgalmazza. Ezután jött a fent említett inflációs korszak, de rengeteg nehézséggel mégis sikerült a székházat a további pusztulástól megmenteni.

Az Igazgató Tanács 1946. okt. 10-i ülésén, a betegsége miatt távollévő elnök helyett Szent-Györgyi Albert alelnök üdvözli a kormány meghívott tagjait, az Akadémia "megújulása és a munka fokozása" ígéretével. Nagy Ferenc miniszterelnök, Rákosi Mátyás, Rácz Jenő, Tildy Endre és Keresztúry Dezső miniszterek megtekintették a sokfelé kitért, leszakadt lépcsőházú palotát, s az ülésen ígéretet tettek ennek helyre-

állítására, amelynek addigi költségeit csupán a Vigyázó-vagyon maradványaiból fedezhették. Az építési miniszter mindjárt egy és egynegyed millió forintot utalt ki, bizonyos részletekben.

Az 1947. jan. és febr. havában tartott üléseken Voinovich Géza főtitkár tájékoztatást adott a székház helyreállításáról s az első építési segélypénzek beérkezéséről. Beszámolt arról is, hogy a rákoskeresztúri kastélyt hajlandó a Földművelési Minisztérium visszaszerezni, de hozzáfűzte, hogy az Akadémia nem tudná helyreállítani a romos épületet s a háború alatt teljesen kipusztított környező 28 holdas parkot. Így az Igazgató Tanács lemond a kastélyról; az a kerttel együtt Rákoskeresztúr tulajdonságáé marad. Kifejtette ezeken az üléseken a főtitkár azt is, hogy komoly gondot okoz a megmaradt bombasérült bérházak helyreállítása. A Vigyázó-palotát romossága és adómentessége ellenére 80 %-os adóemeléssel ("vagyon-dézmával") sújtják; az Arany János ut. 1. sz. alatti régi bérházra azonnal nagyobb bankkölcsönt kell fölvenni, mert utcai főfal a nagyrészen leomlással fenyeget, több lakása leszakadt. Az akadémián régi kiadványok árusításából remél a főtitkár a bérházak helyreállítására nagyobb összeget.

A jún. és júl. havi üléseken órákon át foglalkoznak az államsegély és a magyaránú erdőkitermelésből befolyó pénzek egy részének tudományos felhasználásával, de egy újabb nagy hagyatékkal is, amely ismét gondot okoz; a hagyaték a Nemzeti Casino vagyona. Ez az intézmény ugyan megszűnt, de alapszabályai szerint egész vagyona az Akadémiára száll. Így most nemcsak a Kossuth Lajos út és a Szép utca sarkán levő, földig romos házat kell sürgősen megmenteni, hanem egy gellérthegyi telket is gondozni, amely a Casino nyugdíjalapjává vált. - Újabb gondként jelentkezett a Magyar Szemle-Társaság megszűnte is. Ennek sokezer kiadványát és félbemaradt krúdái tömegét kellett az Akadémiának gondoznia, amelyből azonban jelentős kiadásítási bevételre lehetett számítani. A Casino ügyével Dárdai ügyész, az utóbbival pedig az Akadémiai Könyvesbolt foglalkozott (akkor még az Akadémia utca és Arany János utca sarkán). - Az Igazgató Tanács tagjai jónak látták volna folytatni a Magyar Szemle népszerű kis füzetait, a Kincsestárt; ez a tudomány-népszerűsítő célzatú nemes

szándék azonban pénzügyi okokból, sajnos, nem volt kivitelezhető.

1947. októberében panaszos főtitkári jelentés hangzik el: az építési pénzek igen lassan jönnek, az ősze esedékes négyszázezer Ft helyett ennek alig 10 %-a; a Művelődésügyi Minisztérium viszont sürgeti az akadémiai hároméves terv benyújtását. Ezt kb. két és félmillió forintban most készítik a gazdasági irodában. Félő volt, hogy az 1848-49-es szabadságharc centenáris ünnepére nem készül el a teljesen kiégett heti-ülésterem, ezért az Elnökség felkérte Borbíró Virgil államtitkárt, hogy sürgősen intézkedjék; ő el is jött azonnal az Akadémiára és általa újabb munkaerőket és gyorsabb segélykiutalást sikerült elérni.

Az 1948. jan. 24-i ülésen a főtitkár újból bemutatja, mennyire elégtelenek az eddigi államsegélyek és erdőjövodelemek a két bérház javítására: csak az Arany J. utcára eddig 91 000 Ft-ot kellett költeni, a Nemzeti Casinóval kapcsolatban romeltakarításra 52 000-et; a Vigyázó-háznak szinte teljes lakbérbevétele elmegy a sürgős restaurálásra. Tehát az a különös helyzet állt elő, hogy az államsegély csekély volta és a Vigyázó-vagyon maradványainak egyre apadó jövedelme miatt az épületek állagmegóvására a kiadványcsere számára nélkülözhetetlen régi, értékes kiadvány-sorozatait kellett eladnia az Akadémiának. A későbbi üléseken is tárgyalják az épület-restaurálásokat, sőt azt is jelenti a főtitkár, hogy az erdők államosítása miatt már ezekből sem várható többé jövedelem.

Az 1948. márc. 5-én tartott ülésen tárgyalják az Osztálytitkárok Értekezletéről felterjesztett ama jegyzéket (névsorral együtt), amely az akadémiai tagokat "működő és nem-működő" kategóriába osztaná. A III. és IV. osztály sürgősen újabb tagok választását is kívánja és ezen az ülésen mond le - a túlságosan lassú demokratizálódás miatt - másodelnöki tisztéről Szent-Györgyi Albert. - A jún. 30-i ülésen ismertette Volnovich főtitkár a háborús károkról készült bizottsági jelentést, amelyet Németh Gyula, Lukinich Imre, Erdey-Grúz Tibor és Andreánszky Béla osztálytitkárok, a gazdasági hivatal és építésszámológok összesítése alapján állítottak össze. Ebben természetesen benne voltak a Vigyázó-vagyonban bekövetkezett pusztulások adatai is. Megállapította a bizottság azt is, hogy "az adott lehetőségekhez képest

minden intézkedés megtörtént értékeink megóvására" és így a pótolhatatlan gyűjtemények (a Bolyai-, Goethe-, Vörösmarty-, Széchenyi- és Kisfaludy-társasági anyagok, kéziratok, valamint nem utolsó sorban a Vigyázó-könyvtár ritkaságai és kéziratári anyagai) megmaradtak. Jelentésük végén közlik a fent említett osztálytitkárok, hogy a 17 000 holdnyi föld- és erdőbirtok felosztása, illetve részben állami kezelésbe vétele következtében kb. húszmillió aranypengővel csökkent az Akadémia vagyona.⁴⁰

Július 4-én, a már helyreállított felolvasóteremben volt az 1848-49-es szabadságharc és Eötvös Loránd születése centenáris ünnepe. Mindkettőről akadémikusok olvastak föl, Kodály Zoltán pedig elnöki zárszávaiban – korábbi feljajdulásaihoz hasonlóan – ismét a Kormányhoz fordult segítségért. Októberben a lemondott Melich János főkönyvtárnok utódjának választották a nemrég lev. taggá választott Keresztúry Dezső irodalomtudóst, aki nem sokkal a tiszteben való megerősítés után már nagyszabású könyvtári építkezés és újrabútorozás terveit mutatja be az Igazgató Tanácsnak, amely azokat meg is szavazta. Így valósult meg a mai napig meglévő olvasótermi, keleti-osztályi és kéziratári olvasótermek stílusbútorzatának megrendelése, az időközben elnyert nagyobb államsegélyekből.

Az őszi üléseken sok az újabb kárjelentés: a Vigyázó-palotában talajviz tört fel, a kazánok tönkrementek, megakadt a tetőjavítás is; végül az Acta-sorozat eddigi füzetének tetemes nyomdai adósságait is felsorolta a főtitkár. Bejelentette továbbá – jó hírrel is szolgálni akarván akadémikus társainak, – hogy az 1948-ban létesített Tudományos Tanács a tudósok és kutatók országos kataszterén dolgozik, s tagjai közt több akadémikus is lévén, méltán várhatja az egész ország s főleg az Akadémia, a tudományos élet megújulását. Az akadémiai Elnökség melegen üdvözölte e Tanácsot és kérték alapszabályai létrehozása körül a jóindulatú segítséget. Így a következő üléseken a Tudományos Tanács kiküldöttjeivel együtt tárgyalják meg a mélyreható, új alapszabályokat.

Az 1949. októberi összes-üléseken ismét új tagokat választanak és új akadémiai elnökséget. Novembertől megszűnt a régi Akadémia Igazgató Tanácsa és nov. 29-én az Elnökségi Ta-

n á c s vette át ennek szerepkörét: Rusznyák István elnök, orvostanár vezetésével. E tanács tagjai voltak: a közgyűlésen megválasztott két al-elnök: Ligeti Lajos és Gombás Pál, továbbá a Voinovich Géza helyére választott főtitkár: Alexits György, valamint Lukács György, Molnár Erik, Novobátszky Károly, Erdey-Grúz Tibor és Straub F. Brunó akadémikusok, mint szakosztályaik képviselői.

Új alapszabályok kidolgozásával, új szakosztályok felállításával, s az ekkor választott tagok által képviselt új tudományos szellemmel megvalósult az Akadémia újjászervezése.⁴¹ A Vigyázó-vagyon birtokrészel és bérházaik kezelésének megszüntével az újjászervezett Akadémia sokkal biztosabb anyagi erőforrások birtokába jutott és így ezután már nem volt szükség arra, hogy az ország első tudományos intézete - létfenntartása és országos érdekű tudományos feladatai biztosítása céljából - gazdálkodói tevékenységet folytasson. Az egykor hatalmas Vigyázó-vagyon hagyatékozójának nevét tehát az MTA Könyvtárában lévő Vigyázó-könyvtár s az Iparművészeti Múzeumban őrzött ékszer-, óra- és dísztárgy gyűjtemény tartja fenn, valamint a főváros egyik utcája, az egykori Béla utca, a Magyar Tudományos Akadémia Roosevelt téri palotájának törszomszédságában.

FÜGGELÉK

A VIGYÁZÓ-VAGYON JÖVEDELMEIBŐL TUDOMÁNYOS KUTATÁSRA KIUTALT ÖSSZEGEK MEGOSZLÁSA ÉS A KÉT ÉVTIZEDBEN KIA- DOTT NAGYOBB MŰVEK:

A dolgozat 12 fejezetében elszórtan sokféle utalást tettünk a tudományos kutatásoknak a Vigyázó-vagyon jövedelmeiből történt támogatására, sőt néhány helyen címszerűen is említettük a köteteket, amelyeket e vagyon pénzeiből adott ki az Akadémia. Az eddigieken túl azonban indokoltnak látszik, hogy egészében, összefoglalóan lássuk magunk előtt a Vigyázó-jövedelemből történt tudománypártolás főbb tételeit.

A már évszázada kiosztani szokott tudományos és irodalmi segélyek összegei, amint az évi költségvetésekben ilyen rovatcím alatt szerepelnek (pl. a Kisfaludy-, Petőfi-, Néprajzi, Közgazdasági, Történelmi, Filozófiai és más társaságoknak adott állandó segélyek), valamint a levéltári, régészeti, irodalomtörténeti és nyelvészeti tanulmányok terén működött kutatóknak kifizetett pénzek legalább háromszor akkorára rugtak, mint a természettudományok, a matematika, fizikai és műszaki tudományok terén nyújtott támogatások.

Jóllehet 1929-ben, amikor a Vigyázó-vagyont birtokba vette az Akadémia, és amikor e vagyon jövedelméből már lehetett tudományos segélyeket kiutalni, a társadalmi fejlődés már egyre sürgetőbb feladattá tette a természet- és alkalmazott tudományok legfőbb szintű támogatását, - a hagyományokat a szükségesnél nagyobb mértékben tisztelő Akadémia - teljes komplexitásában fel nem ismervén a kutatási igényeknek ezt az átrétegződési folyamatát, - a Vigyázó-jövedelmeknek összehasonlíthatlanul nagyobb százalékát fordította humán kiadásokra és kiadványokra, mint természet- és alkalmazott tudományi célokra. Ezen az elosztási arányon még az sem segített, hogy, mint dolgozatunk 17. lapján említettük, egyes haladó szellemű és a közelgő tudományos átalakulását már előre jó érzékkel megsejltő

természettudósok, szinte mindenkit megelőzve nyújtották be igényüket a jövedelemből remélt kutatási segélyekre. Jellemző a két háború közötti magyar tudomány elégtelen szervezettségi fokára és elmaradottságára, hogy a természettudományi és matematikai vonatkozású célhitelek mellett műszaki kutatási célra szánt segélyek nem is szerepeltek, és jellemző az is, hogy az akadémiai üléseken ezt a helyzetet még csak kifogás tárgyává sem tették.

Sajnos a humán kutatásokra kiutalt "Vigyázó-féle támogatások" kibogozhatatlanul egybeolvadnak az ún. "államsegély" összegeivel, melyeket az Akadémia centenáriumi évében szavazott meg a parlament. Így tehát el kell tekintenünk a humán tudományokra fordított összegek, illetve az egyes humán tudományokat kutató, tudományos segélyben részesített személyek nevének felsorolásától. - Egy ilyen felsorolás, amennyiben megvalósítható lenne, szinte jelen dolgozatunk féltérjedelmét tenné ki. E felsorolás helyett megelégszünk tehát a jelentősebb humán kiadványok publikálására e vagyonból nyert támogatások kimutatásával. A természettudományi és matematikai kutatási összegek és kiadványok felsorolása azonban megvalósítható volt, mivel ez teljesen a Vigyázó-féle jövedelmekből került kifizetésre.

Mindenekelőtt lássuk tehát összeállításomat a régi Főtitkári Hivatal levéltári gyűjteménye⁴² alapján (MTAK Kézirattár: RAL. - Pénztári utalványkönyvek) a Vigyázó-jövedelmek segítségével 1929 óta kifizetett természettudományi és matematikai kutatási összegekről, hogy ezt legvégül az össztudományi segélyekhez arányíthassuk.

A VIGYÁZÓ-JÖVEDELMEKBŐL 18 ÉV ALATT KIFIZETETT TERMÉSZETTUDOMÁNYI ÉS MATEMATIKAI KUTATÁSI ÖSSZEGEK:

1929 végén még igen óvatosan mért a főtitkár a zűrzavaros vagyoni állapotok miatt; mindössze a következők kaptak segélyt: Horváth Géza (állattan), Fehér Dániel (Alföld-fásítás), Pogány Béla (fizika):
- összesen 5700 pengőt;

1930-ban már jelentősebb emelkedés mutatkozott: Zemplén Géza (kémia), Scherffel Aladár, Kubányi Endre és Kürthy Nándor (ez utóbbiak orvosi kutatásukra) kaptak összesen 10 900 pengőt;

1931-ben részben ugyanezek és néhány fiatal kutató kapott összesen 12 100 P-t;

1932-ben, a nagy pörök és egyezkedések évében újból óvatosabban mértek, főleg ifjabb term. tud. kutatóknak utaltak ki összegeket: 4000 pengőt;

1933-ban Degen Árpád és Hollós László (botanika, gombászat), Oltay Károly (geodézia), Lőrenthey Imre (paleontológia) részére összesen 7000 P-t utaltak ki;

1934-ben Jávorka Sándor (botanika), Entz Géza (biológia), Szász Pál (matematika), Dudich Endre és Gebhardt Sándor (paleontológia), valamint 4 fiatal kutató kapott összesen 15 750 P-t;

1935-ben újabb segílyt kap Jávorka Sándor és Kubányi Endre, továbbá Konek Frigyes (kémia), Gelei József (biológia), Mihálik Károly (anatómia), Gróh Gyula (kémia), Schaffer Károly (neurológia), Szabó Zoltán (botanika), Tangl Harald és Ábrahám Ambrus (biológia) kap kutatási segílyt, összesen 12 350 P-t;

1936-ban az immár jövedelmező parcellázás évében összesen 19 100 pengőt utaltak ki. (Az 1936 utáni támogatottaknál részletes névsor olvasható a Főtitkári Hivatal "utalványkönyveiben".)

1937-ben 13 300; 1938-ban 13 500; 1939-ben 11 200 P a természettudományi kutatási segílyek összege.

1940-ben újabb jövedelemtöbblet tette lehetővé 20 100 P, 1941-ben 16 000, 1942-ben azonban már a háború miatt óvatosabban mért 10 600 pengő kutatási segíly kifizetését és 1943-ban 12 600 P utalványozását, a kifejezetten természettudományi, matematikai és fizikai kutatásokra. Hogy ezekből aztán mennyi "térült meg" a nemzet javára, az csak néhány befutott, maradandót alkotott és érdemeket, Kossuth-díjat szerzett tudósnál mérhető le...

Legtöbbet 1944-ben, még a pengő-korszakban fizettek ki, 38 000 P-t, részben korábban elkezdett munkákra, részben ifjabb természettudatóknak.

Mindezeket egyesítve 1929-től fogva, a természettudományi kutató-sok segélye a 210 000 P-t, vagyis a Vigyázó-vagyon jövedeleméből ezidő alatt igénybe vett kétmilliónak tíz százalékát alig haladja meg. Ebben a kétmillió P-ben azonban benne vannak a következő nagyobb kötetek nyomdaköltségei és írói díjai, valamint a kisebb osztályértekezések költségei is, melyek között szintén feltűnik egy-egy természettudományi munka, valamelyest javítva az imént említett kedvezőtlen arányokat.

A VIGYÁZÓ-JÖVEDELMEKBŐL 18 ÉV ALATT KIADOTT NAGYOBB MŰVEK:

rany János-émlékkönyv 1-2. köt. (Bp., 1932. és 1934. 129, 67 p.) 9000 P. - Archivum Rákócziánum. II. Rákóczi Ferenc levéltára: 12. köt. II. Rákóczi Ferenc felségárulási perének története és okirattára. Közzétette Lukinich Imre. 1-2. köt. (Bp., 1935. 486, 640 p.) 24 200 P. Balassa - Kódex. Bevezetéssel és jegyzetekkel közzéteszi Varjas Béla. (Bp., 1944. XXXIV, 196 p.) 13 000 P. - Bartha Dénes: A XVIII. század magyar dallamai. Énekelt versek a magyar kollégiumok diák-melódiáriumaiából. 1770-1800. (Bp., 1935. 303 p.) 9500 P. - Viski Károly: Tiszafüredi cserépedények. (Bp., 1932. 12 p. 16 t.) 15 000 P. - Degen Árpád: Flora Velebitica. I-IV. Aufzählung der auf dem Velebitgebirge... (Bp., 1936-1938). 27 700 P. - Eötvös Lóránd: Naplójegyzetek - gondolatok. Közzéteszi és jegyzetekkel ellátta Lukinich Imre (Bp., 1941. XXIII, 336 p.) 11 000 P. - Galamb Sándor: A magyar dráma története 1867-től 1896-ig. 1-2. köt. (Bp., 1937. és 1944. 384, 372 p.) 19 000 P. - Gerő László: A római San Stephano-templom (Bp., 1934. 96 p. + képtáblák) 16 200 P. - Gombocz Zoltán Összegyűjtött Művei. 1-2. köt. (Bp., 1938. és 1940. 156, 98 p.) 10 500 P. - Janus Pannonius költeményei, Hegedüs István fordításában. (Bp., 1938. XVIII, 238 p.) 7700 P. - Kerékjártó Béla: A geometria alapjairól. 1-2. köt. (Szeged, 1937. 304 p. és Bp., 1944. XXIX, 613 p.) 23 500 P. - Lukinich Imre: Les éditions des sources de l'histoire Hongroise (Bp., 1931, 168 p.) - és utols. szerzőtől: A lengyel kérdés és a magyar kormány (Bp., 1939. 44 p.) 13 000 P. - Mada-

rassy László: Dunántúli tükrösök. (Bp.,1932. 10 p. 16 t.) 16 000 P. -
 Markó Árpád: II. Rákóczi Ferenc a hadvezér (Bp.,1934. 448 p.) -
 Négyesy László: Kazinczy pályája (Bp., 1931. 170 p.) 6500 P.-
 Reguly Antal-Pápay József: Osztljak hőseinek. 1.köt. Közzé-
 teszi Zsirai Miklós. (Bp.,1944.XVII,487p.1t.) 24300 P. - Soós Lajos:
 A Kárpátmedence Mollusca-faunája. (Bp.,1943.VIII, 478 p.) 19 300 P. -
 Stein Aurél: Ősi ösvényeken Ázsiában. Három kútató utam Ázsia
 szívében és Kína északnyugati tájain. Angolból ford. Halász Gyula. (Bp.,
 1934.XV, 147 p.) 15 100 P. - Szász István: Nemzetközi magánjog.
 (Bp.,1938.XII, 531 p.) - Szentpétery Imre: Az árpádházi királyok
 okleveleinek kritikai jegyzéke, 1. köt. második fele és 2. köt. 1. füzet (Bp.,
 1930-1943.VII, 194 és 570 p.) 28 200 P. - Szidarovszky János:
 A görög és latin nyelv hang- és alaktana 1-2. köt. (Bp.,1932 és 1935,
 1. köt. 1-248. a 2. köt. 249-466. p.) 19 200 P. - Szinnyi Ferenc
 Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban. 1-2. köt. (Bp.,1939 és
 1941. 611, 748 p.) 15 600 P. - Teleki József: Hunyadiak kora Ma-
 gyarországon című sorozat 9/a. kötetében: Fekete Nagy Antal:
 Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. 4. köt. Trencsén-
 vármegye. (Bp.,1941.415p.). - Szabó István: Ugocsa megye. (Bp.,
 1937.XII, 615 p.). A két utóbbi műre folyósított segély együttesen: 31 200 P.
 Tóth Lajos: Magyar magánjog. Kötelmi jog. (Bp.,1938. 385 p.) 9200 P.
 Veress Endre: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anya-
 könyve és iratai 1221-1864. (Bp.,1941.CLX, 703 p.) 19 200 P. - Ybl Er-
 vin: Lotz Károly élete és művészete. (Bp.,1938. 520 p., 45 t.) 18 200 P.
 Zádor Anna-Rados Jenő: A klasszicizmus építésze Magyar-
 országon. (Bp.,1943. 427 p. 48 t.) 23 100 P. - Zsirai Miklós: Finn-
 ugor rokonságunk. (Bp.,1937. 583 p., 2 t.) 21 600 P.

Megjegyezzük, hogy a hatkötetes Podmaniczky-levéltári,
 illetve családtörténeti kötetssorozat, valamint a Gombocz-Mellich-
 féle Magyar Etymológiai Szótár 17 füzeté nem a felsorolt
 "tudományos és irodalmi" célú Vigyázó Sándor- ill. Vigyázó Ferenc-féle
 vagyon jövedelméből nyerte nyomtatási és szerzői honorárium-fedezetét,
 hanem a Vigyázó Ferencné-féle vagyonból. Azonban a felsorolt nagyobb

köteteken kívül közel száz kisebb értekezést, emlékbeszédet is kiadtak a "tudományos" keretből, amelyeket itt ugyan már nem sorolunk fel címszerűen, de velük kapcsolatban annyit mégis megjegyzünk, hogy ezek között is viszonylag alacsony számban szerepelnek természettudományi művek. A fönnebb felsorolt kutatási segélyek és nyomdal, szerzői költségek összege - mint említettük - a Vigyázó-vagyon kezelésének 18 éve alatt meghaladta a kétmillió P-t, - nem számítva az 1945-46. évi inflációs pénzeket és ugyancsak számításra kívül hagyva az ezután még (részben a Vigyázó-féle erdők és bérházak jövedelmeiből származott) összegeket. Ámde mindezek messze mögötte maradnak az 1950 utáni állami dotációnak, a hatalmas méretű könyv- és folyóirat kiadásnak és kutatási ösztöndíjaknak, az aspiránsképzés, a Tudományos Minősítő Bizottság, a tudományos célhitelek és a tudományos kutatóintézetek hatalmas összegű ráfordításainak.

A tudományos kutatásokra és könyvkiadásra fordított felsorolt összegek csak egy részét teszik annak, a nagy tudományos haszonnak, amit a Vigyázó-hagyatékok képviseltek az elmúlt évtizedek során. A tudományos megtérülés egyik fontos formája ugyanis a Vigyázó-könyvtár példányainak az Akadémiai Könyvtár különböző részlegeiben, olvasótermekben való folyamatos használata.

JEGYZETEK

1. A "Magyarország" c. napilap 1928. aug. 4-i számában.
2. Az "Az Est" c. napilap 1929. jan. 4-i számában.
3. A "Magyarság" c. napilap 1928. aug. 30-i, a "Pesti Napló" c. napilap 1928. szept. 1-i és a "Nemzeti Ujság" c. napilap 1928. szept. 2-i számában.
4. RAL. 9/Vigyázó sz. iratcsomó.
5. Az AÉ. XL.(1929-1930) kötetében a 87-100. és a 266-269. lapon, valamint ugyanebben a kötetben már 1930-ra vonatkozólag a 338-361. lapon; a XLl.(1931) kötetben a 101-107. és a 319-323. lapon; a XLII. kötetben a 318-320. lapon; a XLIII. kötetben a 81-83. és a 280-286. lapon; a XLIV. kötetben a 270-273. lapon; a XLV. kötetben a 127-129. lapon; a XLVI. kötetben nincs jelentés; a XLVII. kötetben a 125-137. lapon; a XLVIII. kötetben a 98-109. lapon; a XLIX. kötetben a 130-139. lapon; az L. kötetben a 234-241. lapon; az LI. kötetben a 125-135. lapon; az LII. kötetben a 127-137. lapon s végül az LIII. kötetben a 189-199. lapon.
6. A "Pesti Napló" c. napilap 1929. jan. 3-i számában.
7. RAL. 1199/Vigyázó sz. iratcsomó.
8. Uo. 1201/Vigyázó sz. iratcsomó.
9. Uo. 1015/Vigyázó sz. iratcsomó.
10. Uo. 500/Vigyázó sz. iratcsomó.
11. Uo. 1000 és 1225/Vigyázó sz. iratcsomók.
12. Uo. 900/Vigyázó sz. iratcsomó.
13. Uo. 1204/Vigyázó sz. iratcsomó.
14. Uo. 1600/Vigyázó sz. iratcsomó.
15. Uo. 1928/Vigyázó sz. iratcsomó.
16. Uo. 1399/Vigyázó sz. iratcsomó.
17. Uo. 1717/Vigyázó sz. iratcsomó.
18. Uo. 2113/Vigyázó sz. iratcsomó.
19. Uo. 1308/Vigyázó sz. iratcsomó.
20. Uo. 1616/Vigyázó sz. iratcsomó.
21. Uo. 2419/Vigyázó sz. iratcsomó.
22. Uo. 2333/Vigyázó sz. iratcsomó.
23. Uo. 2442/Vigyázó sz. iratcsomó.

24. AÉ. XLII.(1932) kötet, 250-283.lap.
25. AÉ. XLV.(1935) kötet, 129.lap.
26. RAL. 2006, 3199 és 3801/Vigyázó sz. iratcsomók.
27. Csapodi Csaba: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ősnymtatvány-gyűjteménye. Bp.,1967. 34 p. [A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. - Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae, 53.] - A Vigyázó-könyvtárra vonatkozó adatok elsősorban a 15-16. lapon.
28. RAL. 3737/Vigyázó sz. iratcsomó.
29. Uo. 1680 és 2299/Vigyázó sz. iratcsomók.
30. Uo. 3838/Vigyázó sz. iratcsomó.
31. AÉ. XLIV.(1934) kötet, 358. lap. (vö. az itt említett pótlólag felhasznált 5800 P összeget, ami ilyen felújítási célra fordítódott).
32. RAL. 3838/Vigyázó sz. iratcsomó.
33. Uo. 3900/Vigyázó sz. iratcsomó.
34. Uo. 4400/Vigyázó sz. iratcsomó.
35. Uo. 4555/Vigyázó sz. iratcsomó.
36. Uo. 2800/Vigyázó sz. iratcsomó és Ig.jkv. (1939.dec.8-i ülés) 85-87.l
37. Uo. 4612 és 4617/Vigyázó sz. iratcsomók.
38. Vö. Ig.jkv. (1942.febr.7-i ülés) 34.l.
39. AÉ. LIV.(1946-1946) kötet, 6. lap.
40. AÉ. LV.(1947-1948) kötet, 70-76. lap.
41. Szelei László: A Magyar Tudományos Akadémia Levéltára az Akadémiai Könyvtárban. Bp.,1970. 60 p. [A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai. - Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae, 58.] - Az Akadémia újjászervezésével kapcsolatosan lásd a dolgozat 7. lapját, és a 4. és az 5. jegyzet anyagát.
42. Vö. Sajó Géza:Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia régi főtitkári levéltárának rendezése körül végzett munkálatokról. - AÉ. L. (1940) kötet, 365-370.lap; Gergely Pál:Az Akadémia Levéltára a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratárában. Bp., 1958. 11 p. [A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai. - Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae, 9.]; Szelei László: i.m., elsősorban a 33-34. lap.

DAS SCHICKSAL DES AUF DIE UNGARISCHE AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN VERERBTEN VIGYÁZÓ-VERMÖGENS

Der im Sommer 1928 verstorbene Graf Ferenc Vigyázó (Abb. 2) war einer der grössten Stifter der Ungarischen Akademie. Es ist allgemein bekannt, dass die Ungarische Akademie von keiner königlich-herrscherlicher Stiftung war und dass die zur Ausübung ihrer institutionellen Tätigkeit benötigten Mittel im Jahre 1825 von Graf István Széchenyi und seinem Freundeskreis sowie später von der gesamten ungarischen Gesellschaft aufgebracht wurden, doch ragt die Vigyázó-Stiftung mit ihrem 23 000 Katastraljoch grossen Acker- und Waldbesitz, ihren Schlössern, zwei Budapestester Miethäusern und ihrer aus 17 000 Bänden bestehenden Bibliothek weit aus der Reihe der Stifter der Ungarischen Akademie der Wissenschaften hervor.

In der vorliegenden Studie gibt der Verfasser die Verwandtschaft des Stifters sowohl väterlicherseits (Graf Sándor Vigyázó, Abb. 1) wie auch mütterlicherseits (Baronin Zsuzsanna Podmaniczky) bekannt, da ohne diese familiengeschichtlichen Kenntnisse der verwickelte Erbstreit, der sich Jahre lang hingezogen und dessen Abschluss die Akademie zur Auszahlung beträchtlicher Abfindungsgelder verpflichtet hat, kaum zu verstehen wäre.

Der Verfasser führt im Spiegel der tabellarischen Aufstellungen des Besitzbestandes und Vermögens (S. 15, 18-19, 34, 40, 66 usw.) vor, wie die Akademie mit den angeerbten land- und forstwirtschaftlichen Grundstücken gewirtschaftet hat, um durch ihren Ertrag zu einem je grösseren, bei den wissenschaftlichen Zielsetzungen verwendbaren Einkommen zu gelangen. Der Verfasser berichtet auch über die grösseren Summen, die den Forschern ausbezahlt wurden (nebst Angabe der Namen der Forscher) sowie über die durch Anwendung des aus dem Vigyázó-Vermögen stammenden Einkommen erschienenen grösseren Werke (s. Supplement, S. 81-86). Im Zusammenhang mit den Änderungen des Vermögens verweist der Verfasser darauf, dass der zeitgenössischen Denkart entsprechend das Präsidium der Ungarischen Akademie der Wissenschaften sich gezwungen sah, um mit dem Einkommen der einstigen Vigyázó-Besitze auch auf gewisse kapitalistische Unternehmungen einzugehen. So liess die Akademie u. a. an die Stelle des einstigen Hauses der Vigyázó-Familie (Abb. 3) im Stadtkern von Budapest ein Miethaus mit Luxuswohnungen erbauen (Abb. 4). Die Wohnungs- und Geschäftsmieten dieses prunkvollen Gebäudes haben das zu wissenschaftlichen Zwecken verwendbare Vermögensfonds der Akademie in bedeutendem Masse vermehrt. Einem gleichen Ziel dienten auch die mehrfachen Parzellierungen von Baugründen (S. 31-34, 55-60), da bei den damaligen hohen Bodenpreisen einzelne, in der Umgebung von Budapest liegende Grundstücke des Vigyázó-Gutes der Ungarischen Akademie der Wissenschaften ein recht hohes Einkommen gesichert haben.

Ausser diesen Aktionen, die das Vermögen vermehrten, musste aber die Akademie unter den halbfeudalen Wirtschaftsverhältnissen der

Zeit vor 1945 auch im Zusammenhang mit der Vigyázó-Stiftung eine gewisse Kulturmission erfüllen: sie hat aus den in den verschiedenen Komitaten Ungarns liegenden Schlössern der Vigyázó-Familie die wertvollen alten Bücher sowie Gemälde und Kunstgegenstände sichergestellt. Die Bücher wurden von der im Zentralgebäude der Ungarischen Akademie der Wissenschaften tätigen und auf eine grosse Vergangenheit zurückblickenden Akademischen Bibliothek (gegr. 1826) übernommen (S. 44-46). Einen zu hervorhebenden Wert dieser Büchersammlung stellt das aus mehreren Hundert Bänden bestehende Wiegendruckmaterial (das Titelblatt eines von diesen Drucken siehe unter Abb. 8) sowie die Sammlung der aus dem 16. Jahrhundert stammenden Bücherraritäten in Prachtbänden dar. - Eine weitere pietätvolle Aufgabe der Ungarischen Akademie war das in der Umgebung von Budapest (Rákoskeresztúr) liegende Vigyázó-Schloss dem Publikum als ein Familienmuseum zugänglich zu machen und die einen musealen Wert bildenden Möbel, Gemälde, Gold- und Silberprunkstücke der stiftenden Familie aus den verschiedenen Schlössern dort zur Schau zu stellen (Abb. 6-7, S. 44-48).

Neben diesem Familienmuseum steht auch heute noch das Mausoleum, wo die Mitglieder der heute bereits völlig ausgestorbenen Graf Vigyázó-Familie beigesetzt wurden. Das Andenken des edlen Stifters Ferenc Vigyázó wird aber heute nicht nur durch dieses Mausoleum, sondern auch in der Innenstadt von Budapest von einer nach ihm benannten Strasse, neben dem Sitz der Ungarischen Akademie der Wissenschaften und durch eine Gedenktafel im Lesesaal der Akademischen Bibliothek verewigt.

NÉVMUTATÓ

- Ábrahám Ambrus 83
 Achberger István 40
 Acsády alispán 21
 Alexits György 78
 Andreánszky Béla 76
 Arany János 84
 Argay Mária 14

 Baktay Ervin 51
 Balás Géza 59
 Balogh Ferenc 58
 Balogh Jenő 5, 9, 12, 15,
 26, 27, 33, 38, 42, 50,
 51, 56
 Baranyai Lipót 64, 65
 Bartha Dénes 84
 Bartók Béla 13, 56
 Batthyány-család 46
 Benyovszky Móric gróf 13
 Berán Lajos 59
 Berzeviczy Albert 6, 28, 51, 52
 Bessenyei Zénó 13
 Bezák Tibor 53
 Biró István 14, 34, 40, 63, 64
 Bochter Gergely 21
 Bochter Mátyás 21
 Bochter Mihály 21
 Bochter Pál 21
 Bolza-család 6, 11, 16, 22, 23, 25, 29,
 31, 32, 35, 41, 49, 56
 Bolza Gyuláné 31
 Bolza Marietta grófnő 23, 31, 54
 Borbíró Virgil 76
 Bory Jenő 59, 60
 Bunyitay Vince 13

 Concha Győző 28
 Csák Borbála 22
 Csanak-család 39, 57, 58, 60
 Csanak György 34, 40
 Csanak Jenő 34, 40
 Csapodi Csaba 88
 Császár Elemér 54
 Császár Károly 35

 Dankovits Béla 32
 Dárday A. Gábor 62, 67, 69, 75
 Daróczy Aladár 13
 Daróczy Zoltán 21
 Daróczyné Szakall Jolán 31, 49
 Degen Árpád 83, 84
 Döhmel Nándor 67, 68
 Dubicsányi birtokosok 63
 Dudás Kálmán 10, 39, 47, 52, 54
 Dudich Endre 83

 Eckhart Ferenc 72
 Endre László 37
 Entz Géza 83
 Eötvös József 84
 Eötvös Loránd 77
 Epstein bérlő 40, 55
 Erdey-Grúz Tibor 76, 78

 Fabinyi Tihamér 67
 Farkas Kálmán 13
 Farnek László 30
 Fehér Dániel 82
 Fekete Nagy Antal 85
 Fettich Nándor 16
 Fináczy Ernő 28
 Fitz József 10
 Fokányi orvos 32
 Forster Gyula 28
 Földes Mór 73
 Füredi Ferenc 53, 55, 56, 59, 61

 Gál Károly 16
 Galamb Sándor 84
 Garzó József 10, 32, 34, 52, 54,
 67, 69, 74
 Gebhardt Sándor 83
 Gelei József 17, 83
 Gerényi Jakab 9, 50, 52, 63, 64,
 65, 66, 69, 72, 74
 Gerevich Tibor 72
 Gerő László 84
 Goldmann rákoscsabai keres-
 kedő 32

Gombás Pál 78
 Gombocz Zollán 20, 29, 84
 Gomperz-család 52
 Gödölle Géza 13
 Gróh Gyula 83
 Gyórfy István 30

Halász Gyula 85
 Halász József 13
 Harkányi (Koppely) Frigyes 6, 11,
 16, 22, 31, 32
 Harkányi (Koppely) György 25
 Harkányi (Koppely) János 6, 16, 22,
 25, 31, 32

Hegedüs István 84
 Hegedüs Lóránt 64
 Helvey Tivadar 58
 Hodossy Mária 22
 Hollós László 83
 Horváth Géza 82
 Horváth Károly 13
 Huber Richárd 58
 Hüttl Dezső 56, 57, 59

Illyés Gyula 72
 Inkei-család 21

Jakubovich Emil 10
 Jambriska Lajos 22
 Jankovich Béla 7, 15, 36, 38, 55
 Janus Pannonius 84
 Jávorka Sándor 83
 Joannovics közjegyző 16
 József főherceg 52
 Jungreis-család 63

Kaán Károly 7, 38, 54
 Kampis Antal 52, 54, 61
 Károlyi Imre 64
 Kazinczy Ferenc 85
 Kerékjártó Béla 84
 Keresztúry Dezső 74, 77
 Klebelsberg Kunó 7
 Kodály Zoltán 13, 56, 71, 77
 Konek Frigyes 83
 Koppely ld. Harkányi
 Kornis Gyula 54, 71
 Kostyán bérlő 53
 Kovács Endre 13
 Kubányi Endre 83

Kürthy Nándor 83

Lakatos István 40
 Ligeti Lajos 51, 78
 Liphay Ervinné 69
 Lónyay Flóra 14
 Lotz Károly 74, 85
 Lovász Károly 69
 Lörenthey Imre 83
 Lublóváry-Raisz György 32
 Lukács György 78
 Lukinich Imre 33, 39, 44, 52, 76,
 84
 Lux Kálmán 74

Madarassy László 84
 Mágócsy-Dietz Sándor 48
 Mátyóki Ádám 47, 69
 Markó Árpád 85
 Márton Lajos 16
 Melich János 20, 29, 62, 68, 77
 Mészöly Gedeon 43
 Mihálik Károly 83
 Mihályfi Ernő 13
 Mikés Kelemen 30
 Mistéth Endre 74
 Molnár Erik 78

Nádasdy Kristóf Tamás 21
 Nagy Ferenc 74
 Nagy János 11, 28
 Navratil Ákos 7, 15, 72
 Négyesy László 85
 Németh Gyula 76
 Novák Géza 27
 Novobátság Károly 78
 Nyáry Béla 16, 27, 29

Ocskay Rudolf 13
 Oltyay Károly 83
 Osztrólczy Miklós 13

Pallavicini-birtok 53
 Pápay József 85
 Pásztor János 60
 Péteri Ferenc 7, 9, 14, 16, 26
 Petőfi Sándor 30
 Petrovics Elek 57
 Podmaniczky János 22, 44, 43,

Podmaniczky Mária 22
 Podmaniczky Zuzsanna [Vigyázó Sándorné] 6, 12, 14, 22, 23
 Pogány Béla 82
 Popovits Sándor 7, 36, 37, 38

Rácz Jenő 74
 Rados Jenő 85
 Radvánszky Albert 13, 22
 Rákóczi Ferenc II. [erdélyi fejedelem] 47, 84, 85
 Rákosi Mátyás 74
 Ráth György 46
 Reguly Antal 85
 Richter Richárd 30
 Róth Lóránt 13, 49
 Rusznyák István 78

Sajó Géza 88
 Schaffer Károly 83
 Scherffel Aladár 83
 Schweickhardt Béla 40
 Sebes Jenő 62
 Serédy Jusztinián 28
 Soós Lajos 83
 Staud Lajos 7, 11, 16, 28, 48
 Stecz László 23
 Steidl Jenő 13
 Stein Aurél 15, 85
 Straub F. Brunó 78
 Szabó István 85
 Szabó Károly [bibliográfus] 46
 Szabó Lajos 37, 38, 40
 Szabó Zoltán 13, 83
 Szász Pál 83
 Szász István 85
 Szelei László 88
 Szendrey-család 36
 Szent-Györgyi Albert 71, 74, 76
 Szentpétery Imre 85
 Szidarovszky János 85
 Szinnyi Ferenc 85
 Szinnyi József 28, 44, 62
 Sziráczy János 41
 Szöllösy Imre 63, 64, 65, 67

Tangl Harald 83
 Teleki József 46, 85
 Teleki Pál 30

Teleszky János 36, 38, 55, 56, 64
 Tenk László 73
 Thuróczy János 45
 Tóth József 9, 10, 52, 53, 63, 65, 66, 67, 68
 Tóth József özvegye 68
 Tóth Lajos 85
 Török Pál 10, 15, 44
 Trost nagykereskedő 21

Ujváry Krisztina 21

Vályi Lajos 9, 16, 26, 27, 52, 62
 Várady György 7, 13, 26, 41, 51
 Vargha Gyula 6, 7, 15, 38
 Vargha Zoltán 21, 22, 44
 Varjas Béla 84
 Vass Albert 36
 vattai Battha Jozefa 21
 Vendl Aladár 71
 Veress Endre 85
 Vigyázó Antal 21
 Vigyázó Elemér 31
 Vigyázó Jozefa 22, 23, 31
 Vigyázó József 21
 Vigyázó Pálné szül. Klaus-lány 21
 Vigyázó Sándor 6, 14, 22, 40, Képek
 Virágh István 17, 41, 72, 73, 74
 Viski Károly 84
 Voinovich Géza 12, 36, 51, 75, 76, 78
 Vörösmarty Mihály 30
 Wälder Gyula 54
 Wellisch Gyula 56

Ybl Ervin 85

Zádor Anna 61, 85
 Zádor László 73
 Zemplén Géza 83
 Zichy Domokos 54
 Zichy Gyula érsek 8, 11, 24, 26, 27, 28, 29, 50
 Zilahy Lajos 72
 Zsirai Miklós 51, 72, 85
 Zsolt Béla 5

RÖVIDÍTÉSEK

A/ vagyon

AÉ.

B/ vagyon

EMABIT

ev.

FHI

Ft

gazd.

HM

Ig.jkv.

Inc.

jkv.

K

kat.h. (vagy) k.hold

katal.

l.tag

ld.

M.Ált.Köszénbánya

MNĚ

M. N. Múzeum

MTA

MTAK

n.öl

OFB

P

P.Hazai

P.M.Kereskedelmi Bank

r.k.

RAL.

r.t.

Sfrs.

sz.

t.tag

ü.o.

V

- gr. Vigyázó Sándor és Ferenc vagyona
- Akadémiai Értesítő
- gr. Vigyázó Sándorné sz.Podmaniczky Zsuzsanna vagyona
- Első Magyar Biztosító Társaság
- evangélikus
- Földhitelintézet
- forint
- gazdasági
- Honvédelmi Minisztérium
- az Akadémia Igazgató Tanácsának jegyzőkönyve (kötetenként újrainduló lapszámozás!)
- Incunabulum az MTAK kéziratára és régikönyv-gyűjteménye ősnymtatványai
- jegyzőkönyv
- korona
- katasztrális hold
- katalógus
- levelező tag
- lásd
- Magyar Általános Köszénbánya
- Magyar Nemzeti Bank
- Magyar Nemzeti Múzeum
- Magyar Tudományos Akadémia
- Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
- négyszögöl
- Országos Földbirtokrendező Biróság
- pengő
- Pesti Hazai Első Takarékpénztár
- Pesti Magyar Kereskedelmi Bank
- római katolikus
- régi akadémiai levéltár, (iratanyaga jelenleg az MTAK kéziratárában, RAL. jelzet-számon)
- rendes tag
- svájci frank
- szám
- tiszteleti tag
- ügyosztály
- a RAL. szakra utaló hivatkozások anyagában a Vigyázó-név rövidítése, (pl. RAL. 1199/V.sz. = a régi akadémiai levéltár Vigyázó-iratcsomóinak 1199. száma)

KÉPEK

1. Gróf Vigyázó Sándor, az örökhagyó apja
2. Gróf Vigyázó Ferenc, az örökhagyó
3. Az egykori Vigyázó-ház a Rákóczi út és a "Károly körút" sarkán
4. Az egykori Vigyázó-ház helyére 1938-ban épített bérpalota
5. A vácrátóti Vigyázó-kastély a század elején. (Jelenleg az MTA Botanikai Kutatóintézetének főépülete.)
6. A rákoskeresztúri Vigyázó-múzeum ezüst tálai
7. A rákoskeresztúri Vigyázó-múzeum arany kelyhei és dísz tárgyai
8. A Vigyázó-könyvtár egyik ritkasága: Plutarchos : Vitae paralellae. 1471.

TARTALOM

Bevezetés	3
I. Előzmények	5
II. A kötelesrészl örökségek pörei	21
III. Zichy érsek ügye. Viták a végrendelet-végrehajtói jogkör értelmezése körül	26
IV. Ujabb anyagi gondok - parcellázási tervek	30
Az első házhely-akciók és parcellázások lebonyolítása	31
V. Tudományos célú kiadások a Vigyázó-vagyon első ötévi jövedelméből	42
VI. A Vigyázó-könyvtár leltározása, katalogizálása	44
VII. A rákoskeresztúri családi múzeum	47
VIII. Az Akadémia, mint pernyertes fél	48
IX. A vagyonkezelés hétköznapijai 1935-1937 között	50
X. Ujabb parcellázások és a Vigyázó-bérház építésének ügye	55
XI. A Vigyázó-vagyon sorsa a második világháború éveiben	61
XII. 1945-1949 között	71
Függelék	79
A Vigyázó-vagyon jövedelmeiből tudományos kutatásra kiutalt összegek megoszlása és a két évtizedben kia- dott nagyobb művek	81
A Vigyázó-vagyon jövedelmeiből 18 év alatt kifizetett természettudományi és matematikai kutatási összegek	82
A Vigyázó-vagyon jövedelmeiből 18 év alatt kiadott na- gyobb művek	84
Jegyzetek	87
Zusammenfassung in deutscher Sprache	89
Névmutató	91
Rövidítések	94
Képek	95
Tartalom	97

1. Gróf Vigyázó Sándor, az örökhagyó apja

2. Gróf Vigyázó Ferenc, az örökhagyó

3. Az egykori Vigyázó-ház a Rákóczi út és a „Károly körút” sarkán

4. Az egykori Vigyázó-ház helyére 1938-ban épített bérpalota

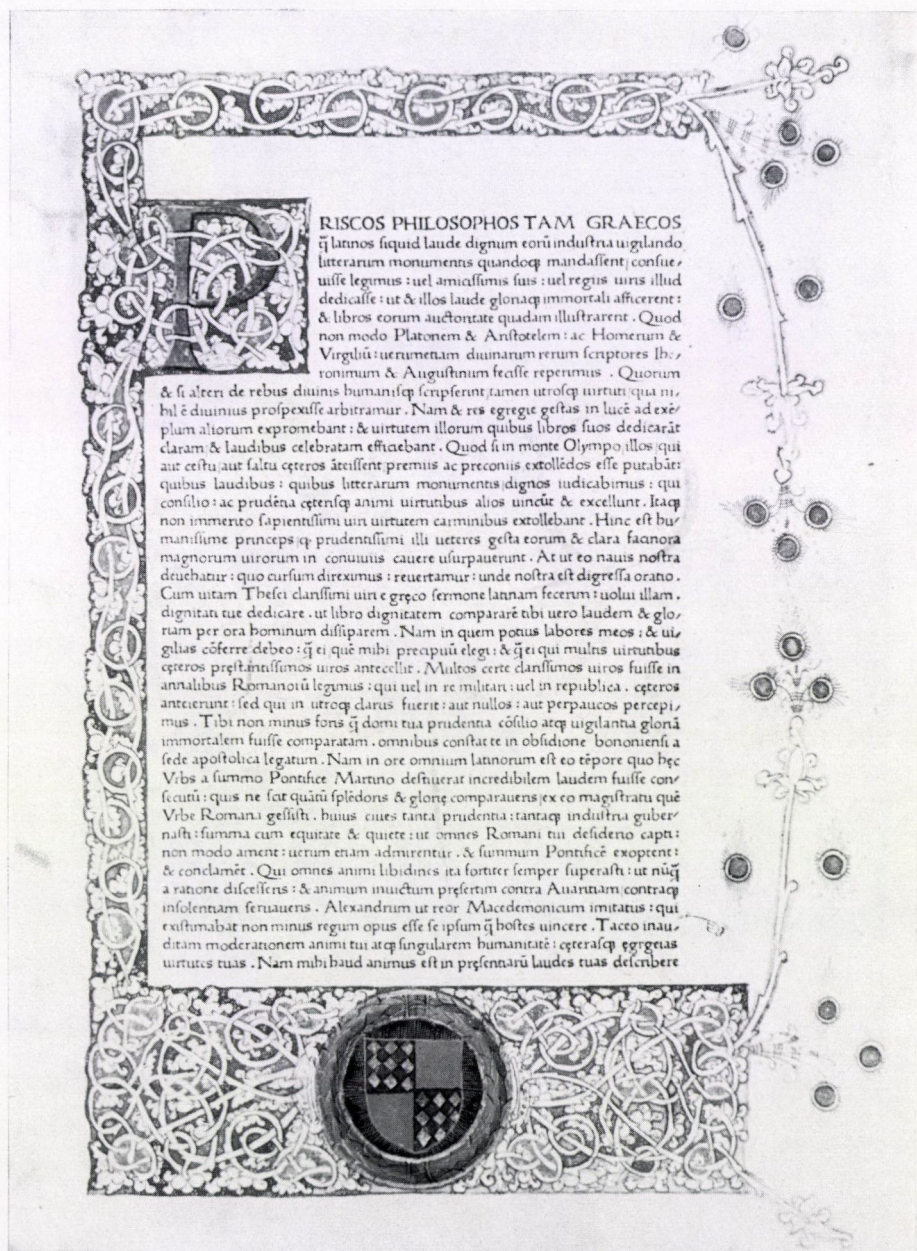
5. A vácrátóti Vigyázó-kastély a század elején. (Jelenleg az MTA Botanikai Kutatóintézetének főépülete.)

6. A rákoskeresztúri Vigyázó-múzeum ezüst tálai

7. A rákoskeresztúri Vigyázó-múzeum arany kelyhei és dísz tárgyai

8. A Vagyázó-könyvtár egyik ritkasága: Plutarchos *Vitae parallelae*. 1471.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA KÖNYVTÁRÁNAK KIADVÁNYAI

1. Haraszthy Gyula: *A 130 éves Akadémiai Könyvtár*. Bp. 1956.
2. Berlász Jenő – Szakmáryné Németh Mária: *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának múltja és jelene*. Bp. 1956.
3. Csapodi Csaba: *A legrégebb magyar könyvtár belső rendje*. Bp. 1957.
4. Berlász Jenő: *Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának átalakulása*. Bp. 1957.
5. Haraszthy Gyula: *Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a magyar könyvtárügy időszaki kérdései*. Bp. 1958.
6. Gergely Pál: *Arany János és az Akadémia Könyvtára*. Bp. 1958.
7. Moravék Endre: *Die neuen ungarischen Bibliotheksnormen*. Wien, 1957.
8. Szakmáryné Németh Mária: *Az Akadémiai Könyvtár, mint a Magyar Tudományos Akadémia célkitűzéseinek könyvtári támogatója*. Bp. 1958.
9. Gergely Pál: *Az Akadémia levéltára a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában*. Bp. 1958.
10. Csapodi Csaba: *Könyvkonzerválás és restaurálás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1958.
11. Moravék Endre: *Kiadványtípusok a katalogizálás szempontjából*. Bp. 1958.
12. Szakmáryné Németh Mária: *A központi folyóirat-címjegyzék kérdései*. Bp. 1959.
13. Csapodi Csaba: *L'avenir des périodiques scientifiques*. La Haye, 1958.
14. Csanak Dóra, F.: *Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig*. Bp. 1959.
15. Moravék Endre – Weger Imre: *Magyar könyvészeti kifejezések kis orosz szótára*. Bp. 1959.
16. Csapodi Csaba: *Der geographische Begriff im Katalogsystem der Bibliothek*. Wien, 1959.
17. Csapodi Csaba: *A proveniencia elve a könyvtárban*. Bp. 1959.
18. Rásonyi László: *Stein Aurél és hagyatéka*. Bp. 1960.
19. Sáfírn Györgyi: *Arany János és Rozvány Erzsébet*. Bp. 1960.
20. Rózsa György: *A magyar társadalomtudományok az UNESCO kiadványaiban. — Les sciences sociales hongroises dans les publications de l'UNESCO*. Bp. 1960.
21. Gergely Pál: *Pápai Párizs-album a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1961.
22. Gergely Pál: *Bartók Béla ismeretlen levelei a Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1961.
23. Sarlóska Vince Ernő: *Bólyai János házassága a köztudatban és a dokumentumok*. Bp. 1961.
24. Csapodi Csaba: *Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára?* Bp. 1961.
25. Moravék Endre – Weger Imre: *Abbreviaturae Cirillicae*. Bp. 1962.
26. Rásonyi László: *A magyar keletkutatás orosz kapcsolatai*. Bp. 1962.
27. Tőkés László: *Az Akadémiai Könyvtár mikrokönyvgyűjteménye és fotolaboratóriuma*. Bp. 1962.
28. Fráter Jánosné: *„Nemzeti részvét emelte.” 100 évvel ezelőtt kezdték építeni az Akadémia palotáját*. Bp. 1962.
29. Büky Béla: *Székelv Bertalan hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1962.
30. Moravék Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars. 2. Instituta scientifica*. Bp. 1962.
31. Méretné Juhász Margit: *Mikszáth Kálmán szellemi és tárgyi hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémián és tájmúzeumainkban*. Bp. 1963.
32. Rózsa, George: *The documentation of science organization as an emerging new branch of scientific information*. Bp. 1962.
33. Gergely Pál – Molnár Zoltán: *Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány repertóriuma. 1840–1960*. Bp. 1962.
34. Csapodi Csaba: *Mikor szűnt meg Matyás király könyvfestő műhelye?* Bp. 1963.

35. Tókécs László: *A mikrokártya és a kutatók*. Bp. 1963.
36. Büky Béla -Csengeryné Nagy Zsuzsa: *Székely Bertalan illusztrációi egy tervezett Petőfi-életrajzhoz*. Bp. 1963.
37. Gergely Pál: *Az Akadémia szerepe a pesti Nemzeti Színház létrehozásában*. Bp. 1964.
38. Moravék Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 3. Instituta paedagogica*. Bp. 1963.
39. György, Josef: *Die Goethe-Sammlung Balthasar Elischers in der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften*. Bp. 1963.
40. Rózsa György: *Részvételünk és lehetőségek a nemzetközi társadalomtudományi dokumentációban*. Bp. 1964.
41. Csapodi Csaba: *Beatrix királyné könyvtára*. Bp. 1964.
42. Rózsa György: *Hagyomány és korszerűség: az Akadémiai Könyvtár távlati fejlesztéséről*. Bp. 1964.
43. Büky Béla: *A tudományos tájékoztatás egyik feladatköre: témaclemzési statisztikák készítése és alkalmazása*. Bp. 1964.
44. Csapodi Csaba: *Conservation of the Manuscript and Old Book Collections at the Library of the Hungarian Academy of Sciences: methods and results (1949—1964.)* *Állományvédelmi módszerek és eredmények az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában és Régi-könyv Gyűjteményében (1949—1964.)* Bp. 1965.
45. Fráter Jánosné: *Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből (1865—1875)*. Bp. 1965.
46. Moravék Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 1. Instituta rerum publicarum*. Bp. 1965.
47. Moravék Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 7. Instituta communicationis*. Bp. 1966.
48. Sáfrán, Györgyi: *Lettres de Romain Rolland à Marianne Czeke dans la Bibliothèque de l'Académie des Sciences de Hongrie. — Romain Rolland levelei Czeke Mariannéhoz a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1966.
49. Moravék Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 4. Religio*. Bp. 1966.
50. Rózsa, George: *Some Considerations of the Role of Scientific Libraries in the Age of Scientific and Technical Revolution. — An essay and approach to the problem*. Bp. 1970.
51. Simon Mária Anna: *A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeti könyvtári hálózata*. Bp. 1966.
52. Fráter Jánosné: *A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottságának működése (1854—1949)*. Bp. 1966.
53. Csapodi Csaba: *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 85. nyomtatvány-gyűjteménye*. Bp. 1967.
54. Boros Vilma, H.: *Széchenyi István hátrahagyott iratainak története*. Bp. 1967.
55. György József: *Az Akadémia Könyvtára egykori Goethe-szobája és nevesebb magyar látogatói*. Bp. 1968.
56. Büky Béla Horváth Mária: *Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikumai*. Bp. 1968.
57. Moravék Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 6. Instituta oeconomica*. Bp. 1968.
58. Szelei László: *A Magyar Tudományos Akadémia Levéltára az Akadémiai Könyvtárban*. Bp. 1970.
59. Garai Judit, Sz.—Újhelyi Gabriella: *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára orosz és szovjet cserekapcsolatainak vázlatos története. — Очерки истории книгообмена библиотеки Венгерской Академии наук с русскими советскими библиотеками*. Bp. 1970.
60. Molnár Imre: *Peremlyukkártyás dokumentációs rendszerek létesítése kutatóintézeti könyvtárban*. Bp. 1970.
61. Boros Vilma, H.: *Stein Aurél ifjúsága. Hirschler Ignác és Stein Ernő levelezése Stein Aurélról. 1866—1891*. Bp. 1970.

62. Apor, Eve: *The Persian Manuscripts of the Vámbéry-bequest*. Bp. 1971.
63. Gergely Pál: *A Magyar Tudományos Akadémiára hagyott Vámbéry-csodabökönyv sorszáma*. Bp. 1971.

